

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Sami Mäkiiviinikka

Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavat uutisotsikot

Semantiikan ja pragmatiikan näkökulma

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2012

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Aihe ja tavoitteet	5
1.2 Aineisto	7
1.3 Teoriat ja metodit	8
1.4 Aikaisempi tutkimus	9
2 ILTALEHDEN VERKKOUUTISEN OTSIKKO OSANA MEDIAKENTTÄÄ	12
2.1 Uutinen ja otsikko tekstilajeina	12
2.2 Laatu- ja viihdejournalismin erottelu	13
2.3 Perinteisen sanomalehden ja online-uutisoinnin suhde	15
2.4 Otsikoiden kielioppia	17
2.5 Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun otsikot	19
3 SEMANTIikka JA PRAGMATIikka TUTKIMUKSEN TYÖKALUINA	22
3.1 Semantiikka	22
3.1.1 Polysemia	23
3.1.2 Metafora ja metonymia	24
3.1.3 Polysemian suhde metaforaan ja metonymiaan	26
3.2 Pragmatiikka	27
3.2.1 Konteksti	28
3.2.2 Kielen indeksisyys	31
3.2.3 Gricen keskustelumaksiimit	32
3.3 Keskustelumaksiimit otsikkotutkimuksen näkökulmana	37
3.3.1 Lukija kuulijana, kirjoittaja puhujana	37
3.3.2 Keskustelumaksiimit otsikoijan säännöstönä	39
4 ILTALEHTI.FI:N ETUSIVUN HARHAANJOHTAVAT OTSIKOT	43
4.1 Laadun maksimiam rikkovat otsikot	44
4.1.1 Ristiriitaiset otsikot	44

4.1.2 Lioittelevat otsikot	48
4.2 Määrän maksimiamia rikkovat otsikot	52
4.2.1 Valikoivat otsikot	53
4.2.2 Indeksiset otsikot	58
4.3 Suhteen maksimiamia rikkovat otsikot	61
4.4 Tavan maksimiamia rikkovat otsikot	62
4.4.1 Monitulkintaiset otsikot	63
4.4.2 Värityneet otsikot	69
4.5 Useita maksimiamia rikkovat otsikot	73
5 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT	77
LÄHTEET	84
LIITE. Esimerkkiotsikot	88

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta****Tekijä:**

Sami Mäkiviinikka

Pro gradu -tutkielma:

Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavat uutisotsikot

Semantiikan ja pragmatiikan näkökulma

Tutkinto:

Filosofian maisteri

Oppiaine:

Nykysuomi

Valmistumisvuosi:

2012

Työn ohjaaja:

Esa Lehtinen

TIIVISTELMÄ:

Internet-utisointi on yhdenmukaistanut heterogeenistä mediakenttää ja asettanut uutis-sisältöjä verkkoon tuottavat mediatalot samalle viivalle. Yksi keskeisimmistä aseista kilpailussa lukijoiden huomiosta on houkutteleva otsikointi. Tasapainoilu kiinnostavuuden ja journalistisen etiikan välillä voi kuitenkin osoittautua haasteelliseksi, kun vaaka-laudalla on asema Suomen käytetyimpänä verkkouutispalveluna.

Tutkimuksen kohteena on sata Iltalehti.fi-verkkoetusivulta (1.9.2011–29.2.2012) poimittua harhaanjohtavaa otsikkoa. Harhaanjohtavalla tarkoitetaan tässä työssä otsikkoa, joka herättää lukijassa jollakin tapaa otsikkoon liittyvästä uutistekstistä poikkeavia vaikutelmia. Työssä sivutaan myös uutistekstiin nähden epäinformatiivisia otsikoita, jotka antavat lukijalle tietoa uutistekstin sisällöstä vain vähän, jos lainkaan. Tavoitteena on semantiikan ja pragmatiikan näkökulmasta selvittää, millaiset kielelliset ja kontekstuaaliset seikat johtavat otsikosta ja uutistekstistä syntyviin tulkintaristiriitoihin. Otsikoiden luokittelu pohjaa H. P. Gricen yhteistyön periaatteen ja keskustelumaksiimien teoriaan.

Aineisto jaoteltiin keskustelumaksiimien mukaan neljään luokkaan: laadun, määrän, suhteen ja tavan maksimiamia rikkoviin otsikoihin. Tämän jälkeen ne jaettiin edelleen kuvaavampiin alaluokkiin. Laadun maksimiamia rikkovat ristiriitaiset ja liioittelevat otsikot. Ristiriitaisen otsikoiden luokka koostuu tapauksista, joissa otsikosta ja uutistekstistä syntyvät tulkinnat ovat selkeästi ristiriidassa keskenään ja toistensa vastineiksi sopimattomia. Liioittelevissa otsikoissa epäsuhteen aiheuttavat tulkinnat, joiden välillä on liioitteluksi mielleltävä aste- tai sävyero. Määrän maksimiamia rikkovat valikoivat otsikot, jotka aiheuttavat epäsuhteen tulkintoihin jättämällä jotakin olennaista kertomatta, ja indeksiset otsikot, jotka tarjoavat lukijalle minimimäärän tietoa viittaamalla johonkin, joka on lukijan tulkintakontekstin ulottumattomissa, yleensä uutistekstissä. Suhteen maksimiamia rikkovat epärelevantit otsikot, jotka kertovat jotakin uutistekstin kannalta epäolennaista. Tavan maksimiamia rikkovat monitulkintaista ainesta käyttävät monitulkintaiset otsikot ja tyyllillisiä tai affektiivisiä lisämerkityksiä sisältävät värityneet otsikot.

AVAINSANAT: otsikot, iltapäivälehdet, verkkojournalismi, semantiikka, pragmatiikka, keskustelumaksiimit

1 JOHDANTO

Journalistin velvollisuus on pyrkiä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen.

Otsikoille, ingresseille, kansi- ja kuvateksteille, myyntijulisteille ja muille esitelyille on löydyttävä sisällöstä kate.

Edellä lainatut Journalistin ohjeiden kohdat 8 ja 15 ovat osa laajempaa, Julkisen sanan neuvoston julkaisemaa, liitteineen 40 kohtaa sisältävää ohjeistoa. Ohjeisto on tarkoitettu journalistisen työn itsesääntelyä varten, eikä sitä voida käyttää rikos- tai vahingonkorvausvastuun perusteena. (Julkisen sanan neuvosto 2011a) Käytännössä itsesääntely tarkoittaa sitä, että Julkisen sanan neuvosto antaa joko vapauttavan tai langettavan päätöksen kantelusta, mikäli katsoo sen käsittelyn tarpeelliseksi. Kantelun voi tehdä yksityinen henkilö, viranomainen, yhdistys, yhtiö tai muu yhteisö, ja se on mahdollista tehdä mihin tahansa journalistin ohjeiden kohtaan vedoten. (Julkisen sanan neuvosto 2011b)

Vuonna 2010 Julkisen sanan neuvoston saamia kanteluita oli yhteensä 244, mikä oli enemmän kuin koskaan aiemmin. Lisäksi langettavien päätösten määrä oli 37 % käsitellyistä kanteluista, mikä merkitsee määrän nousua viidettä vuotta peräkkäin. (Julkisen sanan neuvosto 2011c) Tilastot kertovat siis kanteluiden poikkeuksellisen suuresta määrästä, johon mediakriittisten keskustelupalstojen ja blogikirjoitusten perusteella on enustettavissa edelleen kasvua. Vaikka Julkisen sanan neuvoston tilastot eivät erittele kanteluiden syitä, internet-kirjoittelun perusteella ainakin verkkolehtien lukijoille eniten harmia tuntuu aiheuttavan etusivujen katteeton tai harhaanjohtava otsikointi.

1.1 Aihe ja tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani aihe sai alkunsa omakohtaisesta havainnosta, jonka mukaan uutisartikkelin otsikko ei aina vastaa artikkelin sisältöä tavalla, jota ajankohtaista faktatietoa välittävältä (ja usein lukijan ensisijaiselta) tietolähteeltä odotetaan. Kuten mainitsin, saman havainnon ovat internetin keskustelupalstojen ja blogien perusteella tehneet monet muutkin. Kiireinen verkkouutisten lukija ei kuitenkaan vaivaudu tekemään kantelua jokaisesta asiavirheestä tai otsikon katteettomasta lupauksesta – mikäli edes tietää kan-

telun olevan mahdollista. Näkemykseni mukaan Journalistin ohjeita siis rikotaan useammin kuin Julkisen sanan neuvoston tilastot antavat ymmärtää.

Tutkimukseni aiheena on Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavat otsikot. Käytän nimitystä *harhaanjohtava otsikko*, sillä koen *katteettoman otsikon* käsitteen liian suppeaksi, kun otsikoita tarkastellaan informatiivisen ja rehellisen viestinnän välineinä. Vaatiihan vilpitön ja onnistunut viestintä yleensäkin semanttisesti kattavan viestin lisäksi myös laajemman kontekstin huomioimista. Harhaanjohtavalla tarkoitan sellaista otsikkoa, joka herättää lukijassa jollakin tapaa otsikkoon liittyvästä uutistekstistä poikkeavia tulkintoja tai mielikuvia. Käytän ilmausta tässä työssä laajassa mielessä kuvaamaan kahden tulkinnan tai mielikuvan välistä eriävyyttä enkä liitä siihen oletusta harhaanjohtamisen tarkoituksenmukaisuudesta, joskin saatan ottaa tarkoituksellisuuteen kantaa yksittäisiä otsikoita tarkastellessani. Tarkastelen aineistoani yhteistyöhön perustuvan viestinnän näkökulmasta, joten harhaanjohtavien otsikoiden lisäksi aiheeni sivuaa myös uutisen kannalta epäinformatiivisia otsikoita, jotka eivät anna lukijalle informaatiota uutisaiheen keskeisimmästä aineksestä joko lainkaan tai antavat sitä vain vähän.

Tavoitteenani on semantiikan ja pragmatiikan näkökulmasta luokitella ja kuvata Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavia otsikkotyyppejä. Tarkoituksena on ensisijaisesti kartoittaa ne kielelliset piirteet, jotka otsikkotasolla voivat synnyttää uutistekstistä poikkeavan tulkinnan. Kielellisen aineksen lisäksi tarkastelussa ovat myös muut tulkintaan vaikuttavat kontekstuaaliset tekijät kuten otsikon kuva, otsikkoon tavanomaisesti liitetty ingressimäinen saateteksti ja lukijan mahdollinen aiempi tieto aiheesta.

Laajan kontekstin huomioiminen antaa mahdollisuuden tarkentaa katteettoman ja harhaanjohtavan otsikon rajankäyntiä. Voiko otsikko siis olla harhaanjohtava, vaikka se ei olisi katteeton? Entä miten tulkintaan voidaan vaikuttaa tietyillä sanavalinnoilla tai jättämällä jotakin ilmaisematta? Epäinformatiivinen tai uutisen sisältöön nähden muuten epärelevantti otsikko taas voi olla yhteistyöhön pyrkivän viestinnän näkökulmasta arveluttava, mutta onko se välttämättä harhaanjohtava? Lisäksi yhteistyönäkökulma antaa mahdollisuuden verrata otsikkoviestinnälle ominaisen ilmaisun tapoja myös vuorovaikutuksellisempaan viestintään.

1.2 Aineisto

Tutkimuksen kohteena on sata Iltalehti.fi-verkkopalvelulta (2012a) poimittua harhaanjohtavaa otsikkoa. Iltalehti.fi on Alma Media Oyj:n julkaiseman, 6-päiväisen irtonumerosanomalehden Iltalehden verkkopalvelu, joka uutisten lisäksi tarjoaa nykyverkkomediale tyypillisiä palveluita, kuten blogeja, netti-tv:n ja keskustelualueen. Vuonna 1995 käynnistynyt Iltalehti.fi (tuolloin Iltalehti Online) on yksi Suomen ensimmäisiä internetissä ilmestyneitä journalistisin periaattein toimivia julkaisuja (Heinonen 2008: 25). Tätä kirjoitettaessa se on 2 752 271 kävijällään Suomen vierailuin web-sivusto (TNS Metrix 2012: viikko 14/2012).

Iltasanomat.fi -palvelun etusivun sisältö muuttuu useita kertoja vuorokaudessa. Kerralla se sisältää satoja uutisiin viittaavia linkkejä, joita verkkolehden toimitus lisää ja päivittää jatkuvasti. Vanhat otsikot kuitenkin poistuvat etusivulta ajallaan, joten otsikkomäärä pysyy jokseenkin vakiona. Otsikoiden lisäksi etusivulla on kuvia, kyselyitä, sivuston ulkopuolelle johtavia linkkejä ja hakutoiminto, jolla pääsee käsiksi vanhoihin uutisartikkeleihin. Oman työni kannalta keskeisin sisältö ovat etusivun keskiössä sijaitsevat, kuvaa ja tekstiä yhdistävät pääotsikot. Niistäkin olen rajannut aineiston ulkopuolelle otsikot, jotka eksplisiittisesti ilmaisevat otsikossa esitettävän informaation olevan peräisin toisesta lähteestä ja paperilehteä mainostaviin tynkäartikkeleihin viittaavat otsikot.

Aineistoni koostuu sadasta Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun pääotsikosta, jotka olen kerännyt 1.9.2011–29.2.2012. Otsikoiden lisäksi aineistoon kuuluvat ne uutisartikkelit, joihin otsikot viittaavat. Aineistossa kuten analyysissäkin painottuu määrän sijasta laatu. Aineiston keruu on ollut satunnaista, ja tärkeimpänä olen pitänyt laadullisesti mahdollisimman monipuolisen aineiston keräämistä. Aineistoon olen valinnut yksinomaan sellaisia otsikon ja uutisartikkelin yhdistelmiä, joissa oman näkemykseni mukaan toteutuu edellä mainittua, otsikosta ja uutistekstistä syntyvien tulkintojen epäsuhtaisuutta. Näin ollen aineiston perusteella ei voi tehdä päätelmiä harhaanjohtavien ja muiden otsikoiden kvantitatiivisesta suhteesta eikä siitä, millaiset otsikkotyypit ovat Iltalehti.fi-verkkopalvelulla tyypillisimpiä.

Kaikki aineiston otsikot on niiden esiintymisajankohtana kopioitu kuvatiedostoina Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivulta, sillä verkkopalvelu ei arkistoi etusivun otsikoita lukijoiden nähtäville. Artikkelitekstit sen sijaan ovat löydettävissä muun muassa Iltalehti.fi:n haku-toiminnon kautta. On syytä huomioida, että toimitus saattaa muokata artikkelitekstejä – myös sen jälkeen kun uutisen etusivun otsikko ei ole enää nähtävillä. Tällöin artikkeli ei välttämättä enää vastaa sitä otsikkoa, joka jutusta etusivulla aiemmin on ollut. Tämän vuoksi käytän artikkeleita analysoidessani vain niitä versioita, jotka olen etusivun otsikon tallentamisen ohessa kopioinut. Sanalla *artikkeli* viitataan tässä työssä tallentamaani kokonaisuuteen, joka sisältää koko alkuperäisen jutun kuvineen, joitakin asettelullisia seikkoja lukuun ottamatta. Työssä käyttämäni esimerkkiotsikot löytyvät liitteenä työn lopusta.

1.3 Teoriat ja metodit

Lähestyn otsikkotekstejä tutkimuksessani lähes yksinomaan merkitysten näkökulmasta. Teoriataustana toimivat kielitieteellisen semantiikan ja pragmatiikan käsitteet ja hahmotusmallit. Laajassa mielessä semantiikalla tarkoitetaan kaikkien luonnollisen kielen avulla tuotettujen ja välitettyjen merkitysten tutkimusta (Lyons 1996: 6). Esimerkiksi sanasemantiikan tavoitteet ovat perinteisesti olleet esittää jokaisen kielessä olevan lekseemin eli sanan merkitys ja osoittaa, millä tavoin eri merkitykset ovat suhteessa toisiinsa. (Saeed 2003: 53) Kielen luonnollisen käytön tutkimukseen semantiikka suppeassa merkityksessään lienee kuitenkin usein riittämätön. Laajemmassa mielessä semantiikan voidaan katsoa sisältävän myös pragmatiikan osa-alueita, mikäli erottelua yleensäkin tehdään.

Pragmatiikka eroaakin semantiikasta pääasiassa näkökulmansa suhteen. Semantiikan tapaan pragmatiikka on kiinnostunut kielen merkityksistä, mutta siinä kieltä ei tarkastella käytöstä irrotettuna abstraktina systeeminä, vaan suhteessa kielenkäyttäjiin, heidän toimintaansa sekä kielenkäyttötilanteeseen. (Nikula 2000: 331) Semantiikan ja pragmatiikan rajankäynti on varsin ristiriitainen, eikä tiukalle rajaukselle tässä työssä ole tarvetta. Työssäni tutkimusalojen erottelu näkyynkin lähinnä käsitteissä ja tutkimuskohteen

hahmottamisen apuna, kun kyseessä on joko ilmausten konventionaalinen merkitys tai niistä syntyvät implikaatiot. Tarkastelen aineistoani ennen kaikkea käyttömerkitysten näkökulmasta, mutta kiinnitän huomiota myös yksittäisten ilmausten konventionaalisiin merkityksiin.

Pragmatiikkaan perustuu myös aineiston luokittelu, jonka taustalla on H. P. Gricen teoria yhteistyön periaatteesta ja keskustelumaksiimeista. Keskustelumaksiimit kuvaavat keskustelun säännöstöä, mutta työssäni sovellan maksimeja otsikoiden tarkasteluun; puhujan ja kuulijan asemaa vastaavat kirjoittaja ja lukija. Teorian näkökulmasta otsikon ja uutistekstin epäsuhdan voidaan ajatella johtuvan kirjoittajan tarkoituksella aiheuttamasta kommunikaatiovirheestä, jonka vuoksi lukijalle muodostuu virheellinen käsitys asiointiloista.

Analyysi perustuu otsikoiden tarkasteluun, jossa otan huomioon mahdollisimman laajan tulkintaan vaikuttavan kontekstin. Olennaisella osalla työssä on otsikoiden ja artikkelien muodostamien implikaatioiden vertailu ja analysointi. Artikkelien osalta käsittelen sellaista ainesta, jolla informaationsa puolesta on otsikon kanssa relevanttia yhteistä maaperää. Myös artikkeleita tarkastellessani kiinnitän huomiota pelkän uutistekstin ulkopuolelle ulottuvaan kontekstiin, joka sisältää otsikot, kuvat ja muut artikkeliin liittyvät tekstit.

1.4 Aikaisempi tutkimus

Kuten Julkisen sanan neuvoston tilastot osoittavat, uutisvälineet eivät aina suoriudu tehtävästään neutraaleina ja luotettavina faktatiedon välittäjinä täysin puhtain paperein. Esimerkiksi iltapäivälehtien myyntijulisteet eli lööpit ovat olleet laajasti tutkimuksen kohteina ja keskustelun aiheina viime vuosina. Yksi eniten median valtaan liittyvistä ja keskustelua herättäneistä aiheista tällä vuosituhanella on ollut iltapäivälehtien lööpitsikoiden väkivalta, jonka Hanna Syrjälän (2007: 64) tutkimus osoitti lähes kaksinkertaistuneen vuodesta 1996 vuoteen 2006 mennessä. Nimenomaan iltapäivälehtiin ovat paneutuneet myös lukuisat pro gradu -tutkielmat sekä Sauli Ruuskasen (2010) väitöskir-

ja, joka pureutui kuoleman esittämiseen iltapäivä uutisoinnissa pääosin lacanilaisen psykoanalyysin keinoin.

Kiinnostus sanomalehtien otsikoihin ja uutisten tarkkuuteen ei myöskään ole vain viime vuosien ilmiö. Jo F. T. Marquez (1980) esitteli artikkelissaan *How Accurate Are the Headlines?* aiempaa tutkimusta, jossa uutistekstien tarkkuutta oli tutkittu uutisissa mainittujen henkilöiden näkökulmasta sekä yleisiin asiointiloihin verrattuna. Omassa tutkimuksessaan Marquez nostaa esille ensimmäisten joukossa otsikon ja artikkelin välisen suhteen ja osoittaa neljän päivälehdessä avulla otsikoiden ja artikkeleiden ristiriitoja ja kamalla otsikot kolmia: tarkkoihin (accurate), harhaanjohtaviin (misleading) ja monitulkintaisiin tai epäselviin (ambiguous). Tulokset puhuvat puolestaan: 25 % otsikoista oli jollakin tapaa harhaanjohtavia tai monitulkintaisia. Epätarkkuuden syyksi Marquez epäilee toimituksen kiirettä, sensaatiohakuisuutta, kielellistä epäpätevyyttä, väärintulkintoja tai yksinkertaisesti huolimattomuutta ja huomauttaa epätarkkojen otsikoiden olevan erityisesti tabloid-lehdistöä vaivaava ongelma.

Daniel Dor (2003) sen sijaan osoittaa relevanssiteoriaan nojaten monitulkintaisuuden ja epätarkkuuden syntyvän siitä journalistisesta intuitiosta, jossa otsikko optimoidaan lukijan tarpeisiin. Tietoa annetaan siis mahdollisimman selkeästi, mahdollisimman lyhyessä muodossa vain niin paljon kuin on kontekstin, lukijan aiemman tiedon ja kiinnostavuuden kannalta olennaista. Ajatustensa tueksi hän esittää esimerkein kymmenen kohdan listan säännöistä, joita israelilaisen *Ma'ariv*-lehden päätoimittaja näytti noudattavan hylätessään ja hyväksyessään toimittajien otsikkoehdotuksia. Kuitenkin myös Dor huomioi tabloid-lehtien otsikoiden poikkeuksellisuuden ja huomauttaa, etteivät samat säännöt välttämättä päde niihin esimerkiksi annettavan tiedon määrän tai otsikon yleisen selkeyden osalta.

Elly Ifantidou (2009) kiinnittää huomiota Dorin kymmenen kohdan listaan, mutta asettaa kyseenalaiseksi ohjeiden tasavertaisuuden ja suhteen. Hän argumentoi otsikoiden luovuuden puolesta ja nostaa lukijan näkökulmasta tärkeimmäksi otsikon ominaisuudeksi sen kiinnostavuuden. Niin ikään hänen 137 koehenkilöä kattava tutkimusasetelmänsä todistaa, että lukijat eivät niinkään ole kiinnostuneita journalistisista ohjenuorista

kuin otsikon verbaalisesta vetovoimasta – semanttisista sisällöstä tai monitulkintaisuudesta huolimatta.

Ainakin otsikkotasolla lukijan houkuttelu näyttää siis perustellusti nousevan tulosta tekevän lehden merkittäväksi päämääräksi informaation välittämisen rinnalle. Epäilemättä kynnys tehdä sensaatiohakuksia tai muuten lukijaan vetoavia otsikoita madaltuu, kun otsikoiden varassa on koko lehden levikki, kuten pitkälti on asian laita suomalaisten iltapäivälehtien, *Ilta-Sanomien* ja *Iltalehden* tapauksessa.

Andrew C. Blake (2007), joka rajaa oman tutkimuksensa poliittisiin vaaleja koskeviin uutisiin, tulee niin ikään tulokseen, jonka mukaan pelkät otsikot lukevalla saattaa olla huomattavan erilainen käsitys asiainloista kuin otsikon lisäksi artikkelin lukevilla. Lisäksi Blake huomauttaa, että tutkimusta otsikon ja uutistekstin välisestä suhteesta on tehty vähän verrattuna muuhun uutisointia koskeviin tutkimuksiin. Yhtenä mielenkiintoisena jatkotutkimuksen kohteena hän mainitsee internetin uutissivut, joissa otsikolla on oma erityinen tehtävänsä: se toimii portinvartijan (tai kenties pikemminkin sisäänheittäjän) tärkeässä roolissa – linkkinä uutisartikkeliin.

Edellä esiteltyjä tutkimuksia tarkasteltaessa on huomioitava, että kaikissa tutkimuksissa, joissa tulkintaa otsikon ja uutistekstin relevanssin välillä tehtiin, käytettiin apuna ulkopuolisia tulkitsijoita. Koska itse tutkimukset olivat Dorin tutkimusta lukuun ottamatta pitkälti kvantitatiivisia, jäi tulkinnan esitys muutaman, erilaisia otsikoita ja artikkelien sisältöä tiivistäviä katkelmia sisältävän esimerkin varaan. Marquezin jaottelu monitulkintaisiin ja harhaanjohtaviin otsikoihin sivuaa aihetta, mutta hänkään ei kartoita niitä kielellisiä elementtejä, jotka harhaanjohtavalle tai monitulkintaiselle otsikolle ovat ominaisia. Ainakin näiden tutkimusten perusteella journalistisen lisätutkimuksen tarve on siis ilmeinen. Tulkinnan mekanismit itsessään jättävät sellaisen tutkimuksellisen aukon, johon edellä esittämäni tavoitteet vastaavat.

2 ILTALEHDEN VERKKOUUTISEN OTSIKKO OSANA MEDIAKENTTÄÄ

Vaikka journalismin tarkoitus on tuottaa jatkuvasti uutta tietoa, siis uutisia, on se luottanut pitkän aikaa perinteisiin tiedonvälityksen menetelmiin, mitä on perusteltu kuluttajien konservatiivisilla tottumuksilla. Tällä vuosituhannella on kuitenkin alettu puhua journalismin murroksesta ja kriisistä, johon liittyvät sanomalehdistön talous, viihteellisyys ja uskottavuus. Myös journalismin kaupallisuus, laatu ja internetin mukanaan tuomat mediamaailman mullistukset puhuttavat. (Väliverronen 2009: 7) Mediakenttä on epäilemättä kokenut muutoksia, jotka ovat ravistelleet journalistisia käytäntöjä ja vaikuttaneet joukkoviestintään niin muodon kuin sisältöjenkin osalta. Nämä ovat seikkoja, jotka myös mediatutkimuksen on otettava huomioon.

Tässä luvussa kartoitan tutkimusaiheeseen liittyviä taustoja ja käsitteitä. Tarkoitus on osoittaa, mikä on tämän tutkimuksen asema perinteisen mediatutkimuksen kentällä eli mikä tekee iltapäivälehdien ja erityisesti Iltalehden verkko-otsikoiden tutkimuksesta erityistä muuhun journalistiseen tutkimukseen nähden. Tutkimuskohdetta ymmärtääkseni selvitän, mikä on suomalaisten iltapäivälehtien rooli sanomalehtien maailmassa, ja toisaalta, millaisina uutispalveluja tarjoavat verkkosivustot näyttäytyvät journalistisessa mediakentässä. Lopuksi selvitän uutisotsikoille tunnusomaisia piirteitä ja esittelen Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivulle tyypillisen otsikkomallin.

2.1 Uutinen ja otsikko tekstilajeina

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät journalistiset käsitteet ovat uutinen ja otsikko *teksteinä* ja erityisesti *tekstilajeina*. Käsitteitä siitä, mikä on *tekstilaji*, on lähes yhtä monta kuin käsitteen määrittelijöitäkin (ks. esim. Heikkinen, Hiidenmaa & Tiililä 2000: 66; Shore & Mäntynen 2006: 27–28). Määritelmien pohjalta voi kuitenkin esittää tämän tutkimuksen tarpeisiin riittävän yleistyksen, jonka mukaan tekstilaji on sellainen tunnistettavissa oleva, tietynlaista sosiaalista käytännettä palveleva kommunikatiivisen tapahtuman laji tai tekstiluokka, jonka päämäärät ja prototyypilliset toteutumat yhteisön jäsenet tunnistavat. Tekstilaji on siis sellainen viestinnällinen kokonaisuus, jolla on jokin vakiintunut tarkoitus ja merkitys, ja joka tunnistetaan ja ymmärretään aiemman tekstila-

jikokemuksen kautta. Koska tekstilajien tunnistaminen perustuu aiempaan kokemukseen, asettaa se luonnollisesti tietyn tekstilajin edustajille myös tekstilajikohtaisia odotuksia.

Tällaisen määrittelyn mukaan uutinen ja vaikkapa uutisotsikkokin voidaan siis ajatella omaksi tekstilajikseen. Tekstilajin tunnistusmekanismit kuitenkin vaihtelevat. Huovilan (2001: 20–21) mukaan uutiskerronnalla on oma erityinen rakenteensa, jonka avulla tieto pyritään välittämään vastaanottajalle mahdollisimman nopeasti ja taloudellisesti. Rakenne voi vaihdella hiukan uutisvälineestä riippuen, mutta tyypillisesti tärkein asia kerrotaan aina ensin, otsikossa tai aloituslauseessa, joka on uutisen kärki ja samalla mainos. Uutisaiheen kärjen jälkeen ydinajatusta tarkennetaan ja laajennetaan.

Tekstimuotoinen uutinen voidaan siis tunnistaa tietynlaisesta rakenteesta, jollaista uutiseksi tunnistetulta tekstiltä myös odotetaan. Rakenteellisten seikkojen lisäksi tekstilajeihin mielletään luonnollisesti myös sellaisia sisällöllisiä oletuksia ja odotuksia, jotka tietyn tekstilajin edustajien kuvitellaan täyttävän. MOT Kielitoimiston sanakirja (2012) tiivistää käsitteen *uutinen* merkityssisällöksi 'vars. äskettäin tapahtunutta (yleisesti kiinnostavaa) asiaa koskeva tieto, kuvaus t. selostus', mikä katsoakseni kuvaa hyvin uutisten tyypillisen kohdeyleisön käsitystä uutisen keskeisimmistä ominaisuuksista. Tyypillinen uutinen siis kertoo faktatiedon jostakin merkittävästä ja kiinnostavasta ajankohtaisesta asiasta tai tapahtumasta – objektiivisesti. Väliwerrosen (2009: 17) mukaan juuri ajankohtaisen, kiinnostavan, luotettavan ja puolueettoman tiedon välittämistä on tyypillisesti pidetty journalismin keskeisenä tehtävänä. Tähän perustuu myös journalismin uskottavuus: se näyttää itsensä ikkunana maailman todellisiin tapahtumiin.

2.2 Laatu- ja viihdejournalismin erottelu

Ei kuitenkaan ole yhdentekevää, millainen uutisorganisaatio on tarkasteltavan uutisen takana. Eri organisaatiot tarjoavat uutisia hiukan eri näkökulmista ja eri asioita painottaen. Kritiikki journalismin laadusta koskeekin usein sellaista uutisointia, joka ei täytä prototyyppisen uutisen tekstilajivaatimuksia. Usein tähän kritiikkiin liittyy kahtiajako

laatu- ja sensaatiojournalismin, mikä taas puolestaan liittyy yleiseen kulttuurilliseen tarpeeseen luokitella kulttuurituotteet matalan tai korkeamman kulttuurin edustajiksi (Zelizer 2000). Lehdistön tapauksessa matalakulttuurin edustajiin on viitattu muiden muassa nimillä *keltainen lehdistö*, *sensaatiohakuinen lehdistö* (tai *sensaatiolehdistö*) ja alun perin julkaisun kokoon viittaavalla ilmauksella *tabloid-lehdistö* (ks. Kivioja 2008: 14; Gripsrud 2000: 289). Nimityksestä riippumatta kevyempi ja viihteellinen lehdistö on yleensä mielletty vakavan ja luotettavan journalismin vastavoimaksi (Sparks 2000: 13). Pahimmillaan viihteelliseen mediaan on Kiviojan (2008: 17) mukaan liitetty ominaisuuksia kuten paisuttelu, kärjistäminen, yksinkertaistaminen, dramatisointi, harhaanjohtaminen, leimaaminen ja järkyttäminen. Lista on pitkä ja kriitikoiden mielestä suunta yhä huonompi.

Huolimatta karkeasta jaottelusta, laatu- ja sensaatiolehti -erottelu ei kuitenkaan ole sellään mustavalkoinen. Yksi tapa tarkastella uutisvälineitä on jakaa ne Sparksin (2000: 14–15) tapaan vakavuuden ja sensaatiohakuisuuden perusteella viisiportaiselle jatkumolle, jonka ääripäinä ovat vakava ja äärimmäisen sensaatiohakuinen lehdistö. Ensimmäiselle ominaista on painopisteen keskittäminen julkisiin asioihin ja politiikkaan, talouteen sekä yhteiskunnallisiin asioihin, kun jälkimmäinen panostaa yksityiselämään liittyviin skandaaleihin, urheiluun ja viihteeseen.

Pasi Kivioja (2008: 14) on kääntänyt Sparksin viisi kategoriaa seuraavasti: *vakava*, *puolivakava*, *vakava-populaari*, *tabloidi* ja *supermarket tabloidi*. Hänen arvionsa mukaan suomalaiset iltapäivälehdet sijoittuvat jatkumolla vakavien-populaarien lehtien kategoriaan niiden uutisellisen painotuksen vuoksi. Sparksin (2000: 15) mukaan vakavat-populaarit lehdet tarjoavat visuaalisesti näyttävässä kokonaisuudessa paljon skandaalijuttuja, urheilua ja viihdettä, mutta myös merkittävän osuuden sellaista uutisellista aineesta, joka vastaa sisällöltään vakavampien lehtien otetta. Kuvaus on osuva; iltapäivälehdet ovat viihteellisiä, mutta keskeinen osa lehtien imagoa on kuitenkin toimia objektiivisena ja luotettavana tietolähteenä. Iltalehden verkkopalvelun info-sivu korostaakin lehden poliittista sitoutumattomuutta ja riippumattomuutta sekä alleviivaa sisällön suhteen totuudellisuuden, kiinnostavuuden, läheisyyden, merkityksellisyyden ja nopeuden vaalimista. Keskeisenä tavoitteena ylevien kansallisten ja yksilöllisen arvojen puolus-

tamisen lisäksi Iltalehden linjaan kuuluu riippumaton ja totuudellinen tiedonvälitys. (Iltalehti 2012b) Olkinuora (2006: 51–52) kuitenkin huomauttaa, että vaikka mediayhtiöiden visioissa ja strategioissa vilahtelevat vastuullisuus, demokratia, sananvapaus ja yleisön hyvinvointi, asetetaan tulosta tekevän organisaation tavoitteet aina enemmän tai vähemmän taloudellisten odotusten mukaan.

Tämä ristiveto voi aiheuttaa tilanteen, jossa lehden omakuva ja lukijoiden näkemykset eivät kohtaa. Vaikka suomalaista mediaa pidetään yleensä ottaen luotettavana, se ei poista kritiikkiä ja erilaista suhtautumista uutisten tarjoajien eri osapuoliin. Olkinuoran (2006: 26–27) mukaan kuluttajat liittävät iltapäivälehtiin yleensä ominaisuuksia, kuten viihteellisyys, helppous, nopeus ja arveluttavuus sekä moraalinen epäilyttävyys. Niin ikään uutisorganisaatioiden luotettavuutta arvioitaessa vain 13 % luotti Iltalehteen melko paljon tai erittäin paljon. Iltalehteä pidettiin epäluotettavimpana uutisorganisaationa, ja vastaavasti luotettavimman tittelin sai Ylen uutiset, johon vastaajista luotti 95 %. (Karppinen, Jääsaari & Kivikuru 2010: 36, 42) Tulos perustuu mitä luultavimmin edellä mainittuihin ominaisuuksiin, jotka viihteelliseen lehdistöön yhdistetään. Viihteellisyys ei kuitenkaan välttämättä vähennä luotettavuutta. Ainakaan se ei ole viihteellisen ja vakavan lehdistön keskeisin ero (Sparks 2000: 9). Suoranaisesta valehtelusta Iltalehteä tuskin saa kiinni juuri sen useammin kuin Ylen uutisiakaan.

2.3 Perinteisen sanomalehden ja online-uutisoinnin suhde

Viihteelliseen mediaan liitettyjen negatiivisten ominaisuuksien vuoksi on luonnollista, että Iltalehti pyrkii pitämään yllä kuvaa itsestään myös vakavasti otettavana uutisvälineenä. On kuitenkin olemassa myös vastakkainen suuntaus, jossa vakaviksi miellettyjen uutisorganisaatioiden on nähty löyhentävän moraaliaan ja omaksuvan toimintatapoja viihteellisiltä kilpailijoiltaan. (Pietilä 2007: 72) Ilmiötä on kutsuttu näkökulmasta riippuen journalismin murrokseksi, mediamaailman viihteellistymiseksi tai tabloidisaatioksi (ks. Väliverronen 2009; Pietilä 2007; Gripsrud 2000). Yhtenä alkusyistä pidetään internetiä (ks. Pietilä 2007: 50; Väliverronen 2009: 17).

Verkkomedian historia on varsin lyhyt verrattuna internetin historiaan, puhumattakaan median historiasta yleensä. Internetiä ei luotu joukkoviestinnän välineeksi, kuten televisio ja radio, minkä vuoksi se ei koskaan ollut itsestään selvä uutisväline. (Heinonen 2008: 83–84) Moilasen (2004: 72–73) mukaan lehtien kiirehtiminen verkkoon alkoi ainakin osittain siitä huomiosta, että internet-palveluntarjoajat alkoivat tarjota sivuillaan uutisia ja muuta sisältöä ilman erillismaksua. Heinonen (2008: 100) huomauttaa, että juuri nämä journalistisesti juurettomat tahot, jotka toivat uutiset verkkoon, samalla määrittivät verkko-uutiselle ulkomuodon ja suunnan. Se on johdattanut verkkomediaa yhä kauemmas perinteisen journalismin malleista ja siitä – lehtien alun alkaen harjoittamasta – toimintatavasta, jossa paperilehden sisältö julkaistiin lähes täsmälleen samassa muodossa myös lehden verkkosivuilla.

Internetistä on tullut nopea ja halpa uutisväline, jonka myötä journalistisesta sisällöstä maksaminen on menettänyt merkitystään. Sekä mainostulot että levikit ovat laskeneet, mikä on luonnollisesti vaikuttanut sanomalehtien talouteen. Talousahdingon taas nähdään vaikuttavan uutistarjonnan laatuun ja asiajournalismin vähenemiseen, mikä puolestaan syö uskottavuutta. Taloudelliset paineet kiristävät myös kilpailua. Journalismista on tullut uutisteollisuutta, jossa jatkuvalla tehostamisella pyritään suurempiin ja nopeampiin voittoihin. (Väliverronen 2009: 13, 15–17)

Kilpailun vuoksi esitystavasta ja muodosta on tullut tärkeitä kilpailuvaltteja, minkä myötä kaksijakoisuus laatu- ja sensaatiolehdistön välillä on hämärtynyt. Jokainen media ottaa asiakkaansa sieltä, mistä mahdollista. (Pietilä 2007: 73) Myös väärinkäytökset näyttävät kasvavan kiristyvän kilpailun kanssa. Usein niiden takana nähdään skuoppien metsästyksiä. (Väliverronen 2009: 19) Myös journalistit näkevät verkkojulkaisujen määrän, nopeuden ja aikataulujen kiristyminen uhkana. Yli puolet kyselytutkimukseen vastanneista suomalaisista toimittajista arvioi, että journalistien itsenäisyys, kriittisyys ja analyyttisyys ovat vähenemässä, suurelta osin aikataulupaineiden vuoksi. (Jyrkiäinen 2008: 50, 36, 87) Julkaisupäätöksissä kiire on merkittävä tekijä. Mahdollisimman korrektia tietoa on julkaistava mahdollisimman nopeasti eikä faktoja voi tarkistella loputtomiin. (Juntunen 2009: 172)

Internet on ylivoimainen julkaisupaikka, joka haastaa siis perinteiset uutismediat taloudellisesti, sisältöjen ja yleisösuhteenkin kannalta. Ilmaistarjonta aiheuttaa mullistuksia journalismin perinteisten rahoitusmallien suhteen. Uusi sisältö on muuttanut uutisen luonnetta ja siitä on tullut kiristyneen kilpailun valttikortti. Internet on muodostanut paradoksin: sanomalehdet tarjoavat yhä suuremman osan uutisvalikoimastaan ilmaiseksi verkossa. Se on kuitenkin välttämätöntä, mikäli ne haluavat vaalia brändiään ja pitää yllä suhdetta yleisöönsä. (Väliverronen 2009: 21) Pietilä (2007: 50) kuvaa mullistusta uutistoiminnan muuttumisella ”verkkopalvelujen klikkausbisnekseksi”, jossa mainostuottojen määrä on yhä enemmän sidottu yksittäisten juttujen ja mainosten lukemiseen.

Internetin uutismaailmassa vallitsee vahvimman laki, jonka myötä vakavatkin uutisväliaineet ovat tutustuneet iltapäivälehtien talousmalliin; jokainen lehti on myytävä erikseen – usein houkuttelevan otsikoinnin avulla. Verkkopalvelut hajottavat perinteisen sanomalehden sisällön jatkuvasti päivittyviksi uutispirstaleiksi, joista jokainen on markkinoitava erikseen. Toisaalta verkkopalveluiden ja printtiversioiden erilainen muoto kertoo myös halusta paperilehden säilyttämiseen. Lyhyiden uutispalojen lisäksi esimerkiksi Iltalehden verkkopalvelu sisältää paperilehden mainoksia sekä tynkäartikkeleita, jotka herättävät kiinnostuksen, mutta ilmoittavat, että uutisen kannalta keskeisin aines löytyy vain paperilehdestä.

Verkossa otsikoinnin avainasema on entistä merkittävämpi; klikkausbisneksessä otsikko toimii ennen kaikkea yksittäisen jutun mainoksena. Kiinnostavuuden voimaa ei pidä aliarvioida, sillä iltapäivälehdistön maailmassa harkittu ja kiinnostavaksi muotoiltu lööppi ja etusivu voivat kasvattaa myyntiä jopa 50 % (Pietilä 2007: 60).

2.4 Otsikoiden kielioppia

Otsikoilla on siis tärkeä tehtävä kiinnostuksen herättäjänä, joskin perinteisesti otsikoiden rooli vaihtelee uutisorganisaatiosta toiseen. Irtonumeromyynnin ehdoilla toimiville iltapäivälehdille houkutteleva otsikointi – sekä lööpeissä että etusivuilla – on elintärkeä osa lehden taloudellista menestystä. Tarkasteltavan uutisvälineen vaihteleva sijoittumi-

nen sensaatio- ja laatuvälineakselille saattaakin olla syynä sille, että Ifantidou (2009) painottaa tutkimuksessaan otsikoiden kiinnostavuutta, mutta Dor (2003) otsikon informaatioarvoa suhteessa sen rakenteellisiin rajoitteisiin ja lukijan tarpeisiin.

Huolimatta otsikoiden vaihtelevasta funktiosta, otsikoita on mahdollista lähestyä omana tekstilajinaan, vieläpä irrallaan uutisen tekstilajista. Heikkinen (1999: 124–125) huomauttaa, että otsikoilla voidaan ajatella olevan oma ”kielioppinsa”. Hänen mukaansa otsikot ovat tyypillisiä pikkutekstejä, joilta tekstiyhteys vaatii lyhyyttä ja tiiviyttä. Heikkisen tutkimuksen aineisto koostuu pääkirjoituksista, joiden otsikot hän jakaa lauseotsikoihin, lausemaisiiin otsikoihin ja lauseke- ja sanaotsikoihin. Keskeistä jaottelussa on lausemaisuus; lauseotsikot sisältävät finiittiverbin, kun taas lausemaisets otsikot ovat nimensä mukaan lausemaisets, mutta finiittiverbittömiä. Lauseke- ja sanaotsikot sen sijaan koostuvat vain lausekkeista.

Antero Okkonen (1980: 242) sen sijaan jaottelee otsikot niiden ”ilmeen” perusteella leimaotsikoihin, kertoviin otsikoihin ja sävyttäviin otsikoihin. Ralf Vahtera (2009) huomioi väitöskirjassaan Okkosen luokittelun (Vahtera 2009: 46), mutta päätyy kognitiiviseen kielioppiin nojaavassa jaottelussaan hiukan erilaiseen – ja huomattavasti kattavampaan – kategoriointiin. Vahteran luokitteluun kuuluvat niin ikään leimaotsikot ja kertovat otsikot, mutta kolmantena luokkana ovat huudahdukset ja puhuttelut. Kertovat otsikot hän lisäksi jaottelee vielä täydellisiin lauseisiin, fragmentteihin, kvasifragmentteihin ja yhdistelmäotsikoihin (emt. 68–69). Fragmentteilla Vahtera viittaa sellaisiin prosessia ilmaiseviin otsikoihin, joissa jokin lauseen pääjäsen on jätetty ilmipanematta, mutta jotka kuitenkin ovat täydennettävissä täydellisiksi lauseiksi lisäämällä niihin puuttuvat jäsenet. Kvasifragmentti eroaa edellisestä siten, että sen täydentäminen tuottaa joko teennäisen tai täysin mahdottoman lauseen. Keskeistä on Vahteran omaksuma näkemys, jonka mukaan ei-lausemuotoisets otsikoita ei käsitellä elliptisen poiston kautta syntyneinä epätäydellisinä lauseina, vaan niitä tarkastellaan syntaktisesti irrallisina tekstin osina. (Emt. 67–68)

Omassa tutkimuksessani en lähesty otsikoita syntaksin näkökulmasta, mutta otsikoiden erityinen rakenne on keskeinen tekijä, kun tarkastellaan, miten otsikot merkityksiä luo-

vat. Edellä esitetyt näkemykset vahvistavat ajatusta otsikoiden omasta, vakiintuneesta kieliopista, joka mahdollistaa normaalista kommunikoinnista poikkeavien rakenteiden käytön. Poikkeavuutta ei pidä kuitenkaan nähdä negatiivisena, sillä otsikoidenkin kohdalla toimiva tekstilajituntemus mahdollistaa useimmissa tapauksissa otsikoiden häiriötömän tulkinnan. Tulkintavirheiden todennäköisyyden voidaan kuitenkin ajatella kasvavan, mikäli otsikko ei esiinny yhdessä uutistekstin kanssa. Otsikoiden kielioppi onkin erityisen tärkeää huomioida sellaisessa otsikkotutkimuksessa, jossa tarkastelu keskittyy otsikoihin irrallisina tekstin osina, tai kun tutkitaan itsenäisinä esiintyviä otsikoita. Tämä koskee esimerkiksi sellaisia tapauksia, joissa tutkimuksen kohteena ovat mainosmaiset otsikot, kuten lööppiotsikot ja verkkopalveluissa linkkeinä toimivat otsikot.

2.5 Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun otsikot

Iltalehden verkkopalvelu pitää yllä samanlaista tuotemielikuvaa kuin paperiversiokin ja on sekä sisällöltään että graafiselta ilmeeltään linjassa printtiversion kanssa. Etusivun värimaailma koostuu niin ikään lehden tapaan yhdistelmästä, joka sisältää pääasiassa valkoista, mustaa, keltaista ja punaista. Aineistonkeruun aikana verkkopalvelun etusivun rakenne pysyi muuttumattomana, ja sen voi jakaa karkeasti viiteen osaan. Ylinnä ja alinna sijaitsevat palkit sisältävät pääasiassa navigointia helpottavia linkkejä ja lisäpalveluja. Säännöllisesti vierailevan lukijan kannalta tärkeimmät osat ovat uutisotsikoita sisältävät ylä- ja alapalkkien väliin jäävät kolme uutisotsikoita sisältävää palstaa.

Vasemman reunan palsta listaa aihealueittain tuoreimpien uutisten otsikot, ja oikealla sijaitsevat eri aihealueiden suosituimpiin uutisiin viittaavat otsikot, IL-TV-osio sekä linkkejä muihin palveluihin. Pääotsikot sijaitsevat muita leveämmällä keskialustalla. Etusivua voidaan vierittää alaspäin, minkä vuoksi pääotsikoita mahtuu sille kerrallaan useita kymmeniä. Kuvan 1 otsikko elementteineen kuvaa Iltalehden verkkopalvelulle tyypillistä etusivun otsikkoa.

Kuva 1. Tyypillinen Iltalehti.fi-verkkoetusivun otsikko

- Otsikkoteksti
- Kuva
- Kuvaan upotettu teksti
- Saateteksti

Iltalehden verkkopalvelun etusivun pääotsikot koostuvat yhdestä tai useammasta elementistä. Elementtien määrään ja otsikon kokoon vaikuttavat uutisoitavan asian merkittävyys ja tuoreus. Kuvan 1 otsikko kuvaa tyypillistä, suhteellisen suuren huomioarvon otsikkoa, joka käyttää neljää eri elementtiä. Ylinnä sijaitsee varsinainen otsikkoteksti, joka tyypillisesti noudattaa otsikoille ominaista rakennemallia (ks. Vahtera 2009). Syntaktisesti yksinkertaisimpia ovat vain nominilausekkeesta muodostuvat leimaotsikot tai huudahduksesta koostuvat otsikot. Kompleksisimmat otsikkotekstit puolestaan voivat sisältää useita osia, kuten referaatin tai sitaatin ja johtoilmauksen. Otsikkoteksteissä käytetty väripaletti vastaa Iltalehden verkkopalvelun värimaailmaa, ja sekä väri että fontin koko vaihtelevat uutisen merkittävyyden ja tavoitellun huomioarvon mukaan. Fonttikoon kasvattamisen lisäksi tiettyjen sanojen ja pidempien ilmausten korostamiseen on käytetty suuraakkosia. Huomiota herättämään käytetään toisinaan myös otsikon mustaa taustaväriä (ks. Kuva 1), joka poikkeaa tyypillisimmin käytetystä valkoisesta.

Suurinta huomioarvoa tavoittelevissa ja ajankohtaisuudeltaan tuoreimmissa otsikoissa kuva sijaitsee tyypillisesti otsikkotekstin alla. Aiemmin julkaistuihin, mutta ajankohtaisiin tai vähäpätöisempiin uutisiin viittaavissa otsikoissa otsikkoteksti ja kuva voivat olla vierekkäin. Kaikissa otsikoissa kuvaa ei ole. Toisinaan kuviin on lisätty grafiikkaa, upotettuja kuvia tai tekstiä. Aineiston perusteella kuvaan upotettuun tekstiin pätevät jotta-kuinkin samat säännöt kuin varsinaiseen otsikkotekstiin.

Varsinaisen otsikkotekstin lisäksi toiseksi yleisin elementti on otsikossa alinna sijaitseva teksti, joka antaa lisätietoja aiheesta ja poikkeuksetta päättyy kehotukseen ”Lue lisää...”. Tekstin johdattelevan ja esipuhemaisen luonteen vuoksi kutsun sitä *saatetekstiksi*. Saatetekstin fontti on sama kuin verkkopalvelussa käytettävän leipätekstin (siis myös uutistekstien) fontti. Aineistonkeruun aikana Iltalehden verkkopalvelun etusivun otsikoista saateteksti puuttui vain sellaisista otsikoista, joiden varsinainen otsikkoteksti oli kirjoitettu samankokoisella fontilla kuin saatetekstit, joskin lihavoituna. Tällaiset otsikot viittasivat tyypillisesti vain aiemmin julkaistuihin tai merkitykseltään pienempiin, jotakin aihetta taustoittaviin uutisiin. Aineistoon näitä otsikoita ei kuitenkaan valikoitunut.

3 SEMANTIikka JA PRAGMATIikka TUTKIMUKSEN TYÖKALUINA

Tutkimuksen teoreettinen näkökulma pohjaa semantiikkaan ja pragmatiikkaan. Seuraavassa esittelen tutkimuksen kannalta keskeisimmät käsitteet ja mallit sekä kerron niiden soveltamisesta työssäni. Semantiikan osalta esittelen hiukan perinteisen merkityksen tutkimuksen taustaa ja siihen liitettyjä perusrajoituksia. Tutkimukseni soveltavan luonteen vuoksi sivuutan teoreettiset merkityksen olemuksen filosofiset pohdinnat ja keskityn pääasiassa käsittelemään perinteisesti semantiikan alaan laskettuja ja työni kannalta keskeisiä semantiikan käsitteitä.

Samanlaista lähestymistapaa sovellan pragmatiikkaan. Tutkimusalojen läheisen suhteen vuoksi valotan lyhyesti niiden syntyyn liittyviä kysymyksiä ja keskinäistä rajanvetoa. Pragmatiikka-luvun keskeisin sisältö kuitenkin käsittelee työni teoreettiseen näkökulmaan liittyviä käsitteitä ja malleja.

3.1 Semantiikka

Kieli on monipuolinen ja jatkuvasti muotoutuva kulttuurillinen merkitysten välittämisen keino. Näitä luonnollisen kielen avulla tuotettuja ja välitettyjä merkityksiä tutkii *semantiikka*, joka tällaisen rajauksen perusteella voidaan varsin ongelmattomasti erottaa potentiaalisesta yläkäsitteestään, pääasiassa ei-kielellisiä merkkejä tutkivasta semiotiikasta. Luonnollisen kielen avulla tuotettujen ja välitettyjen merkitysten tutkimuksella tarkoitetaan lingvististä semantiikkaa, erotuksena esimerkiksi psykologisesta, filosofisesta ja loogisesta semantiikasta (Lyons 1996: 6). Jatkossa, käyttäessäni termiä semantiikka, tarkoitan nimenomaan kielen merkityksiä ja niiden suhteita käsittelevää lingvististä semantiikkaa.

Tarkemman kuvan semantiikan tutkimusalueen hahmottamiseksi on syytä tehdä vielä ainakin yksi rajaus. Semantiikka erotetaan tyypillisesti kielen muista kielitieteen osa-alueista, kuten fonologiasta ja syntaksista, joskin semantiikan suhde edellä mainittuihin vaihtelee näkökulmasta riippuen. Esimerkiksi kognitiivinen kielioppi ei perinteisesti

rajaa kielen tasoja tiukasti erilleen, sillä pienikin muutos vaikkapa syntaksin tasolla voi antaa koko ilmaukselle täysin erilaisen merkityksen. (Saeed 2003: 9–10) Ylipäätään tällainen jaottelu juontaa juurensa luultavasti traditioon, jossa kieltä pyrittiin kuvaamaan muun muassa chomskylaisittain formalisoimalla kieliopin säännöt. Kattava looginen esitys kielestä nimittäin vaati toimiakseen semantiikan ja syntaksin erottelua. (Mey 1994: 12–13)

Tämän työn näkökulman taustavaikuttajana on sanasemantiikka, joka – erotuksena lausesemantiikasta – on semantiikan osa-alue, joka keskittyy eritoten sanojen merkitysten ja niiden suhteiden tutkimukseen (Saeed 2003: 53). Sanasemantiikan tarjoamasta laajasta käsittekirjosta käsittelen seuraavassa pääasiassa monitulkintaisuuteen liittyviä käsitteitä. Perinteisen sanasemantiikan lisäksi katson työni sivuavan myös kognitiivista semantiikkaa, sillä pidän kognitiolähtöistä lähestymistapaa aina keskeisenä osana sellaista semanttista tutkimusta, joka käsittelee kontekstuaalista inhimillistä merkityksenmuodostusta.

3.1.1 Polysemia

Polysemia on yksi semantiikan keskustelluimmista käsitteistä (Jackendoff 2002: 339). Se viittaa lekseemeihin, joilla on useampi kuin yksi denotatiivinen eli sanakirjamerkitys. Polysemian tarkastelu lähtee yleensä homonymian ja polysemian erottelusta. (Karlsson 2008: 213) Homonyymit ovat sanoja, joilla on samanlainen kirjoitus- tai äänneasu, mutta eri merkitys. Polysemiassa sen sijaan on kyse siitä, että yhdellä lekseemillä on kaksi tai useampia merkityksiä. Ero homonymiaan on siis siinä, että homonyymiset sanat ovat sattumalta samanasuiset, kun taas polyseeminen sana kantaa itsessään useita merkityksiä, jotka ovat sukua toisilleen. (Saeed 2003: 63–64) Eronteko ei kuitenkaan aina ole selvä, sillä merkitykset ovat saattaneet erota niin kauas toisistaan, että sukulaisuutta on vaikea käsittää. Näin ollen joitakin merkityksiä on vaikea pitää saman merkin merkityshaaroina, vaikka etymologisesti näin onkin, kuten sanaparissa *juuri* 'kasvin maanalainen osa' ja *juuri* 'vastikään, hetki sitten'. (Larjavaara 2007: 122)

Polysemia on saanut runsaasti huomiota lingvistiikan eri aloilla, kuten sanasemantiikassa, leksikografiassa, käänöstutkimuksessa sekä erityisesti kognitiivisessa lingvistiikassa (Taylor 2003: 637). Merkityksen monitulkintaisuutta tutkittaessa on yksittäisten lekseemien ja affiksien lisäksi kuitenkin syytä ottaa huomioon myös useampia osia sisältävien ilmausten merkitys. Esimerkiksi tarkasteltaessa ilmauksia *saada paketti*, *saada työtä* ja *saada potkut* on ne mahdollista laskea *saada*-verbin monitulkintaisuudeksi tai objektin metaforisuudeksi (Raukko 2004: 40). Mikäli pitäydytään ensimmäisessä tulkinnassa, voidaan verbin *saada* erilaisten merkitysvarianttien ajatella muodostavan joko yhden kiinteän mutta joustavan kategorian tai verkkomaisen mikrovarianttien joukon (emt. 68–69). Prototyypiteoriaan pohjaava polysemian verkkoteoria onkin erityisesti kognitiiviseen semantiikkaan liitetty malli (emt. 2004: 47).

Tässä työssä viitataan polyseemisiin sanoihin ja pidempiin monimerkityksisiin ilmauksiin termillä *monitulkintaiset ilmaukset*. Tämä johtuu yksinomaan soveltamastani pragmaattisesta näkökulmasta, joka on vahvasti sidoksissa merkityksiin osana tiettyä tulkintatilannetta. Meyn (1994: 7–8) huomiota mukailien voidaan nimittäin ajatella, että pragmatiikan, siis kielen luonnollisen käytön näkökulmasta ilmauksella on useita merkityksiä vain harvoin, esimerkiksi kun puhujan tarkoitus on pettää kuulijaa. Tavallisesti puhujalla on lausumalleen vain yksi merkitys, joten väärinkäsitys voi tapahtua vain viestin vastaanottajan päässä. Näin ollen väärinkäsitys johtuu siitä, että kuulijalla on valittavana ilmaukselle useita eri tulkintoja, joista hän valitsee väärän.

3.1.2 Metafora ja metonymia

Metaforan käyttö on yksi vahvimista uusien merkitysten synnyttäjäistä. Metaforalla tarkoitetaan sitä, että ”määrämerkityksistä sanaa (tai muuta merkkiä) on ruvettu käyttämään uudessa yhteydessä, kun (sanan tai muun merkin) merkitys on löytänyt uudessa yhteydessä luontevan kuvaannollisen funktion”. (Larjavaara 2007: 123) Lakoff ja Johnson (1980) esittelevät teoriassaan näkemyksen metaforien konseptuaalisuudesta. Tämän mallin mukaan metaforisuus ei siis ole vain kielessä, vaan käsitejärjestelmissä, osana jokapäiväistä inhimillistä ajattelua ja toimintaa. Näkemyksensä tueksi he esittävät mo-

nissa yhteyksissä lainatun mallin, *väittely on sota*, jossa väittely ja siihen liittyvät prosessit rinnastetaan sodankäynnin käsitteisiin. (Lakoff & Johnson 1980: 3–6)

Metaforan käsitettä Lakoff ja Johnson (1980: 14, 25) jäsentävät jakamalla sen kolmia, *struktuuri-, suunta- ja ontologisiin metaforiin*. Strukturimetäforassa on kysymys siitä, että jokin asia ymmärretään tai strukturoidaan toisen asian kautta. Suuntametafora tarkoittaa asioiden luonnehtimista suuntien avulla, kuten ilmauksessa *vajota koomaan*. Suuntametaforalle ominaista onkin tietyn suunnan tietty, kulttuurikohtainen merkityspotentiaali. Esimerkiksi ylös suuntautuva liike, kuten *arvoasteikolla nouseminen* ymmärretään yleensä positiiviseksi, mutta *tulevaisuus* voi olla kulttuurista riippuen joko edessä tai takana. Ontologinen metafora on kyseessä, kun kategorisoitava asia ei ole aikaan tai paikkaan sidottu eikä konkreetti. Tällöin voidaan esimerkiksi abstrakti käsite *korruptio* 'lahjottavuus' rinnastaa kukkaan sanomalla *Kaikkialla kukoistava korruptio kyllästyttää ihmisiä*.

Kielen metaforisuutta käsitellään usein osana kielen ja ajattelun suhdetta korostavaa kognitiivista semantiikkaa (ks. esim. Saeed 2003). Tämä vastaa myös omaa näkökulmaani metaforisuuteen ja merkityksiin yleensä. Tutkimuksessani tarkastelen nimittäin myös yksittäisiä ilmauksia laajempia kokonaisuuksia ja niihin liitettäviä abstrakteja mielikuvakokonaisuuksia sekä konnotaatioita eli sivumerkityksiä. Työni analyysiosassa kiinnitän huomiota metaforisuuteen monin paikoin; osana normaalia kielenkäyttöä, mutta myös harhaanjohtamisen välineenä.

Metonymia on paljolti metaforan kaltainen ilmiö ja tarkoittaa viittaamista johonkin entiteettiin toisen, sille läheisen entiteetin nimellä (Lakoff & Johnson 1980: 35). Näin ollen myös metonymiaa voidaan pitää uusien merkitysten lähteenä. Metonymiassa sana siis saa uuden merkityksen ei-metaforisesti sanan tarkoitteen osan, käytön tai muun sille läheisen asian perusteella (Larjavaara 2007: 123) kuten vaikkapa ilmauksessa *kuuntelin päivällisellä Beethovenia*, jossa musiikin kuunteluun liittyvä kokemus hahmotetaan sen säveltäjän kautta. Perinteisesti metonymiasta on eritelty ainakin yksi alalaji, *synekdokee*, jossa entiteetin osan nimeä käytetään merkinä koko entiteetistä. Tämä on kyseessä

esimerkiksi silloin, kun vaikkapa poliisia kutsutaan koppelakiksi. (Lakoff & Johnson 1980: 36)

3.1.3 Polysemian suhde metaforaan ja metonymiaan

Karlsson (2008: 213) havainnollistaa polysemian käsitettä tavalla, joka osoittaa sen suhteen metaforisuuteen ja metonymiaan. Hän ottaa esimerkiksi polyseemisen lekseemin *kieli*, jolla on neljä alamerkitystä: (i) 'suussa oleva elin', (ii) 'kieleke, läppä', (iii) 'soittimen osa' ja (iv) 'puheen järjestelmä'. Jokainen niistä on vakiintunut, ja jokainen on myös yleensä helposti tunnistettavissa tilanteen mukaisessa käytössä. Merkitykset eivät kuitenkaan ole sattumanvaraisia. Merkitykset (ii) ja (iii) ovat merkityksen (i) metaforisia laajentumia, joista ensimmäinen perustuu muodon samankaltaisuuteen ja toinen käyttötarkoituksen samankaltaisuuteen, äänen synnyttämiseen. Alamerkitysten (iv) hänen sijaan toteaa perustuvan metonymiaan.

Sekä metaforisuudessa että metonymiassa on lekseemitasolla kyse siitä, että vanha, ennestään tunnettu merkki saa uuden merkityksen. Molemmat ovat siis polysemiaa luovia ilmiöitä, joiden soveltaminen kuuluu jokaisen natiivin kielenkäyttäjän luonnolliseen kielikykyyn (Lyons 1996: 59–60). Monet polyseemiatapaukset voidaankin selittää jossain vaiheessa tapahtuneella metaforisella laajentumalla, joka on niin leksikaalistunut, että sen alkuperää on enää vaikea hahmottaa metaforiseksi. Toisinaan sanan alkuperäinen merkitys on ajan myötä poistunut käytöstä ja jäljelle on jäänyt vain metaforisen laajentuman kautta syntynyt merkitys.

Ilmiöinä metafora, metonymia ja polysemia eivät olekaan täysin rinnastettavissa toisiinsa, sillä polysemia voidaan nähdä ikään kuin monimerkityksisyyden kattokäsitteenä, jolla on yhteistä maaperää useimpien sukulaisuuteen perustuvaa monitulkintaisuutta luovien ilmausten kanssa. Toisaalta, metaforisuudessakin on keskeistä ymmärtää, ettei se ole vain sanallisia tehokeinoja, vaan osa arkipäiväistä kielenkäyttöä ja laajempaa tapaa hahmottaa maailmaa. Erityisesti kiinnitän huomiota monitulkintaisiin ilmauksiin luvussa 4.4, jossa käsitelen myös otsikoiden affektiivisiä ja tyyllillisiä sivumerkityksiä sisältäviä värittyneitä ilmauksia.

3.2 Pragmatiikka

Pragmatiikka eroaa semantiikasta pääasiassa näkökulmansa suhteen. Se on kiinnostunut semantiikan tapaan kielen merkityksistä, mutta pragmatiikassa kieltä ei tarkastella käyttötilanteista irrallisena abstraktina systeeminä, vaan suhteessa puhujiin, heidän toimintaansa sekä kielenkäyttötilanteeseen. (Nikula 2000: 331) Semantiikka on pragmatiikkaa huomattavasti vanhempi tutkimusala, eikä tiukka erottelu täysin vastaakaan näiden tieteenalojen vanhinta suhdetta. Semantiikka on perinteisesti sisältänyt osa-alueita (kuten lausesemantiikka), jotka nykyjaottelun valossa kuuluisivat pikemminkin pragmatiikan tutkimuskohteeksi. (Larjavaara 2007: 27)

Oikeastaan pragmatiikan voidaan katsoa olevan semantiikan osa-alue tai haara, joka syntyi 1900-luvun puolivälissä sellaisesta kielifilosofien (ks. esim. Austin 1962) huomiosta, että kieltä käytetään muuhunkin kuin tosien ja epätosien väitelauseiden esittämiseen. (Larjavaara 2007: 27) Tätä ennen kielifilosofit olivat lähestyneet kieltä hyvin formaalista näkökulmasta, ja tutkimuksen pääpaino oli käytöstä irrallisten lauseiden totuusarvojen tarkastelussa. Kielen käytön tarkastelua ei pidetty filosofisesti keskeisenä tavoitteena. (Nikula 2000: 332) Kaikilla kielentutkimuksen aloilla edellä mainittua erottelua semantiikkaan ja pragmatiikkaan ei kuitenkaan edelleenkään tunnusteta ja usein semantiikan nimissä käsitellään myös pragmatiikan kysymyksiä (Larjavaara 2007: 28). Yhtä kaikki, kun puhutaan pragmatiikasta, tehdään semantiikkaan lähes poikkeuksetta rajanveto, joka koskee kontekstin vaikutusta ilmauksen merkitykseen, käyttöön ja varsinkin sen tulkintaan.

Tutkimuksessani jako semantiikkaan ja pragmatiikkaan näkyy käyttämissäni käsitteissä ja tutkimusmenetelmässä. Koko käyttämäni käsitteistö on jaoteltavissa jompaankumpan tutkimusalaan, mikäli nojaututaan perinteiseen jakoon. Omassa työssäni käsitteet kuitenkin limittyvät ja keskeisemmäksi nousee tutkimusalojen näkemyseron hahmottaminen. Tarkastelen aineistoani ennen kaikkea käyttömerkitysten näkökulmasta, mutta se ei poista tarvetta kiinnittää huomiota myös yksittäisten lekseemien konventionaalsiin merkityksiin. Näin ollen, puhuessani jatkossa semanttisesta tasosta, viittaatan sellaiseen tulkintaan, joka on mahdollista tehdä ilmausten konventionaalisten merkitysten pohjal-

ta. Pragmaattisella tasolla sen sijaan tarkoitan edellisestä poikkeavaa näkemystä, jossa merkityksellistä ei niinkään ole se, mitä on sanottu, vaan se, mitä sanotulla on tarkoitettu. Pragmaattinen taso on sovellettavissa kaikkeen viestintään, minkä vuoksi se on keskeisellä sijalla myös tässä työssä. Keskittymällä vain semanttisen tason tarkasteluun paljon olennaista voisi jäädä huomioimatta ja jotkut ilmaukset voisivat näyttäytyä jopa täysin mielettöminä.

Seuraavassa käsittelen työhöni liittyvät kontekstin ja indeksisyyden käsitteet. Varsinaisista pragmaattisista teorioista kiinnitän huomiota pääasiassa yhteen, aineiston luokitellun selkärankana toimivaan keskustelumaksiimien teoriaan, joka tarjoaa näkökulman keskustelun ja siinä välitettyjen, etenkin eksplikoimattomien viestien analyysiin. Lopuksi kerään yhteen teorian keskeisimmän aineksen ja osoitan, millaisin sovelluksin se taipuu kirjoitetun kielen ja erityisesti otsikkotekstien tutkimukseen.

3.2.1 Konteksti

Semantiikan ja pragmatiikan rajanvedon jälkeen on syytä esitellä edelläkin vilahtanut, kenties yksi merkittävimmistä yksittäisistä semantiikkaa ja pragmatiikkaa erottavista tekijöistä, *kontekstin* käsite. Konteksti ymmärretään eri tieteenaloilla eri tavoin, ja kielitieteenkin eri osa-alueet tapaavat painottaa hiukan eri seikkoja kontekstia määritellesään. Yleensä kontekstin määritelmä on kuitenkin olennaisimmilta osiltaan jokseenkin sama.

Esitellessään puheaktiteoriaansa J. L. Austin (1962: 100) tekee huomion, joka voidaan ottaa lähtökohdaksi kontekstin määrittelyssä: Tilanne, jossa jokin ilmaus tuotetaan, vaikuttaa ilmauksen merkitykseen ja ”selittää” sitä. Tästä huolimatta tätä selitystä harvoin pidetään ilmauksen todellisena merkityksenä. Yleisesti ottaen konteksti voidaan kielitieteessä määritellä kaikeksi puhetilanteeseen liittyväksi ja vaikuttavaksi taustatiedoksi, jonka puhuja ja kuulija jakavat, ja joka olennaisesti vaikuttaa puheen tulkintaan (Leech 1983: 13). Ennen kaikkea konteksti on siis teoreettinen konstruktio, joka koostuu sellaisista viestintätilanteeseen vaikuttavista elementeistä, jotka määräävät käytettyjen ilma-

usten muodon, merkityksen ja sen, miten ne kulloiseenkin tilanteeseen soveltuvat (Lyons 1977: 572).

Larjavaaran (2007: 41–42) mukaan olennaista kontekstissa on sen tarjoama yhteinen maaperä, jonka varassa viestiminen, kontekstin edelleen rakentaminen ja uuden tiedon välittäminen on mahdollista. Hän esittelee joukon eksplisiittisiä ja implisiittisiä sekä kielellisiä ja ei-kielellisiä, toisiinsa limittyviä kontekstin ulottuvuuksia, joiden avulla kontekstin vaikutusta viestintätilanteeseen voidaan hahmottaa. Niistä keskeisimmät tätä tutkimusta ajatellen lienevät *puhetilanteen henkilökonteksti*, *tekstikonteksti* ja *tietokonteksti*. (Larjavaara 2007: 42–48)

Puhetilanteen henkilökonteksti sisältää Larjavaaran (2007: 42–44) mukaan kielellisen viestinnän kannalta välttämättömät, normaalisti puhtilanteessa rooliaan vaihtelevat osapuolet, *puhujan* ja *kuulijan*. Näiden moninaiset roolit ovat vaihtelevia ja kiinteästi yhteydessä esimerkiksi persoonadeiksiksi käyttöön. Tekstikonteksti eli koteksti sen sijaan tarkoittaa kirjoitettuun tekstiympäristöön sijoittuvaa puhetta. Larjavaara käsittelee tekstikontekstia konventionaalisten ja kerronnallisten, pitkien tekstien näkökulmasta, joka ei ota huomioon lukutilannetta tai tekstilajia. Katson käsitteen kuitenkin käyttökel-poiseksi limitettynä yhteen puhetilanteen henkilökontekstin kanssa. Otsikon kirjoittaja voidaan ajatella puhujana, lukija kuulijana ja otsikko kuvineen yhtenä tekstinä. Kotekstia voidaan tarkastella myös kontekstista irtolaisena, mutta pragmaattinen näkökulma yleensä vaatii kiinnittämään huomiota laajempaan kontekstiin, joka voi sisältää myös kotekstin (ks. Mey 1994: 181).

Tietokonteksteja Larjavaara (2007: 45–46) erottaa kaksi: yhteisen yksityisen tiedon ja yhteisen yleisen tiedon. Näistä tärkeämpi tätä tutkimusta silmällä pitäen on yhteisen yleisen tiedon konteksti, jossa on kyse yhteisestä ensyklopedisesta eli maailmantiedosta. Siihen sisältyy kaikkien pysyvien yhteisöjen jäsenten yleinen tieto, jota kuulijalta voi olettaa. Vaikka analyysissä tarkoitukseni ei ole verrata otsikoiden tarjoamaa tietoa yleiseen maailmantietoon, on maailmantiedolla kuitenkin merkittävä rooli sanojen tulkinnassa merkityspotentiaalien valinnan ja etenkin ilmauksiin liitettävien, ensisijaisten merkitysvaihtoehtojen ja otsikoista muodostuvien tulkintojen suhteen. Luonnollisesti

oletukset yhteisestä yleisestä tiedosta ovat myös tilanne-, puhuja- ja kuulijakohtaisia. Voidaan siis ajatella että tiedon kontekstit limittyvät ainakin esimerkiksi keskustelu- ja sosiaalisen tilanteen kontekstien kanssa.

Kontekstien limittyvyyden lisäksi on huomattava, että edellä esittämäni näkemys kontekstista on kuitenkin staattisuudessaan puutteellinen verrattuna moderniin kontekstin käsitteeseen, joka painottaa vuorovaikutuksen kontekstia muovaavaa ja uudistavaa luonnetta. Meyn (1994: 8–10) mukaan konteksti on dynaaminen, siis jatkuvasti muuttuva ympäristö, joka sisältää määrittelemättömän joukon siihen jatkuvasti vaikuttavia tekijöitä. Näin ollen lingvistiikka vain harvoin tavoittaa koko sen vaikutuksen, joka kontekstilla on kieleen ja sen tulkintaan. Nykyajattelun valossa lienee siis harhaanjohtavaa puhua kontekstista rajattujen elementtien ja ulottuvuuksien joukkona, kun kyse on pikemminkin toisiinsa erottamattomasti liittyvien ja vaikuttavien tekijöiden muodostamasta dynamisesta kokonaisuudesta.

Tutkimuksellisiin tarpeisiin rajanveto voi kuitenkin olla tarpeellinen ja järkeväkin mielekkään tutkimuskokonaisuuden hahmottamiseksi. Mikäli viestintätilanteesta tiedetään edes jotain, saadaan kontekstia ja näin ollen myös mahdollisia tulkintoja rajattua merkittävästi (Mey 1994: 38). Tässä työssä sovellan ajatusta kontekstista osana merkityksenmuodostusta, joka liittyy itsenäisten, lyhyiden tekstikatkelmien tulkintaan. Viestin lyhyys ja informatiivinen suppeus tarjoavat yksittäiselle tulkitsijalle huomattavasti vähemmän kontekstuaalista tarttumapintaa kuin esimerkiksi kasvokkain käydyn keskustelun konteksti. Tässä työssä laajan ja täsmällisen kontekstin käsitteen esittelyn sijaan keskeisempää on huomioida juuri otsikkotekstien tulkintaan vaikuttavat kontekstin piirteet ja se, miten eritoten suppea konteksti vaikuttaa tulkinnan muodostumiseen.

Tässä työssä tarkastelun alla on ensisijaisesti tekstikonteksti, johon lasken koko otsikon ilmaisuvaran teksteineen ja kuvineen, mutta keskeinen on myös tietokonteksti, joka voi sisältää esimerkiksi aiheesta aiemmin uutisoitua, maailmantiedollista ja kieliopillista ainesta. Näiden väliin on mahdollista ajatella vielä kontekstin ulottuvuus, joka muodostuu tekstille tietyn tekstilajin edustajana liittyvien vaatimusten ja odotusten pohjalta.

Analyysissä otankin huomioon myös sen, miten iltapäivälehdien otsikon ja uutisen tekstilajiin liittyvät vaatimukset ja odotukset vaikuttavat tulkintaprosessiin.

3.2.2 Kielen indeksisyys

Luonnollisen kielen merkityksiä tarkasteltaessa on syytä ottaa huomioon ensisijaisesti kielen käyttö intentionaalisenä toimintana. Toiseksi on huomattava, että luonnollisen kielen ilmaukset voivat sisältää avoimia indeksisiä ilmauksia, joiden arvo on mahdollista selvittää vain kontekstin avulla. Esimerkiksi ilmaus *Hän oli siellä silloin* ei anna juuri lainkaan informaatiota, mikäli tulkitsijalla ei ole tietoa puhujan intentiosta ja kontekstista. (Fiengo & May 1996: 117)

Pragmatiikassa kielellisellä viittaamisella tai osoittamisella viitataan yleensä *deiksiseen*, jonka keskeisin tarkoitus on osoittaa johonkin kontekstista tuttuun referenttiin, ja joka myös on tulkittava suhteessa puhujaan, aikaan ja paikkaan (Mey 1994: 91–92). Deiksis on siis kielellisen viittaamisen keino, ja se on tyypillisin yksittäinen kielessä esiintyvä ilmiö, jolla kielen ja kontekstin suhdetta voidaan heijastaa. Tyypillisimmät esimerkit deiksien ilmenemisestä kielessä ovat demonstratiivit, ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronominit, tempus sekä tiettyyn aikaan tai paikkaan viittaavat adverbis kuten *nyt* ja *tässä*. (Levinson 1983: 54)

Olenaisesti deiksis huolehtii tavoista, joilla kieli koodaa tai kieliopillistaa ilmauksen kontekstia tai puhetapahtumaa. Esimerkiksi sisällöltään varsin tyhjä pronomini *tämä* ei nimeä mitään tai viittaa mihinkään tiettyyn entiteettiin ilman kontekstia. Pikemminkin se toimii tietyn kontekstissa tutun entiteetin nimen sijaisena. Deiksis on erinomainen osoitus kontekstin tärkeydestä ilmausten merkityssisältöjä tarkastellessa ja toisaalta selvaisista ilmauksista, joita olisi mieleetöntä tutkia nojautuen vain sanojen konventionaaliin merkityksiin. (Levinson 1983: 54) Semantiikan ja pragmatiikan rajauksessa deiksis mielletään kontekstuaalisuutensa vuoksi useimmiten pragmatiikan alueelle. Kuitenkin se on niin tärkeä osa luonnollista kielenkäyttöä ja kielioppia, että on helppo kuvitella se keskeiseksi osaksi myös semantiikkaa. (Levinson 1983: 55)

Deiksistä on mahdollista lähestyä identifioinnin eli tunnistamisen näkökulmasta. Identifiointiin ei välttämättä liity deiksistä, sillä esimerkiksi ilmaus *Pyyhkäisevä pöytä ennen kuin laitat liinan paikalleen* ei sisällä deiksistä, mutta se silti aktivoi kuulijan tunnistamaan puheena olevan pöydän joko muististaan tai havainnoimalla ympäristöään. Edellä mainitussa ilmauksessa substantiivin *pöytä* leksikaalinen merkitys on kuitenkin tulkitsijan apuna. Deiktisessä representaatiossa kuulijaa ei ohjaa leksikaalinen merkitys, vaan deiktiseen merkkiin sisältyvä ohjaava tieto. (Larjavaara 2007: 312)

Kielellinen viittaaminen (oli se deiktistä tai ei) tulee kysymykseen, kun puhuja olettaa viitteen riittävän kuulijalle referentin tunnistamiseen. Tässäkin on kyse puhujan pyrkimyksestä taloudellisuuteen; kuulijalle tarjotaan tietoa vain sen verran kuin on kontekstin huomioiden tarpeen. Referentin aiemman esittelyn tai ei-kielellisen viittaamisen lisäksi kielellinen viittaus voi olla myös metaforinen tai metonyyminen. (Saeed 2003: 189–190)

Deiksis voidaan kontekstuaalisuutensa vuoksi mieltää pitkälti puhutun kielen ilmiöksi. Kirjoitetussa kielessä sitä voidaan ajatella vastaavan anaforan, sillä ilmiöt konkretisoidut monesti samoissa ilmauksissa. Deiksis ja anafora kuitenkin eroavat merkittävästi toisistaan. Deiktisillä keinoilla kuulijaa ohjataan huomioimaan jotakin hänen huomiopiirissään olevaa. Anafora taas tarkoittaa sellaiseen tarkoitteeseen tai tilanteeseen viittaus-ta, joka on aiemman tekstin kautta tuttu, tai jonka voi siitä päätellä. (VISK § 1424) Kontekstin näkökulmasta deiksis on siis pikemminkin kontekstuaalinen ja anafora kontekstuaalinen. Deiksis ja anafora eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois (Lyons 1977: 676) eikä niiden erottelu ole tämänkään tutkimuksen kannalta erityisen tärkeää. Keskeisintä on kiinnittää huomiota niiden kontekstisidonnaisuuteen ja mahdollisiin merkityksiin, joita indeksisiin ilmauksiin voidaan liittää ilman tiettyjä kontekstuaalisia tekijöitä.

3.2.3 Gricen keskustelumaksiimit

Kielifilosofi H. P. Grice (1989) esittää alun perin vuonna 1975 julkaistussa artikkelissaan *Logic and Conversation* teorian keskustelun säännöistä, joiden voidaan kuvitella luontaisesti sääntelevän tavallista keskustelutilannetta, sen päämääriä ja keskustelun

osanottajien kielellisiä valintoja. Teoria on saanut aikaan runsaasti keskustelua pragmaatiikan kentällä, ja se on vakiinnuttanut asemansa yhtenä pragmaatiikan keskeisimmistä malleista. Teoria on saanut osakseen kritiikkiä, mutta sitä on myös kehitelty edelleen, osin kritiikin pohjalta. Yksi esimerkki teorian pitkälle viedystä jatkojalostuksesta on relevanssiteoria (ks. Sperber & Wilson 1995). Tässä luvussa esittelen kuitenkin pääasiassa Gricen alkuperäisiä ajatuksia edellä mainitsemani artikkelin pohjalta. Kaikki luvussa käyttämäni esimerkit ovat kuitenkin omiani.

Grice aloittaa teoriansa pohjustamisen esittelemällä näkemyksensä kannalta merkittävän huomion: se, mitä puhuja *sanoo*, eroaa toisinaan siitä, mitä puhuja *tarkoittaa*. Tätä voidaan havainnollistaa arkipäiväisellä esimerkillä, jossa A kysyy B:ltä *Katsoitko eilisen ottelun?*, johon B vastaa *Olin anopin syntymäpäivillä*. On selvää, että se, mitä B sanoo, eroaa siitä, mitä hän tarkoittaa. (Grice 1989: 24–25) Puheaktiteorian näkökulmasta samaa ilmiötä kuvaa *epäsuora puheakti*, jossa ilmaukset toimivat puhefunktionsa nähden toissijaisissa tehtävissä (ks. Searle 1975).

Grice (1989: 24–26) sen sijaan ottaa avuksi *implikatuurin* käsitteen, jolla hän tarkoittaa puhujan ilmauksesta tekemää tulkintaa, joka ei välttämättä selviä ilmauksen osien konventionaalisen semanttisen sisällön perusteella. Esimerkiksi ilmaus *Hän on liemessä* on täysin hyväksyttävä suomen kielen lause. Lisäksi voidaan jokseenkin varmasti todeta, että kyseessä on kuvakielinen eli metaforinen ilmaus, joka tarkoittaa, että henkilö x on ongelmissa. Ilmauksen täydellinen tulkinta vaatii kuitenkin lingvistisen informaation lisäksi enemmän tietoa esimerkiksi siitä, keneen indeksinen *Hän* viittaa, missä tilanteessa asiasta kerrotaan ja millaisesta ongelmasta on kyse. Sama implikaattori voisi sisältyä ilmaukseen *Joona joutuu tänään puhutteluun*, vaikka se on lingvistiseltä sisällöltään täysin erilainen. Vastaavasti joidenkin ilmausten implikaattorit voidaan tunnistaa vain viestin pintarakennetta tarkastelemalla. Tällöin on kyse *konventionaalisesta implikaattorista*.

Yhdeksi tärkeimmistä käsitteistä Gricen teorian kannalta nouseekin epäkonventionaalisten implikaattorien alaluokka *konversationaalinen implikaattori*, joka tarkoittaa jostakin ilmauksesta tehtyä tulkintaa, jota ilmaus ei valmiiksi sisällä, joka ilmauksesta ei suoraan

seuraa, tai jota sen osien semanttisen sisällön (eli siitä, mitä on sanottu) perusteella ei ole mahdollista ilman kontekstia päätellä. Konversationaalisen implikatuurin käsite liittyy läheisesti siihen havaintoon, että toimivan keskustelun taustalla on puhujien pyrkimys yhteistyöhön. Keskustelun puheenvuorot eivät siis ole puhetilanteesta ja puhutusta riippumattomia, irtonaisia osia, vaan puhujat pyrkivät muodostamaan sellaisia puheenvuoroja, joilla he edesauttavat keskustelun päämäärien saavuttamista. Oletuksellisesti keskustelijat pyrkivät tekemään yhteistyötä kontekstin edellyttämällä tavoilla, ja he ovat tietoisia siitä, millainen kielenkäyttö missäkin tilanteessa on sopivaa. Grice pukee tämän luonnollisesti puheessa tapahtuvan sääntelyn käskyn muotoon: ”tee puheenvuorostasi sellainen kuin on tilanteen ja keskustelun suunnan huomioiden tarpeen”. Tätä sääntöä hän nimittää *yhteistyön periaatteeksi*. (Grice 1989: 26)

Yhteistyön periaatteen Grice (1989: 26–27) hahmottelee neljän maksimin ja niiden alamaksimien varaan. Näitä hän kutsuu *määrän* (quantity), *laadun* (quality), *suhteen* (relation) ja *tavan* (manner) maksimeiksi ja ne kuuluvat alamaksiimeineen seuraavasti:

Määrän maksimi:

1. Tee (puheen)vuorostasi niin informatiivinen kuin on tilanteeseen sopivaa.
2. Älä tee vuorostasi informatiivisempaa kuin on tarpeen.

Laadun maksimi: Tee vuorostasi totuudenmukainen.

1. Älä sano sellaista, mitä pidät totuudenvastaisena.
2. Älä sano sellaista, mistä sinulla ei ole riittävästi todisteita.

Suhteen maksimi: Tee vuorostasi relevantti aiempiin vuoroihin nähden.

Tavan maksimi: Ole selkeä.

1. Vältä epämääräistä ilmaisua.
2. Vältä monitulkintaisuutta.
3. Puhu lyhyesti.
4. Puhu järjestyksessä.

Samankaltaisessa asetelmassa Gricen maksiiimeja on kuvannut muun muassa Levinson (1983: 101–102). Maksiiimeja tarkasteltaessa on kuitenkin huomioitava, että joidenkin maksiiimien rikkominen on isompi rike kuin toisten. Esimerkiksi liian monisanaisesti puhuva saa luultavasti hienovaraisempaa kritiikkiä kuin tietoisesti valehdellut puhuja. Laadun maksiiimin Grice nostaakin ensisijaiseksi huomauttaen, että periaatteessa toisten maksiiimien tarkastelu tulee kysymykseen vain, mikäli puhujan uskotaan noudattavan laadun ensimmäistä alamaksiimia eli puhuvan totta. (Grice 1989: 26–27)

Laadun (eli totuudellisuuden) maksiiimin tarpeellisuutta vastaan sen sijaan argumentoivat muun muassa Wilson ja Sperber (2002: 601), jotka ottavat lähtökohdakseen keskustelun perustavoitteet eli totuudellisen informaation välittämisen ja kuulijan tiedon lisäämisen. He painottavat, että kielenkäyttö on niin usein väljää tai kuvakielistä, ettei ilmausten kirjaimellisten totuusarvojen hahmottaminen ole aina edes mahdollista. Näin ollen on mieletöntä ajatella, että kuulija edes olettaisi puhujan tekevän vuoroistaan kirjaimellisesti tosia. Tästä näkökulmasta keskeisempää on ilmausten relevanssi kontekstiin nähden. (Wilson & Sperber 2002: 593, 601–602) Omassa työssäni ajatus laadun maksiiimista kuitenkin puolustaa paikkaansa otsikkoviestinnän poikkeuksellisen luonteen ja tutkimusnäkökulmani vuoksi. Harhaanjohtavien otsikoiden ensisijaiseksi funktioiksi voi tuskin luonnehtia totuudellisen informaation välittämistä tai kuulijan tiedon lisäämistä. Laadun maksiiimin huomioiminen onkin erityisen tärkeää, kun otsikoita tarkastellaan ”kirjaimellista” pintatasoa syvemmillä, ilmauksiin sisältyvien implikaatiurien totuusarvot huomioiden.

Grice (1989: 28) mainitsee myös muunkaltaisten maksiiimien, kuten kohteliaisuusmaksiiimin olemassaolosta, mutta nimenomaan keskustelumaksiiimeilla ja niihin liittyvillä implikaatuureilla hän uskoo olevan erityistä merkitystä yhteistyöhön pyrkivän keskustelun päämäärien kannalta. Käsitteen implikaatturi laajempaan vastineena käytän tässä työssä *implikaation* käsitettä, jolla viitataan yleisesti jostakin ilmauksesta syntyvään tulokintaan.

Aiemmin mainitun konversationaalisen implikaaturin käsite liittyy läheisesti yllä esiteltyyn yhteistyön periaatteeseen, keskustelumaksiimeihin ja etenkin niiden rikkomiseen. Grice (1989: 30) mainitsee neljä tapaa poiketa maksimeista:

1. Puhuja voi tarkoituksellisesti rikkoa jotakin maksimia tarkoituksenaan johtaa kuulijaa harhaan.
2. Hän voi osoittaa sanoutuvansa irti maksimeista esimerkiksi kieltäytymällä kokonaan puhumasta.
3. Hänen voi olla mahdotonta tietyssä tilanteessa noudattaa kahta ristiriidassa olevaa maksimia.
4. Hän voi avoimesti rikkoa maksimia.

Tapauksen neljä sattuesssa kuulija, mikäli uskoo puhujan edelleen noudattavan yhteistyön periaatetta, joutuu konstruoimaan ilmauksesta tulkinnan (konversationaalisen implikaaturin). Tämä tulkinta muodostuu ilmauksen osien konventionaalisten merkitysten suhteesta ilmauksen mahdollisiin referentteihin, kontekstin ja taustatiedon huomioiden. Olennaisesti tulkinnan muodostumiseen vaikuttaa myös se, että kuulija olettaa puhujan tietävän ja hyväksyvän muodostuvan implikaaturin sekä se, että puhuja ei yritä korjata sanomaansa tai lisätä siihen mitään implikaaturia muuttavaa. (Grice 1989: 30–31)

Lienee syytä huomauttaa, että nimenomaan yhteistyön periaate ja siihen liittyvät maksimit ovat olleet laajemminkin kritiikin ja jatkokehittelyn kohteina. Kohteliaisuuden maksimeja (samoin kuin Gricen edellä esiteltyssä määrittelyssä suppeaksi jäänyttä suhteen maksimia) on kehitellyt muiden muassa Leech (1983). Sen sijaan relevanssiteorian kannattajat, jotka tyypillisesti jakavat Gricen intuition siitä, että ilmausten tulkintaan liittyy aina odotus niiden relevanssista puheenaiheen kannalta, kyseenalaistavat kuitenkin yhteistyöperiaatteen ja (kuten edelläkin kävi ilmi) joidenkin maksimien tarpeen (Wilson & Sperber 2004: 607). Lisäksi Sperber ja Wilson (1981: 296) huomauttavat, että esimerkiksi ironian käyttöä keskustelussa Gricen yhteistyön periaate ei selitä.

Olennaista Gricen teoriassa on kuitenkin se, että se kuvaa aivan tavallista viestintää. Kieli ei ole koskaan täysin transparenttia, ja tulkintoja eli implikaatureja tehdään aina

sanojen konventionaalisen merkityksen ulkopuolelta. Tärkeintä on huomata, että maksiiimeja rikotaan jatkuvasti, ja että se tehdään avoimesti, osana normaalia kielenkäyttöä, arkisessa keskustelussa ja toisinaan kirjoitetussakin kielessä – tekstilajista riippuen enemmän tai vähemmän. Näin ollen esimerkiksi hiljaisuus ei välttämättä riko maksiiimeja, kuten Ephratt (2012) osoittaa. Oma tutkielmani ei tarkastele keskustelua, joten Gricen teorian orjallinen noudattaminen lienee jokseenkin mahdotonta. Seuraavassa kuitenkin esittelen tapani soveltaa teoriaa omassa tutkimuksessani.

3.3 Keskustelumaksiiimit otsikkotutkimuksen näkökulmana

Jatkossa tässä työssä tarkoitan maksiiimirikkeellä pääasiassa kohdan yksi kaltaisia rikkeitä, joissa maksiiimia rikotaan harhaanjohtamistarkoituksessa. En kuitenkaan rajaa pois sellaisiakaan otsikoita, joissa maksiiimirike on mahdollisesti tahaton, sillä näiden erottaminen varmasti toisistaan on aineistoni huomioiden jokseenkin mahdotonta. Joka tapauksessa kun jäljempänä puhun maksiiimirikkeistä, tarkoitan nimenomaan sellaisia rikkeitä, joiden pohjalta muodostuva implikaattori on väärä, olivat ne tahallisia tai tahattomia.

Avoimia maksiiimirikkeitä, kuten ellipsiä ja kuvakielisyyttä käsittelem – kuten Gricekin – normaalina kielenkäyttönä, elleivät ne todennäköisesti johda väärään implikaattoriin. Tutkimuksen kohteena olevat ”piilorikkeet” ovatkin harvinaisia sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä.

3.3.1 Lukija kuulijana, kirjoittaja puhujana

Gricen maksiiimit tarjoavat siis mielenkiintoisen näkökulman keskustelun tutkimukseen. Oma tutkimukseni kuitenkin käsittelee kirjoitettuja otsikoita ja uutistekstejä; siis viestinnän tyyppiä, joka voidaan mieltää hyvin erilaiseksi kuin keskustelu. Myös Grice (1989: 29) itse listaa muun muassa kirjeenvaihdon vuorovaikutuksen muodoksi, johon hänen teorianensa ei täysin istu. On siis syytä tarkastella hiukan lähemmin puhumisen ja kirjoittamisen eroja keskustelumaksiiimien näkökulmasta.

Ensinnäkin voidaan tarkastella viestin muotoa; puhutun kielen ilmaukset ovat syntaktisesti usein normatiivisen kieliopin vastaisia ja niitä on vaikea lähestyä lauseen näkökulmasta, vaikka ne puheessa toimivat täysin häiriöttömästi (Karlsson 2008: 123–124). Puheen lausumat voivat koostua normatiivisen kieliopin näkökulmasta epätäydellisistä lauseista (Tiittula 1992: 93–98), joissa kongruenssisäännöt eivät päde (VISK § 1300). Lisäksi jotkin ilmaukset ja äännähdykset voivat olla täysin käsittämättömiä ilman tietoa tilanteen laadusta ja taustatekijöistä. Juuri puheen interaktiivisuus ja kontekstisidonnaisuus näyttelevätkin keskeistä roolia puhetta tulkittaessa (Tiittula 1992: 38–39). Puhekielen syntaksin tutkimukseen onkin sovellettu yksinomaan puheen rakennetta kuvaavia yksiköitä kuten *puhunnos* tai *makrosyntagma*, joka ottaa huomioon esimerkiksi lausekatkelmat, interjektiot ja puhuttelut (Karlsson 2008: 124).

Lukija sen sijaan saattaa muodostaa merkityksiä puhtaasti lukemansa tekstin ja aieman tietonsa eli yksityisen tietokontekstinsa perusteella; kirjoittajan kanssa yhteistä tilannekontekstia ei ole (Tiittula 1992: 12). Näin ollen kirjoitetulta kieleltä vaaditaan luonnollisestikin täsmällisempää, eksplisiittisempää asua. Normatiivisen kieliopin noudattamisen merkitys lisääntyy huomattavasti, kun kyse on kaupallisessa tarkoituksessa julkaistavasta tekstistä. Kielenhuollollisten seikkojen lisäksi eritoten uutistekstistä pyritään useimmiten rakentamaan tekstilajilleen tyypillinen, semanttisesti mahdollisimman eheä kokonaisuus, jota lukijan on helppo tulkita. Uutistekstissä painottuu esteettisyyden sijaan informaation välittämisen funktio.

Puhutussa kielessä oman lukunsa muodostavat yhteisen tilannekontekstin mahdollistamat ei-verbaalit viestinnän keinot, jotka välittyvät pääosin kuulo- ja näköhavainnoinnin kautta, ja joihin lukijan ei ole mahdollista tulkinnassaan tukeutua (Tiittula 1992: 42–45). Kirjoittajan on siis välitettävä kaikki tämä tieto tekstinsä avulla käyttäen apuna epäilemättä monesti tiedostamatonta säännöstöä, jollaista esimerkiksi Daniel Dor (1996) artikkelissaan otsikoiden osalta, relevanssiteorian pohjalta, hahmottelee. Tietoa on annettava siis mahdollisimman selkeästi, mahdollisimman lyhyessä muodossa vain niin paljon kuin on kontekstin, lukijan aiemman tiedon ja kiinnostavuuden kannalta olennaista.

Ei ole yllättävää, että samanlaiset säännöt vaikuttavat olevan Gricen ajattelun pohjalla. Kasvokkain käydyssä keskustelussa viestin välittämiseen ja tulkintaan vain on tarjolla enemmän apuvälineitä kuin tekstuaalisella tasolla välitetyissä viesteissä. Näin ollen kirjoitetun viestin tulkintaan liittyy erilaisia vaikeuksia. Esimerkiksi monitulkintaisten ilmauksen käyttö otsikkotekstissä – jossa tekstiä on määrällisesti vähän ja täten myös tulkintakehys suppea – altistaa sen väärinkäsityksille helpommin kuin saman ilmauksen käyttö puheessa. Tehdäkseen otsikosta ymmärrettävän kirjoittajan on siis tarjottava lukijalle informaatiota, jonka tämä voi liittää aiempaan tietoonsa. Lisäksi tulkintaa helpottavat otsikoiden kera mahdollisesti esitetyt kuvat sekä saateteksti.

Otsikoiden ja keskustelussa muodostettujen puheenvuorojen olemuksessa on kuitenkin myös rakenteellisia yhtäläisyyksiä, jotka erottavat ne normatiivisesta kirjoitetusta kielestä. Kuten aiemmin mainitsin, jotkin keskustelun kannalta tarpeelliset ja merkitykselliset ilmaukset voivat ilman kontekstin tarjoamaa tulkintakehystä olla täysin mielettömiä. Samankaltaisia ilmauksia löytyy runsaasti otsikoista, joissa konteksti eli aiempi kokemuspohja, tieto sekä esimerkiksi otsikon kuva ovat olennaisessa osassa oikean tulkinnan syntymisen kannalta.

Mainitsin myös puhutun ja kirjoitetun kielen rakenteelliset erot: puhutussa kielessä täysin korrektitkin ilmaukset voivat olla kirjoitettuun kieleen sopimattomia, kuten epätäydellisiä lauseita, ”väärin” taivutettuja sanoja tai ne voivat koostua vain äännähdyksestä. Samalla tavoin rikkoo otsikkokieli kirjoitetun kielen säännöstöä. Kuten edellä (luvussa 2.4) esitin, otsikoiden lausemaisuuudessa on suurta vaihtelua; ne voivat olla täydellisiä tai vajaita lauseita tai koostua vain sanasta, lausekkeesta tai lausekkeista. Otsikkokielessä ja puhekielessä on siis myös yhtäläisyyksiä, jotka erottavat ne syntaktisesti normatiivisesta kirjoitetusta kielestä. Implikatuurien voi ajatella olevan keskeinen osa molempien tulkintaa.

3.3.2 Keskustelumaksiimit otsikojen säännöstönä

Analyysiluvun jaottelu perustuu Gricen keskustelumaksiimeihin, joita olen soveltanut kirjoitettuun tekstiin hiukan jo edellä. Keskustelumaksiimit kuvaavat – nimensä mukai-

sesti – puhujien keskustelussa noudattamaa sisäistä säännöstöä, jonka avulla toteutetaan yhteistyön periaatetta. Kirjoitetun viestinnän tutkimukseen ja varsinkin uutisotsikoiden ja -artikkelitekstien vertailun työkaluksi teoria taipuu tietyin sovelluksin.

Tarkastelen otsikoita uutistekstin luoman informaatiotaustan valossa. Tällä tarkoitan sitä, että uutisteksti toimii ikään kuin lukijalle tarkoitettuna ”totuutena” asiainloista, mikä tekstilajin tuntien on luonnollistakin (ks. esim. Heikkinen 2003: 83). Uutisvälineen keskeisin funktio on välittää ajankohtaista faktatietoa siitä kiinnostuneille. Uutistekstit täyttävät tätä tehtävää esittämällä tietonsa kyseenalaistamattomana totena, erilaisiin lähteisiin nojautuen. Otsikko sen sijaan edustaa tietynlaista ja -muotoista väittämää uutistekstin tarjoamasta informaatiosta. Mikäli otsikon kirjoittaja pyrkii yhteistyöhön lukijan kanssa, hänellä on otsikon avulla mahdollisuus välittää korrektaa tietoa uutistekstin sisällöstä sellaisille lukijoille, joita jutun aihe kiinnostaa.

Kirjoitetun tekstin tapauksessa informaatiovirta on yksisuuntainen, kirjoittajalta lukijalle. Näin ollen yhteistyön toteutuminen on – Gricen perinteistä ajattelua mukaillen – pitkälti kirjoittajan harteilla. Tiedonvälitystapahtuman molemmilla osapuolilla on kuitenkin päämäärä: Kirjoittajan päämäärä on saada lukija lukemaan uutinen eli verkko-uutisoinnin tapauksessa klikkaamaan otsikkoa. Lukijan päämäärä sen sijaan on löytää ajankohtaista, relevanttia ja kiinnostavaa sisältöä. Kirjoittajan ja lukijan välisenä rajapintana toimii uutisartikkelin etusivulla sijaitseva otsikko, josta lukija muodostaa tulokinnan eli implikaatturin otsikkoon liittyvän uutisartikkelin sisällöstä.

Mahdollinen kirjoittajan ja lukijan päämäärien epätasapaino voi uutismaailmassa syntyä sellaisesta varsin tavanomaisesta tilanteesta, jossa sisältöä on tarjottava, vaikka merkittävää uutisoitavaa ei ole. Mikäli näin on, eritoten iltapäivälehdet joutuvat myynnin ylläpitämiseksi tai kasvattamiseksi tarjoamaan uutisia sellaisistakin aiheista, jotka eivät lukijan kannalta ole merkittäviä tai kiinnostavia (Pietilä 2007: 10).

Kun yhteistä päämäärää ei ole (eli lukijaa ei kiinnosta kirjoittajan tarjoama informaatio), ja uutisteksti ei saa lukijoita, jää ainakin kirjoittajan päämäärä täyttymättä. Kirjoittajan tavoitteiden kannalta on siis edullisempaa saada lukija uskomaan, että artikkeli on kiin-

nostava ja tarjoaa lukijan tarvitseman informaation. Tämän kirjoittaja pystyy tekemään otsikoimalla uutisen kiinnostavasti.

Huomionarvoista on, että otsikoissa – kuten keskustelussakin – rikotaan maksiimeja jatkuvasti. Tärkeintä on kuitenkin huomioida, milloin maksiimirike toimii osana tuttua viestintäkäytäntöä, ja milloin sillä saadaan aikaan väärä implikatuuri eli tulkinta, joka tavalla tai toisella johtaa lukijan harhaan. Tässä tutkimuksessa *väärällä implikatuurilla* tarkoitan siis yleensä sellaista otsikon ilmaisusta syntynyttä mielikuvaa, joka ei vastaa uutistekstin muodostamia mielikuvia.

Eräällä tavalla tässä tutkimuksessa on siis mahdollista porautua harhaanjohtamisen keinoihin keskustelumaksiimeja syvemmin. Grice nimittäin huomioi vain kaksi ”tasoa” eli sen, mitä on *sanottu* ja mitä on sillä *tarkoitettu*. Hän perustaa koko yhteistyön periaatteen mallin käsitykseen, että keskustelijat pyrkivät yhteistyöhön, mikä on luonnollistakin; ilman viestijöiden yhteistä päämäärää kielen käyttö olisi mieletöntä.

Kuten aiemmin esitin, tämä ihanteellinen näkemys keskustelun osallistujien motiiveista on saanut myös kritiikkiä. Aina on nimittäin mahdollista, että puhuja pyrkii johtamaan kuulijaa harhaan. Tällaisissa tapauksissa sekä eritoten tällaisten tapausten tunnistamiseksi on syytä huomioida kolmas ulottuvuus: *todellinen asiointila*. Kun tutkitaan ilmauksesta muodostuneen implikaation suhdetta todelliseen asiointilaan, saadaan selville ilmauksen totuudenmukaisuus, eli vastaako ilmauksesta muodostettu implikatuuri sitä, miten asian laita todella on.

Normaalissa vuorovaikutustilanteessa tällaisten ”totuuksien” tavoittaminen saati eksplikoiminen on toki vähintään ongelmallista, joissain tapauksissa varmasti jopa mahdotonta. Tämän tutkimuksen aineiston voidaan kuitenkin katsoa sisältävän edellä mainitun kahden perustason lisäksi eräänlaisen totuus-ulottuvuuden eli sen, mitä uutinen lopulta asiointiloista kertoo. Nämä kolme tasoa myös määrittävät sen, mihin kiinnitän analyysissä huomiota. Ensinnäkin on tarkasteltava, mitä otsikossa on sanottu ja erityisesti, mitä sillä on tarkoitettu, jonka jälkeen tätä implikaatiota voidaan verrata uutistekstin sisältöön eli siihen, miten asiat todella ovat. Ensimmäisessä keskityn tässä työssä siis implika-

tuurien totuudellisuuden tarkasteluun, kun ”totuus” tai vallitseva asiantila on yhtä kuin uutistekstin tarjoama informaatio sisältö.

Tässä työssä tarkastelun lähtökohtana on siis näkemys otsikosta ensisijaisesti uutistekstin sisältämän tiedon välittäjänä. Tästä näkökulmasta otsikon sisältämän informaation järkevyyttä näytetään suhteessa uutistekstin tarjoamaan informaatioon. Rehellisen tiedonvälityksen funktion otsikko täyttää sitä paremmin, mitä tarkemman kuvan se (kontekstin huomioiden) antaa uutistekstin sisällöstä. Kun lukija seuraa otsikkoa uutistekstiin, hän on jo otsikon perusteella muodostanut implikaation uutistekstin sisällöstä tai ainakin osasta siitä. Vastaavasti uutistekstiä lukiessaan, hän olettaa tekstin tarjoavan otsikolle katteen.

Lopuksi, ennen analyysiin siirtymistä, on syytä vielä huomauttaa, että seuraavassa esitelmäni luokittelu ei ole eikä voikaan olla ainoa mahdollinen näkökulma. Tähän vaikuttaa sekä aineiston laatu ja tulkinnanvaraisuus että näkökulma, josta sitä tarkastelen. Oikeastaan voidaan sanoa, että keskustelumaksiimit toimivat ikään kuin kolmesta näkökulmasta. Ensisijainen maksimi, kuten Gricekin toteaa, on laadun maksimi, joka kiinnittää huomion siihen, mistä puhutaan, ja tarkemmin, puhutaanko totta. Suhteen maksimi tarkastelee myös puheen sisältöä eli sitä, pysyykö puhuja asiassa. Määrän maksimi sen sijaan koskee välitetyn informaation määrää ja sen riittävyyttä. Niin ikään tavan maksimi poikkeaa aikaisemmista, keskittymällä siihen, miten puhutaan. Juuri maksimien näkökulmaerojen vuoksi ne voivat eri tilanteissa limittyä. Yhden maksimin rikkomisesta saattaa seurata toinenkin maksimirikke. Tämän vuoksi myös luokitteluissa on limittyvyyttä, johon palaan vielä useasti seuraavassa luvussa.

4 ILTALEHTI.FI:N ETUSIVUN HARHAANJOHTAVAT OTSIKOT

Tässä luvussa tarkastelen Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavia otsikoita ja vertailen niitä uutisteksteihin, joihin otsikot viittaavat. Analyysissa tarkastelen ensisijaisesti otsikon kielellisiä ilmauksia, niiden merkityssisältöjä ja vertailen niitä uutistekstin vastaaviin. Uutisteksteissä tarkastelun pääpaino on katkelmilla, jotka käsittelevät otsikossa esiin nostettua ainesta. Huomiota saavat kuitenkin tarpeen mukaan myös otsikkoon mahdollisesti liitetty kuva, johon myös on usein upotettu tekstiä (joka poikkeuksetta on osa otsikkoa) sekä otsikon alapuolella, useimmiten lisäinformaatiota artikkeleista tarjoava ingressinomainen saateteksti. Kuvaan upotettu teksti on erotettu esimerkeissä varsinaisesta otsikkotekstistä yhdellä tyhjällä rivillä. Suur- ja pienaakkosten käyttö noudattaa otsikon alkuperäistä asua. Mikäli suuraakkosin kirjoitettu teksti on muuhun otsikkotekstiin nähden pienempää, olen pienentänyt otsikon fonttia myös esimerkissä.

Myös artikkelin omaan otsikkoon, kuviin, kuvateksteihin ja ingressiin kiinnitän huomiota, mikäli ne tarjoavat otsikon kanssa yhteneviä tulkintamahdollisuuksia. Kaikkien ilmausten sanakirjamerkitysten selvittämiseen käytän MOT Kielitoimiston verkkosanakirjaa 2.0 (2012). Ilmauksen merkitystä osoittamaan käytän puolilainausmerkkejä ('). Jokaisen käsittelemäni esimerkkiotsikon alle olen kirjoittanut otsikon tallennuspäivämäärän. Sama päivämäärä koskee myös poikkeuksetta otsikkoon liittyvän artikkelitekstin tallennusta, joten artikkelitekstiä lainatessani en päivämäärää ole enää merkinnyt.

Analyysiluvun keskeisin sisältö, otsikoiden luokittelu, pohjaa Gricen keskustelumaksiimeihin, ja käsittelen analyysin luokittelujärjestyksessä. Esimerkkien käsittelyssä tuon esille ne ominaisuudet, jotka luokkaa määrittävät ja ovat luokan jäsenille yhteisiä. Aloitan analyysin tarkastelemalla Gricen näkökulmasta maksimeista tärkeintä, kerrotun todenperäisyyteen liittyvää laadun maksimie rikkovia otsikoita. Tämän jälkeen käsittelen järjestyksessä määrän, suhteen ja tavan maksimirikkeitä. Luokkien limittyvyyden otan huomioon esimerkkejä käsitellessäni.

4.1 Laadun maksimiamia rikkovat otsikot

Laadun maksimiamirikkeellä tarkoitetaan Gricen mukaan siis sellaista kommunikatiivista tilannetta, jossa puhuja esittää tietoa, josta hänellä ei ole esittää todisteita. Normaalissa, yhteistyöhön perustuvassa vuorovaikutuksessa laadun maksimiamia rikottaessa kyseessä on siis tarkoituksellinen semanttisesti virheellisen mutta pragmaattisesti korrektein informaation välittäminen.

Laadun maksimiamia rikkoviksi otsikkotyypeiksi olen luokitellut *ristiriitaiset* ja *liioittelevat otsikot*. Molemmille otsikkotyypeille tunnusomaista on se, että ne tarjoavat uutisaiheena olevien asioiden tilasta tulkinnan, jonka uutisteksti kumoaa, tai jonka sävyä tai voimakkuutta uutisteksti olennaisesti muuttaa. Molemmat luokat koostuvat siis otsikoista, jotka välittävät sellaista artikkelin ja kontekstin huomioiden epätasällistä tietoa, jolle artikkeli tai konteksti ei tarjoa perusteita tai todisteita. Nämä otsikkotyypit ovat siis sekä harhaanjohtavia että aineiston otsikoista aidoimmin katteettomia. Jäljempänä esiteltävissä otsikoissa juuri katteettomuus onkin huomattavasti vaikeammin osoitettavissa.

4.1.1 Ristiriitaiset otsikot

Laadun maksimiamia rikkovat ensisijaisesti ristiriitaiset otsikot. Niissä otsikkotekstin ja uutistekstin välillä on huomattava ristiriita, joka ei yleensä perustu monitulkintaisuuteen tai tulkinnanvaraisuuteen yleensäkään. Ristiriitaiset otsikot muodostavat lukijalle asian tilasta käsityksen, jota artikkeli joko merkittävästi muuttaa tai jonka se täysin kumoaa. Ristiriita voi perustua joko otsikon ja tekstin ilmausten vastakohtaisuuteen tai sen voivat aiheuttaa toistensa vastineiksi sopimattomat ilmaukset tai implikaatiot. Tyypillistä ristiriitaisille otsikoille on myös se, että niiden harhaanjohtavasta aineksesta on jo semanttisella tasolla yleensä muodostettavissa väitelauseen kaltainen konventionaalinen implikaatturi, joka ei ole täysin linjassa uutistekstin sisältämän informaation kanssa. Esimerkissä (1) otsikon ja tekstin ristiriita syntyy otsikon ilmauksesta, joka ei kohtaa artikkelin ilmausten ja niistä syntyvien implikaatioiden kanssa.

- (1) Brittinaisia vaivaa ”miesflunssa”
(24.10.2011)

Vaikka lainausmerkein varustettu *miesflunssa* vihjaa jo termin epävirallisuudesta tai lempinimimäisyydestä, ei saatetekstikään ("*Miesflunssa*" *kaataa brittinaisia*.) tarjoa aiheeseen selkeyttä, vaan jatkaa otsikon kanssa samalla linjalla. Keskeisintä on otsikoon sisältyvä implikaatio, jonka mukaan jokin tauti tai taudin tapainen vaivaa erityisesti Britannian naisväestöä. Uutisteksti ei kuitenkaan tartuntoja mainitse, ja *miesflunssakin* paljastuu vain uskomukseksi:

– – Vanhat uskomukset ja niihin perustuvat harhaluulot jylläävät yhä Britanniassa, väittää terveyttä ja hyvinvointia kartoittanut kysely. 2000 aikuisella tehty tilaustutkimus paljasti joka viidennen brittinaisen uskovan esimerkiksi "miesflunssan" olevan oikea sairaus. – –

Ristiriidan aiheuttaa siis otsikon ilmaus *vaivata* 'olla vaivana, kiusana, vastuksena; kiusata, piinata', jota ei kuitenkaan semanttisella tasolla artikkelissa kumota. Artikkelin osalta ristiriidan aiheuttavatkin siitä syntyvät implikaatiot: *Miesflunssa* ei ole oikea tauti, eivätkä brittinaiset artikkelin mukaan kärsi muistakaan sairauksista tai vaivoista. Uutisaiheena ovatkin varsinaisen taudin ja sen aiheuttaman epidemian sijaan brittinaisten uskomukset taudin olemassaolosta. Huomionarvoista on, että ilman saatetekstin *kaataa*-metaforaa otsikon *vaivata* saattaisi myös aktivoida tulkinnan 'aiheuttaa jklle vaivaa, häiritä, rasittaa jkta'. Sairauteen viittaavan termin (*miesflunssa*) yhteydessä katson kuitenkin aiemmin mainitun, lähemmin sairastamiseen liittyvän tulkinnan ensisijaiseksi.

Esimerkki (2) sen sijaan tarjoaa tapauksen, jossa ristiriita on havaittavissa jo ilmausten semanttisen tason tarkastelulla. Otsikon saateteksti paljastaa, mistä uutisessa on kyse: *Eläkkeellä oleva opettaja Susan Tollesfen sai esikoistyttärensä Freyan hedelmöityshoitosten ansiosta 57-vuotiaana*.

- (2) 57-vuotiaana esikoisen saanut katu:
"Rajan pitäisi olla 50 vuotta"
(7.11.2011)

Esimerkin (2) otsikossa käytetään suoraa lainausta, joka on – ainakin lukijan ensitulkinnan mukaan – siirretty artikkelitekstistä sellaisenaan. Otsikossa huomion kiinnittää johltoauseen *katua*-verbi 'tuntea mielipahaa jstak tekemästään, toivoa jtk tekemäänsä tekemättömäksi'.

Johtoilmauksella luonnehditaan puhetilannetta, ja se tarjoaa toisesta yhteydestä poimitulle repliikille tulkintakehyksen. Prototyypinen johtoilmauksen muoto on johtolause, jonka subjekti ilmaisee alkuperäisen tekstin esittäjää, ja verbinä toimii jokin kommunikaatioverbi kuten *sanoa* tai *kertoa*. (VISK § 1476) Vaikka *katua* ei ole kommunikaatioverbi eikä varsinaisesti sisällä oletusta puheesta, sillä on korvattu tässä yhteydessä semanttisesti tyhjempi *sanoa*- tai *kertoa*-tyyppinen verbi. Yleensä lainausmerkkien käyttö ainakin pidempien ilmausten kohdalla kertoo lukijalle jo suoraan kyseessä olevan lainauksen, ja informatiivisempaa verbiä käyttämällä saadaan maksimoitua otsikon informaatioisisältö.

Artikkelin otsikko kuuluu: *57-vuotiaana esikoisen saanut katuu: 50 vuotta pitäisi olla raja*. Sanajärjestys on muuttunut, lainausmerkit on poistettu, mutta sisältö on sama kuin etusivun otsikossa. Tekstissä asia käsitellään melko suoraviivaisesti, ja ristiriita nousee esiin räikeästi:

– – Tollefson toivoisi olevansa nuorempi, nähdäkseen tyttärensä menevän naimisiin ja saavan omia lapsia. – – - En kadu lapseni saamista, mutta tiedän että joudun maksamaan kovan hinnan unelmastani äitinä, myöntää Tollefson. – – Tollefson toivoo, että hän voisi toimia varoittavana esimerkkinä muille, jotka suunnittelevat lapsen hankkimista vanhoilla päivillään.

Mikään artikkelissa ei otsikoiden jälkeen enää viittaa siihen, että Tollefson katuisi lapsensa saamista. Päinvastoin, artikkelin sisältämässä suorassa lainauksessa nainen kieltää katuvansa, vaikka tietää joutuvansa maksamaan kovan hinnan unelmastaan äitinä. Oli kyse sitten tahallisesta tai tahattomasta ristiriitatapauksesta, on selvää, että lapsen saamista katuva nainen, varsinkin keski-ikäinen, on eräänlainen tabu, ja sinällään jo reilusti shokkiarvoa omaava aihe otsikointiin. Samanlaista arvoa ei sisältäisi otsikko, jossa Tollefson kertoisi haluavansa toimia varoittavana esimerkkinä muille lapsen hankkimista vanhoilla päivillään suunnitteleville.

Esimerkissä (2) ristiriita ilmenee siis jo semanttisen tason tarkastelulla, ja sen aiheuttavat otsikossa presupposition omaisesti johtolauseessa toimiva verbi (*katuu*) ja tekstissä sen kieltoverbillä negatoitu vastine (*En kadu*). Yleensä ristiriita ei kuitenkaan ole yhtä

eksplisiittinen ja selkeä. Esimerkin (3) otsikko liittyy Iltalehden verkkopalvelusta 15.10.2011 poimittuun rikosuutiseen.

- (3) Nainen viilsi nukkuvalta NENÄN IRTI!
(15.10.2011)

Esimerkin (3) otsikko tarjoaa selkeän väittämän uutisaiheena olevista tapahtumista. Saateteksti tarjoaa lukijalle lisäinformaatiota: *Mustasukkainen nainen kävi nukkuvan naisen kimppeun keittiöveitsi aseenaan*. Uutisteksti kuitenkin antaa hiukan lievemmän kuvan otsikon mainitsemasta väkivallanteosta:

Uhri heräsi siihen, että häntä puukotettiin. – – Uhri putosi sohvalta lattialle, jolloin puukottaja repi tämän pään hiuksista ylös ja viilsi veitsellä nenän liki irti. Puukotettu nainen selvisi hengissä. Myös hänen nenänsä saatiin ommeltua paikalleen, joskin se jäi pysyvästi vinoon asentoon ja osittain toimintakyvyttömäksi. – –

Sekä otsikossa että uutistekstissä esiintyy taipumaton adverbi *irti* 'erillään, erossa, irrallaan', joka tässä tapauksessa esiintyy jonkinlaiseksi muuttumista ilmaisevassa lauseessa (ks. VISK § 979). Otsikon mukaan nenä oli tapahtuneen jälkeen irti, mutta uutistekstissä huomion kiinnittää tulkintaristiriidan kannalta avainasemaan nouseva vaillinaisesti taipuva adverbi *liki* 'lähellä, likellä; lähes'. *Liki* edustaa sellaisia likimäärää ilmaisevia adverbeja, joille tunnusomaista on määrän epätäsmällisyyden ilmaiseminen esittämällä sen jäävän jonkin arvion alle (VISK § 661).

Ristiriita on ilmeinen, vaikkakaan ei yhtä jyrkkä kuin esimerkissä (2), jossa ristiriidan aiheuttaa ilmausten (*katuu* ja *En kadu*) vastakohtaisuus. Esimerkissä (3) sen sijaan on kyse pikemminkin aste-erosta. Ristiriidan aiheuttavat ilmaukset on mahdollista sijoittaa kuvitellulle jatkumolle, joka kuvaa puheena olevan entiteetin (nenän) suhdetta kiinnekohtaansa (kasvoihin). Ilmaus (*kokonaan*) *irti* sijaitsee jatkumon päässä, jossa entiteetti on selvästi erillään kiinnekohdasta. *Liki irti* sijoittuu jatkumon loppupäähän, muttei ole saavuttanut jatkumon päätepistettä eli lopullista irtoamista kiinnekohdastaan.

Mikäli kumpikaan ilmauksista ei sijoittuisi jatkumon päätepisteeseen, ristiriitaa ei välttämättä syntyisi tai ainakaan se ei olisi yhtä ilmeinen. Tällöinkin kysymyksessä saattaisi

kuitenkin olla liioitteleva otsikko, mikäli ilmausten välimatka jatkumolla olisi kyllin suuri aiheuttamaan epäsuhtan tulkitsijan mielestä. Luokkana ristiriitaiset otsikot ja liioittelevat otsikot (ks. luku 4.1.2) ovatkin lähellä toisiaan, ja yhteisenä rajapintana toimii juuri näkemys ilmausten aste-eroista ja vastakohtaisuudesta. Esimerkissä (3) aste-ero on kuitenkin niin merkittävä, että se on helposti luokiteltavissa ristiriitaiseksi otsikoksi; mielikuvat täysin irtonaisesta ja melkein irtonaisesta ruumiinjäsenestä eroavat toisistaan merkittävästi.

Puhujien käsitykset *liki*-tyyppisten ilmausten aste-eroista voivat erota jonkin verran, mutta ennen kaikkea ne ovat kontekstisidonnaisia ja ilman kontekstin tarjoamaa tukea, vahvasti tulkinnanvaraisia. Tämän vuoksi epämääräisyyttä kuvaavat ilmaukset yleensäkin mahdollistavat edelläkin mainitun liioittelun.

4.1.2 Liioittelevat otsikot

Kuten aiemmin (luvussa 2.2) esitin, yksi viihteelliseen journalismiin liitettyistä ominaisuuksista on *paisuttelu* eli *liioittelu*. Verbi *liioitella* 'pitää jtk t. esittää jk liian suurena t. merkittävänä, yliarvioida, suurennella, paisutella, mennä liiallisuuteen' sisältää yleensä käsityksen toiminnan tarkoituksenmukaisuudesta, siis tarkoituksellisesta, joskin lievähköstä harhaanjohtamisesta. Sanakirjamääritelmä kuitenkin sisältää myös passiivisemmän näkökulman, jonka mukaan liioittelija saattaa vilpittömästi *yliarvioida* tai *pitää jotakin liian merkittävänä*.

Koska Iltalehti pitää yllä imagoaan myös vakavasti otettavana uutisvälineenä, rajoittuu liioittelu pääasiassa otsikkotason ilmaisuun, jossa se, kenties iltapäivälehdessä otsikon tekstilajiin liittyvien tottumusten vuoksi on huomattavasti "sallitumpaa" kuin esimerkiksi uutissisältöjen paisuttelu. Tässä työssä katson liioitteleviksi ilmauksiksi sellaiset uutistekstin sisältöön nähden liioittelevat ilmaukset, joissa otsikon ja uutistekstin välillä vallitsee selkeä epäsuhta, muttei kuitenkaan sellaista ristiriitaa, jossa otsikon ja tekstin informaatioisällöt täysin kumoavat toisensa.

Erottelua ristiriitaisiin otsikoihin selventää vastakohtaisuuden eli antonymian jako komplementaariseen vastakohtaisuuteen ja astevastakohtaisuuteen. Saeedin (2003: 66–67) mukaan komplementaarisuus toteutuu toisensa poissulkevissa sanapareissa, kuten *elävä/kuollut* ja *hyväksyä/hylätä*. Astevastakohtaisuudella sen sijaan viitataan edelläkin mainittuun jatkumoluontoisuuteen ja sanapareihin, jotka eivät välttämättä sulje toisiaan pois, kuten sanaparissa *kylmä/kuuma* ja *lyhyt/pitkä*. Asteittaisen liukuvuuden mahdollistavat ilmausten väliin jäävät arvot, joissa kummankaan sanan merkitys ei täysin toteudu, kuten *viileä* tai *lämmin*. Lisäksi astevastakohtia leimaa suhteellisuus: *pitkä tukka* on kuitenkin yleensä huomattavasti lyhyempi kuin *lyhyt mies*.

Ristiriitaisten otsikoiden tapauksessa otsikon ja uutistekstin epäsuhta johtuu yleensä joko ilmausten komplementaarisesta vastakohtaisuudesta, selkeästä astevastakohtaisuudesta tai muusta, implikaatioiden tasolla ilmenevästä selkeästä ristiriidasta. Liioitteleviin otsikoihin sen sijaan olen luokitellut tapaukset, joissa otsikon ja uutistekstin yksittäiset ilmaukset tai niistä syntyvät implikaatiot muodostavat selkeän epäsuhtaan tai sävyeron, mutteivät kiistämätöntä ristiriitaa. Niihin liittyy vahva tulkinnanvaraisuus, ja tyypillisesti vertailtavat ilmaukset muistuttavat astevastakohtien väliin jäävää suhteellista ainesta.

Astevastakohtaisuuden mielletään tyypillisesti koskevan vain adjektiiveja (Saeed 2003: 67), mutta aineistoa analysoidessani olen soveltanut sen sisältämää astenäkökulmaa myös verbipareihin, kuten *puhista/sanoa*. Lisäksi olen soveltanut sitä implikaatioihin, joista on muodostettavissa jokin kyseistä implikaatiota kuvaava ilmaus, kuten *kertoa lyhyesti*, joka aineistossani vertautuu verbiin *avautua*.

Sanakirjamääritelmän erottelu tahattoman ja tahallisen liioittelun välillä kuvaa hyvin liioittelun luonnetta. Kun ristiriitaiset otsikot ovat selkeästi ristiriidassa uutistekstin kanssa, liioittelevat otsikot ovat sitä tietyssä kontekstissa, jostakin näkökulmasta. Haastavan tutkimuskohteen liioittelusta tekeekin juuri ilmausten astenäkökulma ja tällaisten asteisuutta ilmaisevien ilmausten tulkinnanvaraisuus. Otsikon kirjoittaja voi useimmissa liioittelutapauksissa siis olla sitä mieltä – tai ainakin väittää olevansa sitä mieltä – että hänen tulkintansa ei ole liioitteleva, vaan asianmukainen tapa ilmaista asia, vaikka ot-

sikko lukijan mielestä täyttäisi liioittelun kriteerit. Koska otsikon tekijän todellista näkemystä asioiden tilasta ei tässä tutkimuksessa ole mahdollista tavoittaa, lienee sopivaa huomauttaa, ettei liioittelu välttämättä ole ollut otsikojen tarkoitus kaikissa aineiston liioittelutapauksissa.

Seuraava esimerkki on poimittu Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivulta 30.11.2011. Uutinen koskee meksikolaisamerikkalaista kirjailijaa ja koirakouluttajaa Cesar Millania. Nimi Koirakuiskaaja tulee Suomessa samalla nimellä esitettävästä televisiosarjasta, jossa mies esiintyy.

- (4) Eläinsuojelijoiden raju hyökkäys:
Ei koirakuiskaajaa Suomeen!

Olemme huolissamme.
SEY:N TOIMINNANJOHTAJA HELINÄ YLISIRNIÖ
(30.11.2011)

Esimerkissä (4) otsikon teksti ikään kuin kumoo jo itse itsensä. Ensinnäkin otsikossa mainitaan *raju hyökkäys*, joka toisenlaisessa kontekstissa saattaisi herättää voimakkaan mielikuvan fyysisestä väkivallasta. Koska toimijana ovat eläinsuojelijat ja hyökkäyksen kohteena koirakuiskaaja, etsii lukija otsikolle kuvakielistä implikatuuria. On selvää, että hyökkäykseen ei tässä tapauksessa liity väkivaltaa. Sen sijaan kyse saattaa olla verbaalisesta hyökkäyksestä, passiivisemmasta vastustamisesta tai kenties mielenosoitustoiminnasta, sillä kyseessä on organisoitunut ryhmä. Huomion kuitenkin kiinnittää SEY:n toiminnanjohtajan Helinä Ylisirniön kommentti *Olemme huolissamme*. Vaillinaisesti taipuva *huolissaan* 'huolestuneena; hädissään, peloissaan' ei synnytä samankaltaisia konnotaatioita kuin *hyökkäys* 'hyökkääminen, kimppuun käyminen, ryntäys, rynnistys'.

Otsikon saateteksti tukee lainauksen synnyttämää tulkintaa: *Suomen Eläinsuojeluyhdistysten liitto SEY on huolissaan maailmankuullun koirakuiskaaja Cesar Millanin saapumisesta Suomeen*. Artikkelissa vastakkainasettelu hyökkäyksen ja huolen välillä jatkuu. Artikkelin otsikossa *raju hyökkäys* mainitaan jälleen, mutta ingressissä *Suomen Eläinsuojeluyhdistysten liitto SEY on huolissaan*. Tekstissä eläinsuojelijoiden ”hyökkäys” eli asenteet ja huolestuneisuus näkyvät paikoin:

SEY:n mukaan asiantuntijat pitävät Millanin käyttämiä koulutustekniikoita haitallisina eläimille. SEY:n toiminnanjohtaja Helinä Ylisirniö toivoisi, että järjestäjät peruisivat Millanin esiintymisen Suomessa. – – - Olemme huolissamme Millanin esityksestä. Suuren yleisön edessä pikaratkaisun hakeminen on mahdotonta ja koiralle stressaavaa. – – SEY:n mielestä Millanin menetelmät ovat epäeettisiä ja vanhentuneita.

Artikkelissa mainitaan Ylisirniön toivomus Millanin esiintymisen perumisesta perusteluineen. Minkäänlaista hyökkäystä koirakuiskaajaa tai esimerkiksi tilaisuuden järjestäjiä kohtaan ei tekstissä mainita. Fyysisen hyökkäyksen poisti laskuista jo etusivunkin otsikko, mutta metaforisellekaan hyökkäykselle on vaikea löytää perusteita. Sodankäyntiin ja väkivaltaan liittyvien termien käyttö metaforisesti kuvattaessa esimerkiksi väitteilyä (Lakoff & Johnson 1980: 4-6) on kuitenkin niin tavallista, ettei sitä voi pitää erityisen vakavana ylilyöntinä. Avainasemaan nouseekin adjektiivi *raju* 'rohkea, uskalias, tehoava', joka nostaa ilmauksen voimakkuutta selvästi liioittelevalle tasolle.

Lisäksi on kuitenkin huomioitava tulkinnanvaraisuus. Mikäli toimittaja otsikkoa kirjoittaessaan oli vilpittömästi sitä mieltä, että kyseessä todella on, kaikesta huolimatta raju hyökkäys, hän on sortunut liioitteluun tahattomasti. Toisaalta, yleisen maailmantiedon nojalla, asiaan vihkiytynyt saattaisi todeta, että kyseessä todella oli raju hyökkäys, jonka terävintä kärkeä uutisteksti ei sattunut vangitsemaan. Juuri tulkinnanvaraisuutensa vuoksi liioittelu voitaisiin liittää myös tavan maksimin rikkeeksi. Tavan maksimin pääohje on puhua selkeästi ja yksiselitteisesti, joten ainakin tarkoituksellisen liioittelun voi ajatella rikkovan tätä sääntöä. Tästä näkökulmasta olennaista ei siis ole se, millaista tietoa kirjoittaja tarjoaa, vaan miten hän sen tarjoaa.

Myös monitulkintaiset ilmaukset yhdistävät tavan ja laadun maksimeja rikkovia otsikoita. Liioittelussa ei aina ole kyse monitulkintaisista ilmauksista, mutta liioittelevat verbit ja substantiivit ovat usein metaforisia. Metaforiset ilmaukset taas ovat kontekstista riippuen usein monitulkintaisuutta luovia. Se, syntyykö metaforasta mahdollisesti useita kilpailevia tulkintavaihtoehtoja vai vain yksi väärä, kertoo, onko kyse laadun maksimirikkeestä. Mikäli etusivun otsikosta olisi saanut käsityksen, jonka mukaan kyse todella on fyysisestä hyökkäyksestä, ilmaus olisi ollut monitulkintainen ja siten rikkonut

ensisijaisesti tavan maksiimia. Koska otsikosta syntynyt implikatuuri on oikea, mutta liioitteleva, ei lukijaa harhaanjohda viestin tapa (eli muoto) vaan sen semanttinen ja pragmaattinen sisältö.

Esimerkissä (4) liioitteleva vaikutelma syntyy ilmauksesta (*raju hyökkäys*), jossa uutistekstiin nähden liioittelevaksi voi hahmottaa metaforisen substantiivin (*hyökkäys*). Selkeästi liioittelevan ilmauksesta kuitenkin tekee substantiivia määrittävä, teon intensiteettiä kuvaava adjektiivimäärite (*raju*). Aineisto sisältää kuitenkin myös määritteettömiä, liioittelevan vaikutelman luovia substantiiveja, kuten *kohu*, joka uutistekstissä vertautuu implikaatioon yksittäisen tahon antamasta *kritiikistä*. Liioittelevien otsikoiden joukkoon olen luokitellut myös verbien (esim. *selitteli/selitti*) ja adverbien (esim. *paljon/melko runsaasti*) aiheuttamia liioittelutapauksia.

4.2 Määrän maksiimia rikkovat otsikot

Määrän maksiimia rikkoviksi otsikkotyypeiksi olen luokitellut *valikoivat otsikot* ja *indeksiset otsikot*. Määrän maksiimilla Grice siis tarkoittaa sellaista keskusteluun vaikuttavaa kirjoittamatonta sääntöä, jonka mukaan puhuja pyrkii antamaan kuulijalle riittävästi informaatiota yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Puhuja voi rikkoa maksiimia antamalla informaatiota liikaa tai liian vähän. Määrän maksiimin tapauksessa puhujan ja kirjoittajan roolit tiedon välittäjänä eroavat merkittävästi. Keskustelussa puhujan vuorot ovat aina kiinteästi sidoksissa kontekstiin, joten maksiimirikkeillä on lyhyet jäljet; kuulija joko etsii vaihtoehtoista implikatuuria ilmauksen konventionaalisen merkityksen ulkopuolelta tai mahdollisesti esittää tarkentavan kysymyksen puhujalle.

Teksti sen sijaan voi sisältää lukijan näkökulmasta liikaa informaatiota, mikäli se on tarkoitettu tietylle lukijalle tai lukijajoukolle, jonka tiedontarve on ollut kirjoittajan tiedossa kirjoitushetkellä. Tämä koskee muun muassa kirjeitä ja muita henkilökohtaisia tai tietyille ryhmälle välitettyjä viestejä. Vaikka esimerkiksi painettu tietokirja sisältää liikaa informaatiota useimpien lukijoiden tarpeisiin nähden, ei liikainformaatiota voi pitää maksimirikkeenä, koska kirja täyttää funktionensa tarkoitukseensa sopivana, kattavana

tiedonlähteenä, eikä sitä ole tarkoitettu vain tietyn lukijan tai lukijaryhmän käyttöön. Satunnainen lukija poimii kirjasta vain tarvitsemansa informaation tai jättää koko teoksen huomiotta. Poikkeuksena mainittakoon esimerkiksi oppikirja, joka voi rikkoa määrän maksimia tarjoamalla turhan yksityiskohtaista tietoa, mikäli se on tarkoitettu kohderyhmälle, joka ei ole vielä perehtynyt perusteisiin.

4.2.1 Valikoivat otsikot

Kenties vakavampi maksimirikke kirjoitetussa viestinnässä on kontekstin huomioiden liian vähäisen informaation tarjoaminen lukijalle. Otsikoinnin tapauksessa liian vähäisen informaation tarjoaminen voi tarkoittaa sitä, että otsikossa nostetaan esiin jokin artikkelissa mainittu asia, kun taas jokin toinen, yhtä merkityksellinen asia jää vähemmälle huomiolle tai kokonaan huomiotta. Otsikkoon valikoidaan siis jotakin uutisen kannalta keskeistä samalla, kun jokin toinen – kenties vähemmän shokkiarvoa omaava – seikka jätetään pimentoon.

- (5) Kaksi nuorta tyttöä tuomittiin
 Juoni isoisän murhaamiseksi

Apua Googlesta:
”Helpoin tapa tappaa vanhus”
(30.9.2011)

Esimerkin (5) tapauksessa otsikoinnissa nostetaan ensisijaiseen asemaan kaksi nuorta tyttöä, jotka ovat juonitelleet isoisänsä murhaamiseksi, ja jotka on tuomittu teostaan oikeudessa. Lisäksi huomion kiinnittää maininta internet-palveluja tarjoavan yrityksen, Googlen hakukoneesta, joka yhdistetään internetissä tapahtuvaan nopeaan arkiseen tiedonhankintaan silloin, kun tietoa halutaan saada vähäisellä vaivannäöllä. Hakukoneessa käytetyn hakusanan ilmaus *helpoin tapa* viittaa myös vaivattomuuden tavoitteluun sekä arkiseen, hyväksi havaittuun tapaan tehdä jokin tavanomainen askare. Otsikko nostaa siis äärimmäistä välinpitämättömyyttä ja kylmäverisyyttä osoittavan murhasuunnitelman osaksi kontekstia, johon yleensä liitetään viattomuus ja nuorten tyttöjen sekä näiden isoisän välinen lämminhenkinen suhde.

Otsikon alapuolella sijaitseva saateteksti paljastaa aiheesta hiukan enemmän: *Kaksi alakäistä tyttöä osallistui isoisänsä murhan suunnitteluun*. Verbi *osallistua* 'olla mukana jssak, ottaa osaa' paljastaa tyttöjen osallistuneen juonitteluun osana jotakin suurempaa joukkoa. Lisäksi on huomattava, että *osallistua*-verbin subjekti on lähes poikkeuksetta kyseessä olevan toiminnan kannalta toissijaisessa asemassa, esimerkiksi toiminnan suunnittelijan tai toimeenpanijan suhteen, mikäli osallistujissa on tällaista hierarkkista eroavaisuutta osoitettavissa. Näin ollen jo saateteksti muuttaa implisiittisesti otsikon perusteella syntynyttä tulkintaa: tytöt eivät ole juonitelleet kahdestaan eivätkä he luultavasti edes ole juonen pääsuunnittelijoita.

Kun etusivun otsikkoa ja saatetekstiä verrataan otsikkolinkin takaa aukeavaan uutistekstiin, saadaan tukea saatetekstin synnyttämälle tulkinnalle. Artikkelin paljastaa luonnollisesti laajemman, mutta otsikosta myös huomattavasti poikkeavan näkökulman tyttöjen roolista murhasuunnitelmissa:

Iäkäs uhri joutui adoptoidun 49-vuotiaan tyttärensä, tämän 14- ja 16-vuotiaiden tyttärien ja 19-vuotiaan pojan sekä pojan 17-vuotiaan tyttöystävän murhayrityksen kohteeksi. – – Oikeudessa paljastui, että vanhuksen tytär perheineen oli suunnitellut miehen murhaa jo pitkään. – – Viikkoja ennen viimeistä hyökkäystä jotkut perheen jäsenistä olivat hakeneet Googlesta apua murhaamiseen. – – Murhaamalla vanhuksen tytär toivoi pääsevänsä käsiksi tämän omaisuuteen. – – [Tuomari] totesi kolmen tytön olleen "haavoittuvaisia" ja osallistuneen murhajuoneen äidin pelottelemana. – – uhrin tytär tuomittiin 17 vuodeksi vankeuteen murhan suunnittelusta.

Ensinnäkin tekstin pohjalta voidaan todeta, että kyse on pelkän suunnitelman lisäksi murhan yrityksestä. Myös tekijöiden lukumäärä lisääntyy kolmella, joista yksi on niin ikään nuori tyttö. Toiseksi artikkeli osoittaa murhasuunnitelman olleen tyttöjen äidin, uhrin adoptoidun tyttären suunnitelma, jolle artikkelissa esitetään myös motiivi: perintörahojen saaminen. Artikkelissa on lisäksi referoitu tuomarin lausuntoa, joka osoittaa tyttöjen roolin erilaiseksi otsikosta syntyvään mielikuvaan nähden. Tuomarin mukaan kolme nuorta tyttöä oli osallistunut suunnitelmaan haavoittuvuutensa ja äidin pelottelun vuoksi. Artikkelin ei myöskään täsmennä, ketkä perheen jäsenistä olivat Googlehakupalvelun avulla tietoa asiaan liittyen hakeneet. Lisäksi lienee syytä mainita, että artikkelin mukaan kaikki osallistuneet oli tuomittu – ei vain kahta työstä.

Artikkeli muuttaa siis huomattavasti käsitystä tyttöjen roolista tapahtumien kulussa; häikäilemättömät juonittelijat ovatkin haavoittuvia dominoinnin uhreja. Lisäksi se osoittaa, että valikoimalla otsikossa esitettävät tiedot käsitystä tapahtumista voidaan ohjata shokeeraavampaan suuntaan. Olennaista on huomata, että otsikko ei anna väärää informaatiota lainkaan. Kaksi nuorta tyttöä tuomittiin, kuten otsikko sanoo, eikä se rajaa tuomittujen – tai murhan suunnitteluun osallistuneiden – määrää. Tästä näkökulmasta otsikolle löytyy uutisen sisällöstä kate, joten Journalistin ohjeiden ja ”katteettomuuden” näkökulmasta otsikkoa on vaikea tuomita hyvän tavan vastaiseksi. Yhtä kaikki, samalla tavalla valikoidun informaation esittäminen esimerkiksi keskustelussa tuskin tulisi kysymykseen ilman puhujan tietoista aikomusta johtaa kuulijaa harhaan.

Sama tavoite saattaa olla otsikoinnin taustalla, joskin se on otsikon tekstilajin rajoitteiden huomioiden ”sallitumpaa” kuin useimmissa muissa viestintätilanteissa. Ilmauksena vaikkapa *perhe* olisi ollut täsmällisempi ja lisäksi mahtunut pienempään tilaan, muttei sisällä yhtä emotionaalisesti latautunutta merkityssisältöä. Kahden nuoren tytön juonittelu isoisänsä murhaamiseksi lieneekin epätavanomaisuudessaan merkittävämpi ja shokeeraavampi uutisoinnin aihe, kuin koko perheen vastaava toiminta – ainakin otsikoijan mielestä.

Valikoivat otsikot ovat suhteellisen homogeeninen luokka, jossa otsikon ja tekstin epäsuhtan aiheuttaa yleensä se, että jokin uutisaiheen kannalta merkittävä seikka on jätetty otsikossa ilmipanematta. Tällaisen menettelyn mahdollistaa aiemmin (luvussa 2.4) käsittelemäni otsikoiden tekstilajille tyypillinen rakenteellinen vapaus. Valikoivuus olisi toki mahdollista, vaikka otsikot koostuisivat normatiivisesti täydellisistä lauseista, mutta silloin yksittäisen otsikon riski leimautua tarkoituksellisesti harhaanjohtavaksi olisi huomattavasti suurempi. Esimerkiksi *Juoni isoisän murhaamiseksi* -tyyppinen fragmentti pitäisi muotoilla kokonaan uusiksi, jolloin siitä myös tulisi huomattavasti informatiivisempi.

Selvästi omaksi ryhmäkseen valikoivien otsikoiden joukossa hahmottuu kuitenkin otsikkojoukko, jossa kertomatta jättäminen koskee uutisoitavien tapahtumien ajankohtaa. Tällaiset otsikot esittävät lukijalle poikkeuksetta jonkin uutisaiheeseen liittyvän epä-

ajankohtaisen seikan. Harhaanjohtavan tästä otsikkotyypistä tekee se, että tekstilajituntemukseensa nojaava lukija olettaa otsikossa käsiteltävän informaation koskevan jotakin ajankohtaista ja uutta asiaa.

Esimerkki valikoivista otsikoista osoittaa, miten liian vähäinen informaatio saattaa altistaa viestin väärintulkinnoille silloin, kun jokin aiheeseen liittyvä seikka nostetaan otsikossa – ainakin näennäisesti ilman syytä – muiden yhtä merkittävien asioiden ylitse. Samankaltainen tilanne syntyy, kun kertomatta jätetään jotakin sellaista, jonka lukija olettaa tietävänsä tekstilajin ja kontekstin perusteella. Toisin sanoen lukija odottaa sen sisältyvän viestiin oletuksellisesti, ilman erityismainintaa.

(6) Nuori nainen tappoi miehensä veitsellä

Ilmoitti itse hätäkeskukseen
(19.11.2011)

Esimerkin (6) otsikko esittelee niin ikään rikosuutisen, jossa päähenkilönä on miehensä veitsellä tappanut nainen. Kuvaan upotettu teksti lisää naisen ilmoittaneen itse teostaan hätäkeskukseen. Otsikon perusteella syntyy oletus, että uutinen koskee otsikossa käsiteltäviä rikosta. Saateteksti paljastaa hiukan tapauksen taustaa: *Mies oli aikeissa matkustaa lastensa luokse. Uutta naisystävää se ei miellyttänyt.*

Pelkästään rikoksen ja sen taustojen esittelyn sijaan artikkeli käsittelee aihetta jälleen monipuolisemmin. Utustekstin oma otsikko esittelee jokseenkin saman asian kuin etusivunkin otsikko: *Nuori nainen tappoi veitsellä.* Artikkelin etenee aikajärjestyksessä esitellen ensin rikokseen liittyviä taustoja ja itse rikosta. Jäljempänä käsitellään oikeudenkäynti sekä tuomio:

”24-vuotias mies jätti kaksi pientä poikaansa sekä vaimonsa ja muutti itäsuomalaisesta kaupungista Helsinkiin uuden naisystävän luokse – – viime talvena. – – Seuraavana keväänä suhde muuttui väkivaltaiseksi. – – Poliisin tietoon väkivaltaisuus kuitenkin tuli vasta elokuun 5. päivän aamuna. – – Perjantaina [18.11.2011] antamallaan päätöksellä Helsingin käräjäoikeus tuomitsi 22-vuotiaan – – yhdeksäksi vuodeksi vankeuteen.”

Artikkelin tekstistä noin puolet käsittelee rikosta ja sen taustoja, puolet oikeudenkäyntiä. Tekstimäärän kannalta niille on siis annettu jotakuinkin yhtä paljon painoarvoa. Tekstistä selviää, että rikoksesta uutisoidaan vasta yli kolme kuukautta tapahtumien jälkeen. Näin ollen itse rikos on vanhempaa tietoa, ja siis ajankohtaistiedon välittämisen näkökulmasta toissijaisessa asemassa. Tästä huolimatta vain itse rikos on nostettu otsikkoon etusivulla. Ratkaisu lienee yleisöön vetoavampi, vaikka oikeudenkäynnistä uutisointi täyttäisi paremmin uutisen, siis ajankohtaisen tiedon välittämisen funktiota. Otsikon perusteella lukija uskoo rikoksen tapahtuneen hiljattain.

Kuten aiemmin (luvussa 2.1) uutiskerronnan rakenteen käsittelyn yhteydessä selvisi, uutisteksti esittää tavallisesti uutisaiheen kannalta keskeisimmän aineksen ensin. Uutiskerronnan näkökulmasta otsikkoon on siis nostettu juuri jutun kärki. Pietilän (2007: 119) mukaan Iltalehden linjalle tyypillistä onkin rikosuutisointiin panostaminen. Esimerkin (6) otsikko ja uutisteksti tukevat huomiota; otsikko mainitsee vain rikoksen ja tekstikin nostaa rikoksen sekä sen taustat jutun kärjeksi ja jättää ajankohtaisemman aineksen vähemmän tärkeäksi. Varsinaisesta harhaanjohtamisesta otsikkoa tuskin voidaan kuitenkaan syyttää, koska lukijaa ei harhaan johda otsikko, vaan pikemminkin uutiselle tekstilajina asetetut odotukset.

Joka tapauksessa esimerkkejä (5) ja (6) yhdistää tiedon valikoiva välittäminen suhteessa uutistekstiin. Molemmat jättävät kertomatta jotakin aiheen kokonaisuuden hahmottamisen kannalta keskeistä. Yleensä otsikossa paljastettu tieto on lisäksi lukijoihin vetoavampaa tai ainakin se synnyttää tulkinnan, jolla on enemmän shokkiarvoa. Erotuksena esimerkeillä on kuitenkin se, että esimerkin (5) tapauksessa artikkeli paljastaa aiheeseen liittyvää lisäinformaatiota, jota lukija ei pelkän otsikon perusteella osaa odottaa. Esimerkin (6) otsikon tapauksessa lukijalla on uutisoitujen tapahtumien ajankohtaan liittyvä ennakkokäsitys, jonka artikkeli kumoaa. Lisäksi jälkimmäisen joukon otsikot ovat poikkeuksetta rikokseen tai kuolemaan liittyvien uutisten otsikoita.

4.2.2 Indeksiset otsikot

Selkeästi määrän maksiimia rikkovat myös *indeksiset otsikot*, joissa ilmauksen keskeisenä jäsenenä on otsikon ulkopuolelle, uutistekstiin viittaava ilmaus. Käytän yleisluontoista termiä indeksisyys, sillä aineiston tapaukset muistuttavat monesti deiksistä, mutta ne voidaan nähdä myös anaforisesti. Koska otsikoiden viittaavat ilmaukset eivät viittaa mihinkään välittömästi lukijan huomiopiirissä olevaan, niitä on vaikea mieltää deiktiksi. Anaforisuus sen sijaan vaatii, että indeksisen ilmauksen korrelaatti on aiemmasta puhe- tai tekstiyhteydestä tuttu, joten sitäkin viittaus ei vastaa, sillä korrelaatti selviää yleensä vasta uutistekstin lukemalla. Viittaavan ilmauksen ja sen korrelaatin esiintymisjärjestyksen näkökulmasta viittaus olisikin pikemmin kataforinen kuin anaforinen. Koska kahtiajako deiksikseen ja anaforaan ei kuitenkaan ole merkityksellinen analyysin kannalta, katson riittäväksi puhua yleisesti indeksisistä ilmauksista. Esimerkin (7) otsikko koskee uutista vuoden 2012 presidenttiehdokas Timo Soinin vaalikampanjasta, ja se havainnollistaa hyvin indeksisille otsikoille tyypillistä epäinformatiivisuutta.

(7) Tällainen on Soinin slogan
(25.11.2011)

Esimerkin (7) otsikossa käytetty demonstratiivinen proadjektiivi *tällainen* voi MOT Kielitoimiston sanakirjan (2011) mukaan viitata johonkin läsnä olevaan, edellä mainittuun tai sitä voidaan käyttää samaan tapaan kuin ilmausta *sellainen*. Demonstratiiviset proadjektiivit kohdistavat huomion tarkoitteen sijasta sen ominaisuuksiin ja niitä voidaan käyttää muun muassa adjektiivien yhteydessä tai itsenäisenä NP:nä viittaamassa tyyppiin, vaikka puheena olisi yksilöity tarkoite (VISK § 725).

Esimerkin (7) tapauksessa *tällainen* esiintyy itsenäisenä, mutta sen on vaikea kuvitella viittaavan tietynlaiseen tyyppiin. Vaikka olisi mahdollista luokitella erilaisia vaalislogan-tyyppjä, olisi niiden eksplikoiminen poliittisesti sitoutumattoman lehden toimesta vähintäänkin kummallista. Yhtä kaikki tällaisenaan otsikko ei tarjoa minkäänlaista tulointaa uutisaiheena olevien asioiden tilasta. Se paljastaa uutisen ”kehyyksen”, muttei valota lainkaan varsinaista uutista.

Otsikkoon liitetystä kuvasta Timo Soini istuu mikrofonien edessä. Hänen vasemmalla puolellaan näkyy vaalijuliste, jonka päälle on piirretty – kuvan ottamisen jälkeen, epäilemättä lukijoiden kiinnostuksen herättämiseksi – punainen ympyrä ja nuoli osoittamaan ympyrää. Huomionarvoista on, että ympyrän keskellä on itse Timo Soini, mutta ympyrän toinen reuna peittää otsikon aiheena olevan sloganin, minkä vuoksi siitä on mahdollista saada selvää – ainakin pelkän etusivun otsikon perusteella.

Uutisteksti sisältää Timo Soinin vaalikampanjajulisteen sekä -budjetin lyhyen esittelyn. Slogan on kirjoitettu sellaisenaan artikkeliin eikä sitä kuvailla sen kummemmin. *Tällainen* olisi tässä tapauksessa voitu korvata demonstratiivipronominilla *tämä*, sillä artikkelista ei löydy sellaista ominaisuusjoukkoa, johon *tällainen* saattaisi viitata. Toisaalta, kuten esimerkki osoittaa, ilmauksia voidaan käyttää toisinaan toistensa korvikkeina aiheuttamatta merkittävää merkityksenmuutosta. Ilmauksen *tällainen* käyttö saa lukijan kenties odottamaan deskriptiivisempää ja kiintoisampaa otetta artikkelilta. Artikkelissa esiintyy lisäksi otsikonkin ohessa ollut kuva, mutta ilman sloganin peittävää huomioympyrää.

Ennen kaikkea indeksistä aineista sisältävät otsikot ovat siis pikemmin epäinformatiivisia, kuin varsinaisesti harhaanjohtavia. Sisällytin ne kuitenkin tähän tutkimukseen, koska ne muodostavat erityisen selkeästi oman luokkansa ja istuvat luontevasti määrän maksiimien rikkovien otsikoiden joukkoon. Esimerkin (8) otsikko linkittyy aiempaan keskusteluun kansanedustajien taksikuluista.

(8) Nämä kansanedustajat eivät ajaneet taksilla

Katso ketkä!
(12.12.2011)

Esimerkissä (8) on kyse hyvin samankaltaisesta indeksistä aineesta käytävästä tapauksesta, jossa otsikon propositionaalisen informaation kenties keskeisin aines, lauseen toimija-agentti, on korvattu melko tyhjällä indeksisellä ilmauksella (*Nämä kansanedustajat*). Otsikko tarjoaa uutiselle kehyksen ilmaisemalla, että jotkut kansanedustajat eivät ole ajaneet taksilla, ja näin ollen antaa vain vihjeen siitä informaatiosta, johon uutistekstin lukemalla on mahdollista päästä käsiksi. Toisaalta, ilmaisemalla tämän ot-

sikko samalla presupponoi joidenkin muiden kansanedustajien ajaneen taksilla, mikä synnyttää tulkinnan aiheesta käydystä aiemmasta keskustelusta. Kansanedustajien palkat sekä muut viranhoitoon liittyvät kulut ovat aiheena lukijoille tuttuja, minkä vuoksi lukija pystyy liittämään uutisen kontekstiinsa otsikon epäinformatiivisuudesta huolimatta.

Uutisteksti tarjoaa sen, mitä otsikko lupaa. Tutkimusaiheen kannalta on nimittäin syytä huomauttaa, että vaikka uutistekstin mukaan yksi otsikon mainitsemasta kolmesta kansanedustajasta käyttää taksia, otsikkoa ei voi pitää harhaanjohtavana. Tähän liittyy niin ikään lukijan aiempi tieto aiheesta. Kontekstissa, jossa otsikko tulkitaan, merkityksellisenä näyttäytyy vain ”veronmaksajien rahoilla” tapahtuva taksinkäyttö, jota myös otsikko implikoi. Otsikko ei siis ole harhaanjohtava, sillä yksi kansanedustajista *kertoo kyllä käyttäneensä taksia kansanedustajan työssään, mutta maksaneensa ajot omasta kukkarostaan.*

Esimerkin (8) otsikkoon sisältyvä kehoitus (*Katso ketkä!*) on indeksisille otsikoille ominainen lisä, jonka voisi liittää useimpiin luokan otsikoihin; saadakseen edes minimimäärän järkevää informaatiota uutisaiheesta lukijan on klikattava otsikkoa ja luettava uutinen. Vaikka verkkopalvelun käyttäjän houkuttelevuus uutisen lukijaksi on toki kaikkien otsikoiden funktio, deiktisillä otsikoilla tulokseen pyritään jättämällä avoimesti uutisen kannalta keskeisin aines paljastamatta.

Edelleen on kuitenkin syytä huomauttaa, että suinkaan kaikki indeksistä ainesta sisältävät otsikot eivät syyllisty tiedon pimittämiseen, vaikka niiden korrelaatti olisi otsikon ulkopuolella. Tällaisia ovat esimerkiksi ajan adverbeja sisältävät *Nyt tulee lunta!* -tyyppiset otsikot. Otsikossa esiintyy niin ikään deiktinen ajan adverbi *nyt*, joka ei kuitenkaan ole samalla tapaa epäinformatiivinen, kun ottaa huomioon uutisen funktion ajankohtaistiedon välittäjänä. Edellä esiteltyjen indeksisten ilmausten tarjoaman informaation epätasapaino johtuu siitä, että esimerkin (7) proadjektiivi *tällainen* ja esimerkin (8) demonstratiivipronomini *nämä* viittaavat johonkin, joka on lukijan kontekstuaalisen havainnointiympäristön ulkopuolella, linkin takana uutistekstissä. Ilman riittävää yhteistä maaperää lukijan on mahdoton tulkita näitä ilmauksia. Ajan adverbi *nyt* sen sijaan

viittaa ajalliseen ulottuvuuteen, jonka maaperä on lukijalle ja otsikon julkaisu- ja (suhteellisen lyhyelle) esiintymisajankohdalle yhteinen.

4.3 Suhteen maksimiamia rikkovat otsikot

Kuten edellä mainitsin, laadun ja suhteen maksimiamien näkökulmat ovat lähellä toisiaan; molemmissa huomio kiinnittyy siihen, *mitä* sanotaan. Laadun maksimi velvoittaa puhumaan totta, mutta suhteen maksimi sen sijaan painottaa asiassa pysymistä. Sen keskeisin sääntö on pyrkiä kertomaan vain siitä, mikä liittyy aiheeseen. Tarkastelun kohteena on siis ensisijaisesti se, *kuinka relevanttia sanottu on aiempaan keskusteluun nähden*. Asiassa pysymisen maksimiamia rikkoi vain yksi otsikkotyyppi, uutisen kannalta merkityksetöntä tietoa tarjoavat *epärelevantit otsikot*.

Otsikoiden tapauksessa ”asiassa pysyminen” lienee hämmentävä vaatimus, sillä lukiesaan otsikkoa lukija ei tyypillisesti liitä sitä minkään juuri käsitellyn (puheen)aiheen jatkeeksi, kuten keskustelussa toisiaan seuraavat vuorot. Tämän sijaan lukija tulkitsee otsikon omana irrallisena kokonaisuutenaan ja useimmiten vielä ainakin osittain uutena tietona. Sovellankin suhdemaksimiamia tässä työssä ikään kuin käänteisesti. Tästä näkökulmasta uutistekstin informaatioisisältö vastaa suhdemaksimiamin puheenaihetta. Näin ollen otsikko pysyy asiassa, mikäli se kertoo uutistekstin sisällöstä.

Epärelevantti otsikko nostaa valikoivan otsikon tapaan uutistekstistä esille jonkin seikan, mutta jättää jonkin toisen huomiotta. Erona otsikkotyyppien välillä on valikoidun aineksen relevanssi; valikoivat otsikot esittelevät tekstistä jonkin uutisaiheen kannalta keskeisen seikan, mutta epärelevantin otsikon tapauksessa esiin nostettu asia on uutistekstin kannalta vähemmän, jos lainkaan merkityksellinen. Vaihtoehtoisesti otsikossa mainittu asia saattaa kokonaan puuttua uutistekstistä. Seuraava esimerkki koskee uutista jääkiekon SM-liigajoukkue Jokereiden uuden päävalmentajan valinnasta.

- (9) Kekäläinen heitti CV:t roskeen
(1.12.2011)

Esimerkin (9) otsikko saattaa aiheeseen perehtymättömille, *Kekäläistä* tuntemattomille olla jo ensivilkaisulla epäinformatiivinen. Kekäläisen yhteiskunnallisesta asemasta riippuen uutinen voisi olla hyvinkin merkittävä. Saateteksti sen sijaan vihjaa uutisen koskevan urheilua ja päävalmentajan valintaa: *Jarmo Kekäläinen sai useita yhteydenottoja päävalmentajapestistä*. Tällaisenaan otsikko herättää ajatuksen, ettei kukaan tullut valituksi päävalmentajaksi. Uutistekstissä arvoitus jälleen ratkeaa:

Kun julkisuuteen tuli tieto, ettei Erkkä Westerlund jatka Jokerien päävalmentajana tämän kauden jälkeen, toimitusjohtaja Jarmo Kekäläiselle alkoi sadella useiden valmentajien CV:itä. – – Kekäläinen ei kuitenkaan sokaistunut meritoituneiden valmentajien ansioista, vaan päätti luottaa nuoreen jo organisaatiossa olevaan valmentajaan.

Kekäläinen päätti siis luottaa organisaatiossa olevaan valmentajaan, joten CV:itä ei tarvittu. Artikkelin ei kuitenkaan mainitse varsinaista roskeen heittämistä, joten otsikossa lienee kyseessä idiomi-tyyppisesti käytetty ilmaus merkityksessä 'sivuuttaa turhana'. Joka tapauksessa epärelevantti otsikko on siksi, ettei ansioluetteloiden roskeen heittäminen ole uutisen kannalta merkityksellinen seikka.

Epärelevantit otsikot muodostavat suhteellisen homogeenisen ja helposti rajattavan luokan. Kuten aiemmin mainitsin, niillä on kuitenkin yhtymäkohtia valikoiviin otsikoihin, ja toisinaan voi olla vaikeaa määrittellä, millainen otsikon aines on tarpeeksi merkityksellön, jotta luokittelu epärelevantteihin otsikoihin on luontevaa. Aineiston otsikoiden tapauksessa luokittelu kävi kuitenkin suhteellisen vaivattomasti; epärelevanttien otsikoiden luokkaan rajautuivat yksinomaan sellaiset otsikot, joihin on nostettu uutistekstissä minimaalisen maininnan varaan jäänyt tai siinä kokonaan esiintymätön asia.

4.4 Tavan maksiimia rikkovat otsikot

Tavan maksiimi painottaa ilmaisun lyhyttä ja selkeyttä sekä kehottaa välttämään monimutkaisia ja monitulkintaisia ilmauksia. Kun tarkastellaan tapaa välittää informaatiota, kiinnitetään huomiota ensisijaisesti siis viestin muotoon eli siihen, *miten* asioita il-

maistaan. Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivulla tavan maksimiam rikkovat *monitulkin-taiset otsikot* ja *värityneet otsikot*.

4.4.1 Monitulkin-taiset otsikot

Aineiston otsikoiden monitulkin-taiset ilmaukset ovat pääosin jaoteltavissa kolmeen ka-tegoriaan: polysemiaan, metaforiin ja metonymiaan. Monitulkin-taisuuteen liittyy yleensä vahva tulkinnanvaraisuus, sillä monitulkin-tainen ilmaus kantaa useita potentiaalisia merkityksiä, jotka aktuaalistuvat kontekstin sanelemana. Monitulkin-taisten otsikoiden tapauksessa ensisijaisesti tarkasteltava seikka ovat sellaiset monitulkin-taisuutta luovat ilmaukset, jotka kontekstissaan synnyttävät virheellisen, siis uutistekstistä poikkeavan tulkinnan uutisoitavista asioista. Väärintulkinta tapahtuu, kun ilmauksen merkityspoten-tiaalit ovat riittävän lähellä toisiaan ja lukija valitsee niistä väärän. Oikeintulkinnankin mahdollisuus on siis olemassa. Tässä työssä keskityn kuitenkin yksinomaan otsikoihin, joiden monitulkin-taisista ilmauksista syntyvä tulkinta on todennäköisesti virheellinen.

Puhetilanteen rikkaan kontekstin vuoksi monitulkin-taisten ilmausten väärintulkinta on keskustelussa harvinaista ja tavan maksimin ”oikeutettu” rikkominen tavanomaista. Kirjoittajan sen sijaan on pyrittävä huomattavasti selkeämpään ilmaisuun, sillä lukija on tulkintatilanteessa yleensä tekstin kanssa yksin ja huomattavasti ohuemman kontekstu-aalisen tiedon varassa kuin keskustelun osanottaja. Tekstin tasolla monitulkin-taisuus tarjoaakin huomattavasti enemmän materiaalia esimerkiksi huumorin välineenä. Monet tekstuaalisella tasolla toimivat sanaleikit olisivat puheessa mahdottomia puheen artiku-laation ja painotuksen merkityksiä erottavan luonteen vuoksi.

Otsikoiden kohdalla ongelmia aiheuttaakin jälleen pääasiassa kontekstuaalisen tiedon puute ja otsikoiden omintakeinen rakenne. Lukijalle uutisotsikot pyrkivät tarjoamaan ainakin osittain uutta tietoa, mutta siitä on kerrottava lyhyesti ja kiinnostavasti – selityk-siin ja tarkennuksiin ei ole varaa. Lisäksi epäausemaisista rakenteista puuttuvat lau-seenjäsenet jättävät aukkoja myös otsikon kuvaaman tilanteen prosessien ja toimijoiden suhteen. Näissä ongelmissa näyttäytyy otsikoijalle myös mahdollisuuksia. Nokkelalla

sanavalinnalla tulkintaa voidaan ohjata mielenkiintoisempaan suuntaan ilman, että otsikoinnissa syyllistytään havaittavaan harhaanjohtamiseen.

Esimerkki (10) on poimittu Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivulta 12.11.2011, ja se koskee varsinkin viihteellisemmissä uutisvälineissä näkyvästi noteerattua avioliittoa. Otsikko luetaan todennäköisesti kontekstissa, jossa tulkintaan vaikuttavat Iltalehdenkin uutisoimat huhut vireillä olevasta erosta.

(10) Parviaiset jälleen yhdessä!
(12.11.2011)

Esimerkin (10) otsikossa todetaan huudahduksen tavoin Parviaisten olevan jälleen yhdessä. Otsikkoon liitetty kuva, jossa Jussi ja Saana hymyilevät vierekkäin, vahvistaa, että kyseessä on nimenomainen pariskunta. Ilmaus *jälleen yhdessä* muodostaa jo sinällään presupposition ajasta, jolloin Parviaiset ovat olleet erossa, mikä epäilemättä viittaa eroaikkeisiin. Otsikko vihjaa, että ilman lainvoimaisuuttakin ero on ollut konkreettinen. Yhtä kaikki otsikosta muodostuu implikatuuri, jonka mukaan eroaikkeet ovat nyt – ainakin toistaiseksi – takanapäin. Saateteksti antaa kuitenkin asioiden tilasta hiukan eriävän vaikutelman: *Eroa hakevat Saana ja Jussi Parviainen nähtiin iloisesti yhdessä Helsingin seksimessuilla.*

Otsikon mukaan Parviaiset ovat siis päättäneet jatkaa parisuhdettaan. Näin ollen ilmaus *yhdessä* 'jkn t. jnk kanssa, ohessa, ohella, yksissä' saa tulkinnan melko abstraktissa ihmissuhde-kontekstissa. Saateteksti sen sijaan paljastaa, että pari on vain nähty *yhdessä* 'samalla kertaa, samanaikaisesti, yhtäaika', siis samassa paikassa samaan aikaan. Lisäksi tulkintaan sisältyy oletus yhdessä olevien jonkinlaisesta keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Tästä huolimatta nämä polyseemisesti samaan ilmaukseen sisältyvät merkityspotentiaalit eroavat toisistaan huomattavasti. Saateteksti edustaa pitkälti myös uutistekstin näkemystä asiointiloista:

Avioerohakemuksen juuri Helsingin käräjäoikeuteen jättänyt Saana Parviainen työskentelee parhaillaan käynnissä olevilla Sexhibition-messuilla juontajana. Perjantai-iltana Helsingin jäähallille saapui myös Saanan tuleva ex-mies, ohjaaja Jussi Parviainen. Pariskunta esiintyi yhdessä kameroille ja välit vaikuttivat vireillä olevasta erosta huolimatta lämpimiltä.

Merkittävin väärän tulkinnan synnyttävä elementti otsikossa on taipumaton *jälleen*, joka kiinnittää huomion *yhdessä*-ilmaukseen, ensinnäkin presupponoimalla, että on ollut aika, jolloin Parviaiset eivät ole olleet yhdessä. Toisekseen sanan *jälleen* käyttö *yhdessä*-ilmauksen kanssa ei ole luontevaa, mikäli tarkoitetaan konkreettista yhdessäoloa, siis samaan aikaan samassa paikassa (ja jonkinlaisessa vuorovaikutussuhteessa) olemista. Abstraktimassa ihmissuhdekontekstissa *jälleen yhdessä* sen sijaan on järkevä, ja viittaa nimenomaan *yhdessä* tai *erossa* -vastakkainasetteluun. Kolmanneksi tulkintaan vaikuttaa lukijalla mahdollisesti oleva taustatieto vireillä olevasta erosta.

Viestin muoto johtaa harhaan ovelasti, koska se aiheuttaa useita, näennäisesti yhtä kellovillisia tulkintoja. Lähemmän tarkastelun perusteella polyseeminen *yhdessä* aktivoi kyseisessä lauseyhteydessä merkityspotentiaaleistaan kuitenkin järkevästi vain ihmishuhdetulkinnan. Uutistekstin valossa tulkinta on väärä ja siksi harhaanjohtava. Esimerkin (11) otsikko liittyy uutiseen Siperiaan Kemerovoon kokoontuneesta tutkimusryhmästä, jonka tavoitteena on löytää todisteita lumimiehen olemassaolosta.

(11) Tutkimusryhmä Lumimiehen jäljillä

JÄLKI lumessa!
(5.10.2011)

Esimerkissä (11) on tyypillinen tapaus, jossa sekaannuksen aiheuttaa konkreettisen ja metaforisen tulkinnan mahdollistava ilmaus. Otsikkoa tarkasteltaessa on syytä kiinnittää erityishuomiota siihen liitettyyn kuvaan, joka on avainasemassa virheellisen implikaation muodostumisessa. Kuvaan on upotettu teksti *JÄLKI lumessa!*, ja se esittää lumeen painautunutta paljaan jalan jälkeä, joka selvästi poikkeaa ihmisen vastaavasta.

Tämän tulkintakehyksen huomioiden voidaan otsikon sanoa vihjaavan, että tutkimusryhmä on todella löytänyt todisteita lumimiehen olemassaolosta; siitä todisteena on oheinen kuva. Koska kuvasta päätellen todisteisiin kuuluu nimenomaan lumeen painautuneita jalanjälkiä, saa vaillinaisesti taipuva *jäljillä* (vrt. *Päästä hirven jäljille* 'löytää hirven jäljet, joita voi seurata') sananmukaisen tulkinnan, jonka mukaan tutkijoiden on

löytyneiden jälkien perusteella mahdollista *jäljittää* 'seurata t. löytää jälkien mukaan' lumimies tai ainakin seurata sen lumeen jättämiä jälkiä.

Jo saateteksti antaa tutkimusryhmän edistymisestä otsikon tulkinnasta poikkeavan kuvan: *Tutkimusryhmä etsii todisteita Lumimies-Jetin olemassaolosta*. Saatetekstin mukaan tutkimusryhmä siis edelleen etsii todisteita, mistä kertominen saatetekstissä tuntuisi omituiselta, mikäli todisteita olisi jo löytynyt. Otsikosta ja saatetekstistä muodostuvat implikaatiot ovat siis selkeästi ristiriidassa. Otsikko antaa ymmärtää, että jalanjälkiä, siis todisteita, on jo löytynyt ja ne mahdollistavat jäljittämisen. Saateteksti sen sijaan toteaa, että todisteita vasta etsitään.

Uutistekstin otsikko on samoilla linjoilla saatetekstin kanssa: *Tutkimusryhmä etsii todisteita Lumimiehestä*. Lisäksi artikkeli esittelee otsikossakin käytetyn kuvan ja paljastaa sen alkuperän: *Vuonna 1951 vuorikiipeilijä Eric Shipton otti Himalajan vuoristossa valokuvan jalanjäljestä, jonka hän uskoi kuuluvan Jetille*. Kuvan jalanjälki ei siis liity tutkimusryhmään eikä maantieteellisesti saati ajallisesti sijoitu lähelle nykypäivän Siperiassa sijaitsevaa Kemerovoa, jossa tutkimusryhmä toimii.

Tällä viikolla Venäjän Kemerovoon kokoontuu kansainvälisten tutkijoiden joukko, joka yrittää löytää todisteita – – Jetistä. Sen väitetään elävän harvaanasutulla vuoristoalueella Siperiassa. – – Kemerovon ja Altain alueella – – on viimeisten vuosikymmenien aikana raportoitu useita havaintoja Jetiksi ristitystä tarunhoitoisesta jättikokoisesta eläimestä. Silminnäkihavaintojen lisäksi kokoukseen osallistuvien arvioitavaksi esitellään maastosta löytyneitä risumajoja, oudosti väänneltyjä oksia ja jopa 35 senttimetrin kokoisia jalanjälkiä, joiden väitetään olevan Jetien aikaansaannoksia.

Uutisteksti vahvistaa tulkintaa, jonka mukaan tutkimusryhmä vasta etsii – tai pikemminkin kerää – todisteita lumimiehen olemassaolosta. Oikeastaan futurisesti tulkittava *kokoontuu* viittaa siihen, ettei etsintöjä tai tutkimuksia ole edes aloitettu. Joka tapauksessa on syytä huomioda, että tutkijoiden arvioitavaksi todella esitellään erilaisia todisteita Jetin olemassaolosta, mukaan lukien jalanjälkiä. Huomionarvoista on myös, että teksti itsessäänkin ottaa etusivun otsikkoa huomattavasti kriittisemmin kantaa todisteiden todenperäisyyteen käyttämällä ilmausta *väittää* 'esittää varmana käsityksenään t.

totena, vakuuttaa, inttää’, johon liittyy ilmauksen käyttäjän tietty varauksellisuus väitteen todenmukaisuutta kohtaan.

Yhtä kaikki, otsikosta syntyvä tulkinta, jonka mukaan tutkimusryhmä jäljittää lumimiestä maastosta löytyneiden jalanjalkien perusteella, vaihtuu kuvakieliseen tulkintaan, jossa *jäljillä* merkitsee abstraktimmassa mielessä todisteiden keräämistä ja niihin perustuvaa päättelytyötä. Samankaltaisessa merkityksessä ilmausta *jäljillä* voidaan käyttää ilmauksessa *Poliisi on murhaajan jäljillä* ’poliisilla on tietoja murhaajasta’. Tämäkään tulkinta ei tosin vastaa otsikon sisältöä täysin, sillä uutistekstissä käytetty *väittää* ilmaisee, ettei edes jutun kirjoittaja ole täysin vakuuttunut todisteiden aitoudesta, mitä ei voi päätellä etusivun otsikosta. Harhaanjohtavuus perustuu kuitenkin lopulta pitkälti kuvaan, joka olennaisesti vaikuttaa konkreettisen merkityspotentiaalın valintaan. Siinä esiintyvä jalanjalki ja teksti (*JÄLKI lumessa!*) saavat lukijan – epäilemättä tarkoituksellisesti – uskomaan, että pitäviä todisteita lumimiehen olemassaolosta on saatu, ja että kyseinen kuva edustaa nimenomaan yhtä niistä. Se, kuinka vakavasti lukija tämäntyypiseen uutiseen iltapäivälehden uutisoimana aiemman kokemuksensa perusteella suhtautuu, on sen sijaan eri asia.

Esimerkin (12) otsikossa esiintyy myös metafora, mutta keskeisemmällä sijalla otsikon virhetulkinnassa on otsikossa metonymisesti käytetty aines. Kyseessä on Kaisa Mäkäräinen ja ampumahiihdon maailmancupia (2011–2012) koskeva urheilu-uutinen.

(12) Kaisa Mäkäräinen ROMAHTI
(22.1.2012)

Esimerkissä (12) esiintyy aineistonkeruun aikana suhteellisen usein vastaan tullut verbi *romahtaa* ’jnk vars. raskaan esineen t. olion putoamisesta t. kaatumisesta ja siihen liittyvästä kovasta äänestä; pudota, kaatua, sortua, luhistua, rysähtää, rymähtää’. Lienee selvää, että ensisijaiselta merkitykseltään konkreettiseen kaatumiseen tai luhistumiseen liittyvä verbi saa otsikossa enemmän tai vähemmän metaforisen merkityksen. Ihminen voi tuskin romahtaa samalla tapaa kuin vaikkapa rakennus, mutta mikäli esimerkiksi henkisen tai fyysisen terveydentilan tai mielenlaadun huonontumista seuraa kaatuminen

tai muunlainen fyysinen luhistuminen, voi metaforinen *romahtaa* 'pientyä, huonontua t. heiketä jyrkästi, luhistua' olla lähellä sananmukaista merkitystä.

Saateteksti kiinnittää *romahtaa*-verbin oikeaan merkitykseensä: *Kaisa Mäkäräinen on sijoittunut 11:nneksi ampumahiihdon maailmancupin 12,5 km:n yhteislähtökilpailussa Italian Anterselvassa*. Uutisteksti kertoo saman antaen kisan kulkuun liittyviä lisätietoja, eikä siinä mainita muutoksia Mäkäräisen henkisessä tai fyysisessä tasapainossa. *Romah-taa*-verbin merkitys on siis epäilemättä metaforinen ja viittaa lisäksi Mäkäräisen itsensä sijasta hänen kisajohitukseensa.

Suuntametaforiset merkitykseltään alaspäin suuntautuvat ilmaukset saavat useimmiten negatiivisen merkityksen, jossa kohde tai sen tila huononee tai heikkenee (Lakoff & Johnson 1980: 15). Näin ollen voidaan lisäksi päätellä, että otsikon kirjoittajan mielestä sijoitus ei ole erityisen hyvä, ja että Mäkäräinen on aiemmin tai aiemmissa kisoissa menestynyt paremmin.

Otsikon väärintulkinnan kannalta tärkeimmäksi elementiksi ei siis nousekaan metaforinen *romahtaa*, vaan Kaisa Mäkäräisen nimen käyttäminen metonymisesti hänen kisajohituksensa sijasta. Kuten aiemmin mainitsin, *romahtaa*-verbi yhdessä metonymisesti käytetyn henkilöön tai henkilöihin viittaavan ilmauksen kanssa oli aineistonkeruun aikana yleinen. Aineistoon siitä valikoitui kolme tapausta, joissa toistuu esimerkin (12) kanssa lähes identtinen kaava. Molemmissa henkilöön (*Putinin romahdus*) tai henkilöihin (*Naiset romahtivat*) viittaava ilmaus viittaa metonymisesti heidän kannattajiensa suosioon poliittisessa kontekstissa.

Tällaisille otsikoille on ominaista se, että yhden ilmauksen lisäämällä otsikko saa muodon, jossa metonymia katoaa: ”Kaisa Mäkäräisen *sijoitus* romahti”. Kuten aiemmin (luvussa 4.2) kävi ilmi, samaan tapaan voidaan määrän maksimiamia rikkovissa otsikoissa jättää jokin uutisen tulkintaan vaikuttava asia mainitsematta. Ero määrän ja tavan maksimiamia rikkovien otsikoiden välillä on kuitenkin merkittävä. Määrän maksimiamia rikkovissa otsikoissa jätetään kertomatta jotakin sellaista, jota lukijan on mahdotonta päätellä kontekstista, ilman taustatietoa juuri kyseisestä asiasta. Monitulkintaisissa otsikoissa

väärinymmärrys johtuu sen sijaan siitä, että vaikka oikea merkitys on läsnä otsikon ilmauksissa, se ei ole lukijan tulkinnan kannalta ensisijainen. Tosin, mikäli lukijalla on aiheesta riittävästi taustatietoa, hän todennäköisemmin myös tulkitsee otsikon oikein.

Monitulkintaisten ilmausten väärinymmärryksen syynä on siis yleensä konteksti, joka tarjoaa tulkinnalle kehyksen. Väärintulkinnan voi aiheuttaa jokin ilmaus, joka tulee luonnollisesti kysymykseen vain tietyn merkityspotentialin kanssa tai sen voi aiheuttaa otsikkoon liitetty, tulkintaa ohjaava kuva. Lisäksi virheellinen tulkinta voi aiheutua otsikoille tyypillisestä lyhyestä ilmaisusta, jonka vuoksi otsikosta on jätetty pois jokin monitulkintaisen ilmauksen tulkintaan vaikuttava ilmaus.

Monitulkintaisissa otsikoissa voi nähdä yhtymäkohtia ristiriitaisiin otsikoihin. Molemmissa on kysymys siitä, että otsikkoon valittujen ilmausten sisältö aiheuttaa epäsuhdan uutistekstiin nähden. Ero piilee kuitenkin tasossa, jolla otsikoita tarkastellaan. Ristiriitaisissa otsikoissa epäsuhta on yleensä havaittavissa jo otsikon ilmausten semanttisen tason tarkastelulla. Monitulkintaiset otsikot sen sijaan voivat olla linjassa uutistekstin kanssa joko pragmaattisella tai semanttisella tasolla, mutta olennaisempaa on lukijalle muodostuva virheellinen implikaatio. Niissä todennäköisin tulkinta on väärä, mutta se ei ole ainoa, joka otsikosta on mahdollista muodostaa.

4.4.2 Värittyneet otsikot

Monitulkintaisten otsikoiden tapaan myös värittyneillä otsikoilla on yhteistä maaperää liioittelevien otsikoiden kanssa. Molemmissa on kyse viestin muodon aiheuttamasta väärintulkinnasta ja osin tulkinnanvaraisuudestakin. Liioittelevissa otsikoissa jokin asia on esitetty merkittävämpänä tai asteeltaan voimakkaampana kuin uutisteksti antaa ymmärtää. Liioittelevaa ilmausta käyttänyt voi kuitenkin aina vedota siihen, että on omasta mielestään käyttänyt juuri oikeaa ilmaisua puhuessaan asiasta.

Värittyneissä ilmauksissa sen sijaan ilmauksella on jokin yleisesti tiedostettu konnotaatiivinen tunnelataus, joka ohjaa ilmauksen tulkintaa. Ne ovat usein affektiivisiä ilmauksia, joille on tavallisesti olemassa jokseenkin samaa merkitsevä, mutta neutraali vastine.

Larjavaaran (2007: 139) käsitteistössä aihetta sivuaa käsite *konnotatiivinen puolisyonymia*, joka tarkoittaa saman denotatiivisen merkityksen sisältäviä ilmauksia, joista toisella on lisäksi jokin ekspressiivinen, usein negatiivinen lisämerkitys. Tällaisia sama-merkityksisiä sanoja ovat esimerkiksi *koira* ja *rakki*. Liioittelevien ja värittyneiden ilmausten rajanveto on ongelmallista erityisesti sellaisissa ilmauksissa, joissa värittynyt ilmaus voidaan tulkita myös neutraalin ilmauksen astetta ”negatiivisemmaksi” vastineeksi, kuten verbiparissa *selitteli/selitti*.

Puhekielessä värittyneiden ilmausten käyttö on yleistä esimerkiksi nimittelyn ja lempinimien muodossa. Kirjoitetussa kielessä värittyneitä ilmauksia edustavat esimerkiksi iltapäivälehtien käyttämät räväkät ilmaukset tai affektiivisiä lisämerkityksiä kantavat uudissanat eli neologismit ja hetkellisen ilmaisutarpeen täyttävät sanat. Esimerkin (13) otsikko kertoo suomalaisen laulaja-lauluntekijä Kirsi Rannon suunnitelmista muuttaa Intiaan.

(13) Muutto oudon kultin mukaan

”Millaisena sieltä palaan takaisin, sitä ei pysty ennustamaan.”
Kirsi Ranto
(12.12.2011)

Esimerkin (13) otsikosta muodostuvaan hämmentävään implikaatioon on syynä kolme tekijää. Ensinnäkin otsikossa käytetään epäilemättä värittynyttä substantiivia *kultti* ’uskonnolliset menot t. käytänteet; palvonta’, joka tyypillisesti synnyttää mielikuvan valtauskonnosta poikkeavan uskonnon harjoittajien jokseenkin järjestäytyneestä, aktiivisesta ryhmästä. Käsitteeseen kultista voidaan liittää passiivisen ja maltillisemmän uskonnon harjoittamisen sijaan jonkinlaista aktiivista, laitonta tai ympäristöstä poikkeavaa salaperäistä uskonnollista toimintaa.

Substantiivia kuvaileva adjektiivimäärite *outo* ’tuntematon, vieras; epätavallinen, omituinen, kummallinen, erikoinen, merkillinen’ lisää entisestään vierauden ja omituisuuden tuntua, joskin se istuu luontevasti *kultti*-substantiivin yhteyteen; kultteihin ja niiden toimintaan liitettävät mielikuvat ovat epäilemättä useimmiten tavanomaisuudesta poikkeavia. Lisäksi ilmaus *mukaan* ’joukkoon, matkaan’ luo mielikuvan liikkuvasta tai vä-

hintäänkin jollain tavalla aktiivisesta joukosta, jonka matkaan Ranto on lähdössä. *Mukaan* toimii samalla myös substantiivin *muutto* 'muuttaminen' kohteena, konkreettisen määränpään sijasta.

Muuttopaikkaan liittyvän epäselvyyden poistaa kuitenkin saateteksti: *Ex-tangokuningatar Kirsi Ranto suuntaa Intiaan, josta myös Äiti Amma on kotoisin*. Ranto muuttaa siis Intiaan, jossa kultti myös epäilemättä toimii. Äiti Amman maininta saatetekstissä saa lukijan kenties odottamaan kultin liittyvän häneen. Artikkelin vahvistaa tämän, mutta muuttaa oudosta kultista muodostunutta mielikuvaa merkittävästi.

Ranto kirjoittaa blogissaan suuntaavansa pari kuukaudeksi Intiaan asumaan. – – Ranto on vierailut Etelä-Intiassa sijaitsevassa Äiti Amman ashramissa eli hengellisessä yhteisössä aiemminkin. – – Ranto on tavannut halauksistaan tunnetun Amman useamman kerran ja hän on saanut naiselta jopa uuden nimen. Kirsi käyttää nykyään myös nimeä Deepthi, joka tarkoittaa äkillistä valoa. – – Ranto kertoo myös pitävänsä kotonaan enkeli-iltoja, joiden ohjelmaan kuuluu muun muassa laulua, keskustelua ja meditaatiota.

Käsitys hämäräperäisestä kultista muuttuu jo artikkelin otsikonkin myötä melkoisesti: *Ex-tangokuningatar muuttaa hengelliseen yhteisöön*. Ilmaus *hengellinen yhteisö* luo hyvin erilaisia mielikuvia kuin *outo kultti*. Vaikka artikkelin kuvaama yhteisö tai siihen kuulumisen sisältävät jokseenkin epätavallisia tapoja, kuten uuden nimen antaminen, enkeli-illat ja meditaatio, ei mielikuva vastaa lähimainkaan käsitystä kultin toiminnasta.

Joiltakin osin kultin ja hengellisen yhteisön merkitykset kuitenkin ovat yhteneviä; molemmissa on kyse yhteisöstä, jota yhdistää uskontoon liittyvä ajatusmaailma ja tavat. Tämän vuoksi ilmauksia voidaan kenties jostakin näkökulmasta käyttää toistensa vastineina, joskin yleensä tämä tulee luontevasti kysymykseen vain eri näkökulmista.

Vakiintuneiden ilmausten lisäksi värittyneisyys voi näkyä myös jonkin ajankohtaisen ilmiön mukanaan tuomassa ilmauksessa. Sanoja syntyy tyypillisesti juuri siellä, missä niitä käytetäänkin, kuten uutistoimistoissa ja toimituksissa, ja vaikka kaikista tällaisista luovista ilmauksista ei tule uudissanoja, täyttävät ne ilmaisutarpeen kertakäyttöisinä, tilapäisinä luomuksinakin (Eronen 2007: 16, 23). Kiviojan (2008: 102) mukaan iltapäivälehdille tyypillistä on myös Tanssi-Sanna tyyppisten lisänimien keksiminen, mikäli

uutisaiheena oleva henkilö on yleisölle tuntematon. Kompakti nimi on paitsi lyhyt, myös informatiivinen lukijalle, joka lisänimen avulla osaa yhdistää henkilön oikeaan kontekstiin. Lisänimiä aineistossani ei esiinny, mutta samankaltainen ilmiö näkyy kuitenkin esimerkissä (14), jossa vakiintunut ilmaus on saanut kontekstissaan kuvaavamman nimen.

- (14) HUUMELAASTARI tappoi taas nuorukaisen
(14.10.2011)

Esimerkin (14) otsikko koskee uutista huumelaastarin tappamasta nuorukaisesta. Aiheen tuttuuden puolesta puhuu temporaalinen *taas*, joka osoittaa, ettei kuolema ole ensimmäinen laatuaan. Huomiota herättävä on myös otsikon informaatorakenne. *Huumelaastari* saa toimijan roolin lauseen teemapaikassa, entuudestaan tuttuna referenttinä. *Nuorukainen* sen sijaan näyttäytyy otsikon luomassa mielikuvassa passiivisena uhrina. Mielienkiintoisin on kuitenkin ilmaus *huumelaastari*, jolle sanakirja ei tarjoa merkitystä. Se on selvästi samankaltaisten turmien mukanaan tuoman ilmiön tuottama sana, jonka käyttö vihjaa aiheen olevan jo lukijoille tuttu.

Saateteksti sen sijaan käyttää vähemmän shokeeraavaa ilmaisua: *Keski-Suomen poliisi varoittaa vaarallisista kipulaastareista*. Artikkelin jatkaa saatetekstin kanssa samaa linjaa:

Poliisi tutkii nuoren henkilön kuolemaa, jonka epäillään johtuvan fentanyyli-laastarista irrotetun lääkeaineen suonensisäisestä käytöstä. Viime perjantaina vuonna 1982 syntynyt mies kuoli samalla tavalla Oulun seudulla. – – Poliisi ei tiedä, miten kipulaastarit ovat päätyneet väärään käyttöön. - Kyse on reseptilääkkeistä, joita käytetään myös sairaalan ulkopuolella.

Artikkelissa sanaa *huumelaastari* ei mainita lainkaan, vaan sen synonyyminä toimii – samaan tapaan kuin esimerkissä (13) – ilmauksen yleiskielinen vastine, *kipulaastari* sekä erikoistermi *fentanyylilaastari*. Myös roolitus kokee muutoksen; negatiivisia konnotaatioita kantava *huumelaastari* onkin laillinen, lääkkeeksi tarkoitettu valmiste, jonka tarkoituksellinen väärinkäyttö huumausainetarkoituksessa on kuolemien aiheuttaja.

Ilmaus *huumelaastari* ei varsinaisesti harhaanjohda lukijaa, mutta sen käytölle löytyy silti perusteet otsikon mainosfunktiosta. Substantiivi *huume* 'keskushermostoon lamauttavasti vaikuttavia aineita, huumausaine, narkoottinen aine' kantaa epäilemättä negatiivisia konnotaatioita juuri väärinkäyttöön liittyvien mielikuvien vuoksi ja toimii siksi shokeeraavampana ja mielenkiintoisempana kuolemanaiheuttajana kuin kipulaastari. Olennaisinta on kuitenkin se, että etusivun otsikossa ja artikkelissa on ylipäätään käytetty eri ilmauksia.

Sama koskee esimerkkiä (13). Negatiivisempia konnotaatioita sisältävä väritynyt *kultti* ei sovellu uutistekstiin, mutta epämääräisyydessään ja vieraudessaan se on huomattavasti kiehtovampi kuin *hengellinen yhteisö* ja puolustaa siksi paikkaansa lukijoiden houkuttimena etusivun otsikossa. Väritynyt ilmaus otsikossa ei kuitenkaan kelpaa enää uutistekstiin, jolta lukija odottaa neutraalimpaa otetta. Tämänkin aiheuttaa lukijan odotuksia ohjaava tekstilajituntemus, joka sallii mielenkiintoisen otsikoinnin, mutta vaatii uutistekstilä neutraalimpaa otetta. Otsikkoon ei ole tarpeen suhtautua samalla vakavuudella kuin uutistekstin sisältämään, luotettaviin lähteisiin perustuvaan faktaan.

4.5 Useita maksimeja rikkovat otsikot

Kuten jo edellä käsittelemäni esimerkit osoittivat, luokittelun rajanveto ei kaikissa kohdin ole täysin selvä. Näkökulmaa muuttamalla johonkin tiettyyn luokkaan sijoittamani otsikko on mahdollista nähdä myös toisen luokan edustajana. Edellä esittelemäni otsikot eivät ole mitenkään perustavanlaatuisesti prototyyppejä oman luokkansa edustajia, mutta ne ovat kaikki ensisijaisesti vain yhden luokan jäseniä.

Aineistoon mahtuu kuitenkin myös muutama otsikko, jotka samanaikaisesti vaikuttavat edustavan useampaa luokkaa. Poikkeukset nämä otsikot rikkovat samanaikaisesti useampaa kuin yhtä maksimia. Otsikoiden joukko on paitsi pieni myös heterogeeninen, mikä vaikeuttaa järkevien yleistysten tekemistä. Näin ollen tyydyn esittelemään joukosta vain seuraavan otsikon, jonka voidaan jo siinä käytettyjen ilmausten perusteella todeta kuuluvan ainakin indeksisten otsikoiden luokkaan.

(15) Tästäkö mallia Suomeen, VR?
(28.9.2011)

Esimerkin (15) otsikko kuitenkin poikkeaa esimerkkien (7) ja (8) otsikoista siten, että indeksiselle ilmaukselle tarjotaan tulkintakehystä käsittelemättömän kuvan avulla. Otsikon vieressä on nimittäin kuva täyteen ahdetusta junasta, jonka katolla istuu matkustajia tungokseen asti. Lisäksi matkustajia riippuu sekä avoimista ovista että ikkunoista.

Otsikon kysymys on selvästi ironisen humoristinen, ja sen tarkoitus on esittää epäsuoraa ivaa VR-Yhtymää kohtaan. Lienee selvää, ettei kirjoittaja oletta tai luule VR:n ottavan mallia kuvassa esitetystä äärimmäisestä matkustusmallista, mutta otsikon perusteella saattaa herätä tulkinta, että matkustusmallia ollaan kenties muuttamassa – tiedotusvälineen ivan perusteella vieläpä melko heikoin tuloksin. Pilkan syy selkenee saatetekstin myötä: *VR:n konttaavasta lippu-uudistuksesta tihkuu hitaasti uutta. Viimeisimmän tiedon mukaan ohjelmiston osia testattiin Intiassa.* Mitä ilmeisimmin kuva siis viittaa intialaiseen rautatieliikennekulttuuriin, jossa matkustajien olot saattavat – kuvankin perusteella – poiketa merkittävästi Suomen vastaavista.

Määrän maksimiin ja indeksisiin otsikoihin esimerkin (15) yhdistää siis indeksinen -*kO*-kysymysliitteen kera esiintyvä vaillinaisesti taipuva elatiivimuotoinen *tämä*-demonstratiivipronomini. Otsikon kysymysmuotoisuuteen on muutenkin syytä kiinnittää huomiota. Interrogatiivilauseen ensisijaisena puhefunktiona on tyypillisesti informaation kerääminen sen välittämisen sijaan. Esimerkin (15) otsikko toimiikin pikemmin retorisen hämmästyksen kuin vaihtoehtokysymyksen osoittajana, mutta otsikon tulkitsemista tämä huomio ei juuri auta. Vaikka indeksiselle ainekselle löytyy otsikon kuvasta korrelaatti, jättää sen ironia ja kysymysmuoto reilusti tulkinnanvaraa otsikossa välitetyn informaation määrän ja laadun suhteen.

Otsikon kuva onkin sekä harhaanjohtava että provosoiva, sillä otsikon tekijän piikki kohdistuu matkustuskäytänteiden sijasta VR:n lippu-uudistukseen ja siihen liittyvään tietojärjestelmään, jonka osia on testattu Intiassa. Näin ollen kritiikki ei osukaan intialaisen matkustuskulttuurin omaksumiseen, vaan intialaisen tai Intiassa toimivan yrityk-

sen palveluiden käyttämiseen. Sen lisäksi, että otsikon kirjoittaja asettaa kyseenalaiseksi VR:n ratkaisut lippu-uudistuksen suhteen, hän tekee kannanoton – kenties melko yleistä mielipidettä heijastellen – sekä intialaisen rautatietominnan että intialaisen IT-osaamisen laadun suhteen. Ivan tuntua saatetekstissäkin lisää metaforisesti käytetty *kontata*-verbin *vA*-partisiippimuoto, joka ilmaisee VR:n lippu-uudistuksen etenevän, mutta hitaasti ja kömpelösti ikään kuin lapsenomaisesti kykenemättä vielä seisomaan omilla jaloillaan.

Uutisteksti vastaa luonnollisesti enemmän saatetekstin informaation sisältöä kuin otsikon antamia hämmentäviä mielikuvia. Sen otsikko kysyy samaa kuin etusivunkin otsikko: *Tästä mallia?* Jutun ingressissä mainitaan saatetekstin tavoin VR:n hitaanlainen tiedotus lippu-uudistuksen ongelmista. Artikkelissa VR:n vertailu Intiaan toteutuu enää sen kolmen kuvan kuvateksteissä. Ote on humoristinen: ensimmäinen kuva on identtinen etusivun kuvan kanssa. Sen kuvateksti luettelee VR:n viimeaikaisia ongelmia ja kertoo matkustusotteen olevan Intiassa suomalaista rennompina. Kaksi muuta kuvaa vertailevat kuvatekstien mukaan jonotusta VR:n lipputiskillä ja Intian Kashmirin lakkojonoja.

Artikkelin keskeisin sisältö koskee *Accenturen, VR:n lipunmyyntijärjestelmän päätoimittajan ja VR:n järjestelmää koneillaan pyörittävän Tiedon* edustajien sekä VR:n henkilöliikennejohtaja Antti Jaatisen kommentteja uutta järjestelmää ja sen testausta koskien. Haastatteluista käy ilmi, että ohjelmiston osia on testattu Intiassa Accenturen henkilöstön toimesta, mutta kukaan haastatelluista ei mainitse järjestelmäongelmien johtuvan Intiassa testatuista osista. Jaatisen mukaan mikään ei tue teoriaa, jonka mukaan järjestelmäongelmat ja ulkomailla teetetty testaus olisivat jotenkin yhteydessä.

Etusivun otsikko ei tarjoa mitään varsinaisen artikkelitekstin uutisisällöstä, vaan herättää kysymyksen, aikooko VR ottaa mallia Intiasta. Kysymystä ei kuitenkaan esitetä haastatelluille, ja artikkelissakin kysymyksen aiheet näkyvät vain kuvissa ja kuvateksteissä. Matkustuskäytäntöjä ei siis olla sinällään muuttamassa, tai niiden muuttamiseen ei ainakaan artikkelissa oteta kantaa. Muutoksen kohteena on lippujärjestelmä, mutta sitäkään ei olla artikkelin mukaan muuttamassa erityisesti minkään mallin mukaan – ei

edes intialaisen. Esimerkin (15) otsikko ikään kuin vihjaa, mitä artikkeli koskee, muttei kerro mitään esimerkiksi haastatteluista ja niiden avulla selvinneistä asioista.

Määrän maksimin rike on vähäinen, koska otsikko tarjoaa semanttisesti tyhjälle indeksiselle ilmaukselle tulkintapohjaa kuvan avulla. Mitä todennäköisimmin lukija kuitenkin tajuaa otsikon ja siihen liitetyn kuvan ivallisiksi, joten odotus otsikon merkityksestä jää voimaan, mikä lienee tarkoituksellista.

Mikäli otsikosta jokin tulkinta syntyy, se tuskin vastaa mitään varsinaisessa artikkelitekstissä käsiteltyä asiaa, minkä vuoksi esimerkki (15) on myös – ja kenties ensisijaisesti – luokiteltava suhteen maksimia rikkovaksi epärelevantiksi otsikoksi. Otsikko siis tarjoaa uutisen kannalta merkityksetöntä tietoa, koska se ei kerro artikkelista, vaan nostaa siitä esille jonkin vähän tai ei lainkaan asiaan liittyvän seikan.

Tavan maksimia otsikko rikkoo informaation välittämisen näkökulmasta, vaikkakaan sitä ei voi edellisten esimerkkien tapaan luokitella monitulkintaisesta tai värittyneestä ilmauksesta johtuvaksi. Ratkaisevassa osassa on otsikon kysymysmuotoisuus, joka ei selvästikään toimi ensisijaisena kysymyksenä, vaan jonkinlaisena epäsuorana, epäinformatiivisena ja monitulkintaisena keinona välittää tietoa uutisen aiheesta.

Laadun maksimia otsikko ei varsinaisesti riko, koska kysymyslause ei esitä mitään väitettä. Sen pohjalta voidaan tehdä tulkintoja, mutta juuri tulkinnanvaraisuutensa vuoksi ei voida väittää sen tarjoamien tietojen olevan ristiriidassa tai liioittelevia suhteessa uutistekstiin.

5 TULOKSET JA PÄÄTELMÄT

Suomalaisten iltapäivälehtien rooli on tiedotusvälineiden keskinäisessä työnjaossa ollut pitkään omaleimainen; koko maan kattava irtonumeromyynti on perustunut houkuttelevaan lööppi- ja etusivumainontaan. Lisäksi ne mielletään tyypillisesti viihteellisen ja kevyen journalismin edustajiksi. Tästä huolimatta keskeinen osa niiden sisältöä on vakavaan journalismiin verrattavaa, faktapohjaista uutisainesta. Internet-uutisoinnin myötä eronteko viihteelliseen ja vakavaan uutisointiin on lisäksi menettänyt merkitystään, kun yhä useammat uutisia ilmaiseksi verkossa tarjoavat tahot ovat tasavertaisina alkaneet tavoitella lukijoita. Vakavan uutisaineuksen lisäksi tarjolla on yhä enemmän lukijoihin paremmin vetoavaa viihteellistä sisältöä. Online-uutisointi onkin paitsi yhdenmukaistanut mediaa, myös muokannut siitä itsensä näköisen. Verkkopalveluiden myötä mediatalot ovat tutustuneet markkinointilogiikkaan, jossa houkuttava otsikointi toimii parhaana mahdollisena mainoksena yksittäiselle uutiselle. Uutispalvelujen välinen yhä kiristyvämpi kilpailu näkyy sekä muodossa että sisällössä, ja toisinaan journalistisen etiikan rajat joutuvat koetukselle.

Tarkastelin tutkielmassani Iltalehti.fi-verkkopalvelun etusivun harhaanjohtavia otsikoita. Harhaanjohtavalla tarkoitan sellaista otsikkoa, jonka ilmaukset tai niistä muodostuvat tulkinnat eivät ole täysin tai lainkaan linjassa otsikkoon liittyvän uutistekstin kanssa. Tavoitteenani oli selvittää, miten eri tavoin otsikon ja artikkelin informaatioiden epäsuhta ilmenee ja eritoten, millaiset kielelliset valinnat tämän aiheuttavat. Aineistona toimi sata Iltalehti.fi-verkkoetusivulta kopioitua otsikkoa. Aineiston kokosin omaan tulkintaani perustuen vain sellaisista otsikoista, joissa otsikon ja uutistekstin epäsuhtaa esiintyi.

Analysoin otsikoita lähes yksinomaan merkitysten näkökulmasta. Teoriataustana toimivat kielitieteellisen semantiikan ja pragmatiikan käsitteet ja hahmotusmallit. Pragmatiikkaan nojaa myös luokittelu, jonka taustalla on H. P. Gricen teoria yhteistyön periaatteesta ja keskustelua sääntelevistä maksiimeista. Vaikka keskustelumaksiimit ovat ensisijaisesti puhemerkitusten tarkasteluun tarkoitettu työkalu, olen soveltanut niitä tässä työssä kirjoitettuun kieleen, otsikoiden tarkastelun apuvälineenä. Harhaanjohtavan otsi-

kon ja uutistekstin välisen epäsuhtan voidaan näin ollen ajatella johtuvan keskustelumaksiimin rikkomisesta yhteistyön periaatteiden vastaisesti eli harhaanjohtamistarkoituksessa. Jaoin aineiston otsikot ensin neljän keskustelumaksiimin mukaan, jonka jälkeen ne jakautuivat vielä otsikon ominaisuuksia kuvaaviin alaluokkiin.

Ensimmäisen luokan muodostavat laadun maksimiam rikkovat otsikot, jotka jakautuvat ristiriitaisiin ja liioitteleviin otsikoihin Ristiriitaisten otsikoiden tapauksessa epäsuhta otsikon ja uutistekstin välillä on selkeästi esillä joko niiden ilmausten konventionaalisissa merkityksissä tai ilmauksista syntyvissä implikaatioissa. Ristiriita perustuu vastakohtaisuuteen tai selkeään ristiriitaan, mutta siihen ei liity tulkinnanvaraisuutta.

Liioittelevien otsikoiden kategoriassa tulkinnanvaraisuus sen sijaan on keskeisessä roolissa, sillä liioittelu ei aina välttämättä ole tahallista – ainakin sitä on vaikea osoittaa tahalliseksi. Liioitteleville otsikoille ominaisia ovat otsikoissa käytetyt ilmaukset, jotka voidaan tulkita jonkin uutistekstissä käytetyn ilmauksen astetta voimakkaammaksi vastineeksi. Näkemys aste-eroista istuu hyvin adjektiivieihin, mutta aineiston perusteella se on sovellettavissa lisäksi ainakin substantiiveihin, verbeihin, adverbeihin ja pidemmistä kokonaisuuksista muodostuviin implikaatioihin.

Määrän maksimiam rikkoviksi otsikkotyypeiksi luokittelin valikoivat ja indeksiset otsikot. Valikoivat otsikot on edelleen mahdollista jakaa kahtia. Tyypillinen valikoiva otsikko on sellainen, joka kertoo jotakin uutistekstin kannalta keskeistä, mutta jättää jotakin verrattain yhtä keskeistä kertomatta aiheuttaen näin lukijalle harhaanjohtavan tulkinnan. Omaksi ryhmäkseen hahmottuu kuitenkin valikoivien otsikoiden joukko, jossa poisjätto koskee otsikossa mainitun tapahtuman ajankohtaa, mikäli tapahtuma ei ole tuore. Niissä harhaanjohtavuuden aiheuttaa lukijan uutistekstilajille asettama odotus, jonka mukaan uutinen koskee jotakin ajankohtaista tai uutta asiaa.

Indeksiset otsikot sen sijaan antavat määrällisesti vähän informaatiota, koska niissä on käytetty anaforista tai deiktistä ilmausta, jonka viittauksen kohde löytyy vasta uutistekstistä. Harhaanjohtaviksi näitä otsikoita tuskin voi luonnehtia, mutta indeksisen ilmauk-

sen valinnalla on mahdollista vaikuttaa myös lukijan odotuksiin. Määrän maksimia ne rikkovat tarjoamalla lukijalle vain minimimäärän informaatiota uutisoitavasta aiheesta.

Suhteen maksimia rikkoi vain yksi otsikkotyyppe, epärelevantit otsikot. Kaikille epärelevantteille otsikoille ominaista on se, että valikoivien otsikoiden tapaan ne jättävät uutisaiheen kokonaiskuvan pimentoon nostamalla siitä esiin jotakin tiettyä. Vaihtoehtoisesti epärelevantit otsikot kertovat jotain uutisaiheeseen liittymätöntä. Olennaista vertailtaessa epärelevantteja otsikoita valikoiviin onkin tarjotun informaation laatu. Kun valikoivat otsikot antavat määrällisesti vähän informaatiota aiheesta, epärelevanttien otsikoiden informaatio joko ei liity aiheeseen lainkaan tai liittyy siihen vain vähän.

Tavan maksimia rikkoviksi otsikoiksi hahmottuvat monitulkintaiset ja värittyneet otsikot. Monitulkintaisissa otsikoissa ratkaisevan väärintulkinnan aiheuttaa lähes yksinomaan jokin useita merkityksiä kantava ilmaus, jonka merkitysvaihtoehdoista lukija valitsee väärän, uutistekstiin sopimattoman tulkinnan. Keskeinen tekijä väärinymmärryksessä on yleensä tulkinnalle kehyksen tarjoava konteksti, johon liittyvät lukijan aiempi tieto uutisoitavista asioista, otsikossa käytettävät muut ilmaukset, tarkentavien ilmausten puuttuminen ja otsikon kuvallinen ilmaisu. Monitulkintaisuutta aiheuttavat aineistossa ainakin polysemia, metaforisuus, metonymia sekä pidemmät kokonaisuudet, jotka muotonsa vuoksi eivät luo lukijalle selkeää mielikuvaa tarkoittamastaan asiasta.

Värittyneissä otsikoissa sen sijaan keskeisintä on tyypillisesti pyrkimys shokeeraavaan tai mielenkiintoisempaan otsikointiin, ja keinona on tyylillisesti tai affektiivisesti värittyneen ilmauksen käyttö. Värittyneet otsikotkaan eivät välttämättä johda lukijaa harhaan, mutta yleensä ne rikkovat tavan maksimia siitä huolimatta käyttämällä ilmaisua, joka uutistekstin ilmaisuun nähden on värittyntä. Olennaista onkin huomata, että uutistekstissä värittyneet ilmaukset on pääasiassa korvattu neutraalimmalla vastineella.

Lisäksi käsittelin otsikoita, jotka tällaisen luokittelun perusteella ovat luettavissa useampaan kuin yhteen kategoriaan. Poikkeuksetta tällaiset otsikot rikkoivat myös useampaa kuin yhtä maksimia. Useita maksimeja rikkovien otsikoiden joukko on aineistossa

kuitenkin määrältään niin pieni ja kategoriana niin heterogeeninen, etten ole nähnyt järkeväksi koittaa hahmottaa siitä kattavaa kokonaiskuvaa tässä työssä.

Nähdäkseni luokitteluni kokonaiskuva on silti vertailukelpoinen aiempaan tutkimukseen nähden. Esittelemässäni tutkimuksessa etenkin tulkinnan mekanismit jättivät tutkimuksellisen aukon. Tutkijoista ainoastaan Marquez (1980: 32–33) teki luokittelua otsikon ja uutistekstin epäsuhdan perusteella jakamalla tapaukset kahteen luokkaan, harhaanjohtaviin (misleading) ja monitulkintaisiin tai epäselviin (ambiguous) otsikoihin. Ensimmäinen luokka, harhaanjohtavat otsikot, joiden merkitys siis poikkeaa jutun sisällöstä, vastaa tämän tutkimuksen selkeimmin harhaanjohtavia luokkia, ristiriitaisia ja valikoivia otsikoita.

Monitulkintaisuuden Marquez (1980: 32–33) sen sijaan liittää ”otsikoihin, joiden merkitys on joko epäselvä tai hämmentävä suhteessa jutun sisältöön”. Luokka vastaa jo nimensä perusteella tämän tutkimuksen monitulkintaisia otsikoita ja kuvauksen perusteella myös epärelevantteja ja indeksisiä otsikoita. Kaksi jälkimmäistä ovatkin ensisijaisesti epäinformatiivisia eli jollain tapaa epäselviä. Tulkinnanvaraisia tapauksia, kuten liioittelevia tai värityneitä otsikoita Marquez ei mainitse, joskaan hänen kvantitatiivinen näkökulmansa ei sitä vaadikaan. Oman tutkimukseni mukaan nekin kuitenkin voivat aiheuttaa virheellisen tulkinnan tai ainakin sävyttää sitä merkittävästi. Lisäksi tutkimukseni osoittaa limittyvyyden Marquezin jaottelussa; monitulkintainen tai epäselvä otsikko voi nimittäin olla myös harhaanjohtava. Tosin luokkien välinen selkeä erottelu aidosti lukijan näkökulmasta jättää jatkotutkimusmahdollisuuksia omankin työni osalta.

Lukijan näkökulmasta olennaista on huomata muun muassa saatetekstin rooli otsikoiden tulkinnassa. Koska saateteksti on lukijan saatavilla jo otsikon yhteydessä, se vaikuttaa huomattavasti siihen tulkintaan, joka lukijalla uutisesta on, kun hän siirtyy lukemaan artikkelia. Saatetekstin sisältämän informaation suhde otsikkoon kuitenkin vaihtelee. Toisinaan saateteksti toistaa lähes täsmälleen saman asian kuin otsikkokin. Joskus se kuitenkin tarjoaa otsikon käsittelemään uutisaiheeseen lisätietoa, joka mahdollisesti implisiittisin vihjein muuttaa myös otsikon tulkintaa. Toisinaan taas selkeä ristiriita syntyy jo otsikon ja saatetekstin välillä. Huomionarvoista kuitenkin on, että mikäli otsikon

ja saateen välillä ilmenee epäsuhta, se ilmenee myös otsikon ja uutistekstin välillä. Aineistoni perusteella saateteksti näyttäytyy siis totuudenmukaisempana vihjeenä uutistekstin sisällöstä kuin otsikko, ja ilman saatetekstiä pelkät otsikot lukevilla olisi huomattavasti suurempi riski tulkita otsikot myös väärin.

Myös saateteksti tarjoaa siis oivia jatkotutkimusmahdollisuuksia verkkouutisoinnin kannalta. Se on nimittäin verkko-otsikoihin kiinteästi liittyvä osa, joka on nähdäkseni tunnusomainen vain internet-uutisoinnille, ja se yhdistää useita verkossa uutisia tarjoavia palveluja. Saateteksti ei kuitenkaan online-uutisoinnissakaan ole pakollinen, minkä osoittaa aineistonkeruun aikana havaitsemani, Ilta-Sanomien vastaavan verkkopalvelun tekemä linjamuutos, jonka jälkeen palvelu vähensi huomattavasti saatetekstin käyttöä otsikoissaan. Käytännöt siis vaihtelevat online-uutisoinnin hakiessa muotoaan. Otsikoiden ja saateen suhteen tarkastelun lisäksi voisikin olla mielenkiintoista verrata suomen iltapäivä- ja muidenkin lehtien toimintaa verkossa etenkin yksittäisen uutisen markkinoinnin näkökulmasta.

Yhtä kaikki otsikkotekstien kohdalla tulkintaongelmia aiheuttaa tyypillisesti tulkintaa ohjaavan kontekstin niukkuus. Ne luetaan useimmiten tilanteessa, jossa ainakin osa otsikon tiedosta on lukijalle uutta. Tulkintavaikeuksia kuitenkin lisää merkittävästi otsikon rakenne. Otsikoiden tekstilajille ominainen lyhyt muoto suosii ilmaisua, jossa selityksille ja kuvailuille ei jää tilaa. Epäausemainen rakenne puolestaan jättää aukkoja ilmauksen informaatorakenteeseen puuttuvien lauseenjäsenten muodossa. Nämä seikat voi nähdä otsikoijan haasteina, kun tavoitellaan lukijan kannalta mahdollisimman relevanttia otsikkoviestintää, jonka säännöstöä Dor (2003) tutkimuksessaan kuvaa. Mikäli otsikoita kuitenkin tarkastellaan Ifantidoun (2009) tapaan kiinnostavuuden näkökulmasta, haasteiden lisäksi avautuu myös mahdollisuuksia. Otsikoiden omintakeinen muoto nimittäin tarjoaa otsikoijalle lukuisia keinoja leikitellä lukijan tulkinnoilla, ja erityisesti ohjata niitä haluttuun suuntaan.

Kiinnostavuuden tavoittelu lieneekin tavanomaisin syy eettisten rajojen koetteluun. Sopivilla kuva- ja sanavalinnoilla voidaan aktivoida tulkintoja lukijan aiemman tiedon, monitulkintaisten ilmausten tai niihin liitettyjen käsitysten avulla. Toisaalta, jättämällä

jotakin keskeistä paljastamatta tai kertomalla jotakin aiheen kannalta epärelevanttia otsikkoon voidaan lisätä shokeeraavuutta ja kiinnostavuutta. Suora viittaus lukijan välittömän tulkintakontekstin ulkopuolella olevaan uutistekstiin voi myös olla oiva keino herättää lukijan uteliaisuus. Blaken (2007) huomio, jonka mukaan pelkät otsikot lukevien käsitys uutisten sisällöstä voi olla vääristynyt, pätee siis myös – ja kenties erityisesti – internet-uutisointiin, jossa etusivujen otsikot toimivat pitkälti mielikuvamarkkinoinnin välineinä.

Yhtä kaikki edellä mainittuihin rikkeisiin syyllistyviä otsikoita voi olla vaikea pitää katteettomina, mikäli niissä ei esiinny suoranaista ristiriitaa uutisen sisältöön nähden. Näiden otsikoiden kohdalla onkin syytä miettiä, onko ”kattavuus” riittävän täsmällinen ja laaja kriteeri, kun otsikoita tarkastellaan vilpittömästi journalistisen etiikan näkökulmasta, rehellisen uutisoinnin välineinä. Toisinaan otsikko ja uutisteksti kuitenkin näyttävät olevan perusteellisesti ristiriidassa keskenään. Tällöin herää kysymys siitä, miten paljon ja millä tavalla lukijaa voidaan journalistisen etiikan vastaisesti harhaanjohtaa uskottavuuden kärsimättä. Vai onko uskottavuus iltapäivälehdelle toissijaista, kun vaakakupissa painavat taloudelliset paineet?

Näyttää siltä, että journalismin etiikan rajoja on sallittua venyttää, kunhan sen tekee tavalla, joka ei aiheuta seuraamuksia, kuten negatiivista julkisuutta. Pienet rikkeet lukijan on helppo sivuuttaa, ja lopulta ne voidaan jopa mieltää uutisvälinekohtaisesti tekstilajia olennaisesti värittäviksi ominaisuuksiksi. Esimerkiksi kantelun kynnyksessä nousee, mikäli harhaanjohtava otsikko vastaa lukijoiden odotuksia kysymyksessä olevan uutisvälineen tyylistä ja tavasta. Joka tapauksessa rikkeet vaikuttavat todennäköisesti lukijan näkemykseen lehdestä uskottavana tiedonlähteenä.

Huolimatta ylevistä visioista iltapäivälehdet käyttävät omaleimaista asemaa epäilemättä myös hyväkseen. Iltapäivälehtien tyyli on lukijoille tuttu eivätkä vakavammasta lehdistöstä poikkeavat käytännöt herätä – joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta – erityisen voimakkaita vastareaktioita. Vaikka Iltalehti.fi toimi edelläkävijänä verkkoon siirtymisessä, se tuskin selittää täysin Suomen suurimman uutisia tarjoavan verkkopalvelun suosiota. Iltapäivälehtien printtimedioistaan soveltamat käytännöt sekä viihteellinen ja

kevyempi sisältö ovat selvästi myös internet-yleisön mieleen. Iltapäivälehdellä on lupa olla ensisijaisesti kiinnostava – jopa paheksuttava. Muun median omaksuessa iltapäivälehtien tyyliä on syytä muistaa, kenellä viihdettä on oikeus tarjota ja missä muodossa. Tasapainoilussa eettisesti laadukkaan ja kiinnostavan sisällön välillä ei painakaan vain se, miten asiat kerrotaan esimerkiksi otsikkotasolla. Vähintään yhtä merkittävää on se, minkä lehden sivuilta otsikot luetaan.

LÄHTEET

- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Blake, Andrew C. (2007). Media-generated Shortcuts: Do Newspaper Headlines Present Another Roadblock for Low-information Rationality? *Journal of Press/Politics* 12: 2, 24–43.
- Dor, Daniel (2003). On newspaper headlines as relevance optimizers. *Journal of Pragmatics* 35: 5, 695–721.
- Eronen, Riitta (2007). *Uudissanat rötösherrasta salarakkaaseen*. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Ephratt, Michal (2012) "We try harder" – Silence and Grice's cooperative principle, maxims and implicatures. *Language & Communication*. 32: 1, 62–79.
- Fiengo, Robert & Robert May (1996) Anaphora and Identity. Teoksessa: Shalom Lapin (toim.). *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Blackwell Publishers. 117–144.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the Way of Words*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Gripsrud, Jostein (2000). Tabloidization, Popular Journalism, and Democracy. Teoksessa: Colin Sparks & John Tulloch (toim.). *Tabloid Tales. Global Debates over Media Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 285–300.
- Heikkinen, Vesa (1999). *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.
- Heikkinen, Vesa (2003). Teksti ja tyyli. Teoksessa: Jari Sivonen (toim.). *Oulun koulun satoa*. Oulu: Oulun yliopisto. 78–91.
- Heikkinen, Vesa, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä (2000). *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Heinonen, Marja (2008). *Verkkomedian käyttö ja tutkiminen. Iltalehti Online 1995–2001*. Viestinnän julkaisuja 15. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Huovila, Tapani (2001). *Uutinen eri välineissä. GSM-sähkeestä taustajuttuun*. Helsinki: Inforviestintä.
- Ifantidou, Elly (2009). Newspaper headlines and relevance: Ad hoc concepts in ad hoc contexts. *Journal of Pragmatics* 41: 4, 699–720.

- Iltalehti.fi (2012a). [online]. *Etusivu* [Lainattu 01.09.2011–29.02.2012] Saatavilla: <http://www.iltalehti.fi/etusivu/>
- Iltalehti.fi (2012b). [online]. *Iltalehdestä Info* [Lainattu 11.3.2012] Saatavilla: <http://www.iltalehti.fi/info/iltalehdesta/>
- Jackendoff, Ray (2002). *Foundations of Language. Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Julkisen sanan neuvosto (2011a). *Journalistin ohjeet ja liite* [online]. [Lainattu 23.10.2011]. Saatavilla: http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/
- Julkisen sanan neuvosto (2011b). *Kantelun ohjeet* [online]. [Lainattu 23.10.2011]. Saatavilla: http://www.jsn.fi/kantelun_ohjeet/
- Julkisen sanan neuvosto (2011c). *JSN vuosijulkaisu 2010* [online]. [Lainattu 23.10.2011]. Saatavilla: http://www.jsn.fi/ContentFiles/6/Sisaltosivut/JSN_vuosijulkaisu_2010.pdf
- Juntunen, Laura (2009). Kiireen ja kilpailun haasteet journalistiselle etiikalle. Teoksessa: Esa Väliverronen (toim.) *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus. 171–192.
- Jyrkiäinen, Jyrki (2008). *Journalistit muuttuvassa mediassa*. Julkaisuja sarja B 50/2008. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.
- Karlsson, Fred (2008). *Yleinen kielitiede*. Uudistetun laitoksen kolmas painos. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Karppinen, Kari, Jääsaari, Johanna & Ullamaija Kivikuru (2010) *Media ja valta kansalaisten silmin*. SSKH Reports and Discussion Papers 2/2010. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivioja, Pasi (2008). *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Julkaisuja sarja A 106/2008. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy (2012). *MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0* [verkkosanakirja]. [Lainattu 10.5.2012]. Saatavana rajoitetusti käyttölisenssillä: <http://mot.kielikone.fi>
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors we live by*. Paperback-painos. Chicago: The University of Chicago.
- Larjavaara, Matti (2007). *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Leech, Geoffrey N. (1983). *Principles of Pragmatics*. Harlow: Longman Group Limited.
- Levinson, Stephen C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Lyons, John (1977). *Semantics: 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John (1996). *Linguistic semantics: An introduction*. Uusintapainos. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marquez, F. T. (1980). How Accurate Are the Headlines? *Journal of Communication* 30: 3, 30–36.
- Mey, Jacob L. (1994). *Pragmatics. An Introduction*. Korjattu uusintapainos. Oxford, UK: Blackwell Publishers Ltd.
- Moilanen, Panu (2004). *Seitsenpäiväiset sanomalehdet verkossa. Lehtien näkemyksiä toiminnastaan verkossa, tuotteistaan ja asemastaan*. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nikula, Tarja (2000). Pragmaattinen näkökulma kieleen. Teoksessa: Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.). *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskuksen julkaisusarja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 331–358.
- Okkonen, Antero (1980). *Toimittajan työ I*. Toinen uudistettu painos. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Olkinuora, Hannu (2006). *Minne menet media?* Helsinki: Taloustieto Oy.
- Pietilä, A.-P. (2007). Uutisista viihdettä, viihteestä uutisia. Median muodonmuutos. Helsinki: Art House Oy.
- Raukko, Jarno (2004). Polysemia: Merkitysten verkosto – merkityksen verkko. Teoksessa: Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.). *Suomen kielen kognitiivista kieliopista 2. Näkökulmia polysemiaan*. Vantaa: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 36–69.
- Ruuskanen, Sauli (2010). *Kuolema iltapäivällä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Saeed, John I. (2003). *Semantics*. 2. painos. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Searle, John (1975). Indirect Speech Acts. Teoksessa: P. Cole & J. L. Morgan (toim.). *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press. 59–82.

- Shore, Susanna & Anne Mäntynen (2006). Johdanto. Teoksessa: Anna Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.). *Genre – tekstilaji*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 9–41.
- Sparks, Colin (2000). Introduction. The Panic over Tabloid News. Teoksessa: Colin Sparks & John Tulloch (toim.). *Tabloid Tales. Global Debates over Media Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 1–40.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1981). Irony and the Use-Mention Distinction. Teoksessa: Peter Cole (toim.). *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press. 295–318.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson (1995). *Relevance: Communication and Cognition*. Toinen painos. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Syrjälä, Hanna (2007). *Väkivalta lööppijulkisuudessa*. Tiedotusopin laitos. Journalismin tutkimusyksikkö. Julkaisuja, Sarja A 101/2007. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Taylor, John R. (2003). Polysemy's paradoxes. *Language Sciences* 25: 6, 637–655.
-
- Tiittula, Liisa (1992). *Puhuva kieli*. Suullisen viestinnän erityispiirteitä. Helsinki: Finn Lectura.
-
- TNS Metrix (2012). *Suomen web-sivustojen viikkoluvut*. [online]. [Lainattu 9.4.2012] Saatavilla: <http://tnsmetrix.tns-gallup.fi/public/>
- Vahtera, Ralf (2009). *Otsikkorakenteita. Kontrastiivinen tutkimus suomen ja ruotsinkielisten sanomalehtien syntaktis-semanttisista otsikkotyypeistä*. Acta Wasaensia no 209. Kielitiede 41. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- VISK = *Iso suomen kielioppi* (2008) [online]. [Lainattu 10.5.2012]. Saatavilla: <http://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- Väliverronen, Esa (2009). Journalismi kriisissä? Teoksessa: Esa Väliverronen (toim.). *Journalismi murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus. 13–31.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber (2002). Truthfulness and relevance. *Mind* 111: 583–632.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber (2004). Relevance Theory. Teoksessa: Laurence R. Horn & Gregory Ward (toim.). *Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell. 607–632.
- Zelizer, Barbie (2000). Foreword. Teoksessa: Colin Sparks & John Tulloch (toim.). *Tabloid Tales. Global Debates over Media Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

LIITE. Esimerkkiotsikot

Esimerkki (1)

Brittinaisia vaivaa "miesflunssa"

"Miesflunssa" kaataa brittinaisia.
Lue lisää...

Esimerkki (2)

57-vuotiaana esikoisen saanut katua: "Rajan pitäisi olla 50 vuotta"

Eläkkeellä oleva opettaja Susan Tollefsen sai esikoistyttänsä Freyan hedelmöityshoitojen ansiosta 57-vuotiaana. Lue lisää...

Esimerkki (3)

Nainen vjilsi nukkuvalta NENAN IRTI!

LAPPEENRANTA Mustasukkainen nainen kävi nukkuvan naisen kimppuun keittiöveitsi aseenaan. Lue lisää...

Esimerkki (4)

Eläinsuojelijoiden raju hyökkäys: Ei koirakuiskaajaa Suomeen!

Suomen Eläinsuojeluyhdistysten liitto SEY on huolissaan maailmankuullun koirakuiskaaja Cesar Millanin saapumisesta Suomeen. Lue lisää...

Esimerkki (5)

Kaksi nuorta tyttöä tuomittiin Juoni isoisan murhaamiseksi

Apua Googlesta:
"Helpoin tapa tappaa vanhus"

BRITANNIA Kaksi alaikäistä tyttöä osallistui isoisänsä murhan suunnitteluun. Lue lisää...

Esimerkki (6)

Nuori nainen tappoi miehensä veitsellä

Mies oli aikeissa matkustaa lastensa luokse. Uutta naisystävää se ei miellyttänyt. Lue lisää...

Esimerkki (7)

Tällainen on Soinin slogan

Timo Soinin presidentinvaalikampanja on nyt virallisesti käynnissä. **Lue lisää...**

Esimerkki (8)

Nämä kansanedustajat eivät ajaneet taksilla

Katso ketkä!

IL SELVITTI Iltalehden selvitys paljastaa, että kansanedustajien taksinkäytössä on huimia eroja. **Lue lisää...**

Esimerkki (9)

Kekäläinen heitti CV:t roskeen

Jarmo Kekäläinen sai useita yhteydenottoja päävalmentajapestistä. **Lue lisää...**

Esimerkki (10)

Parviaiset jälleen yhdessä!

KATSO! Eroa hakevat Saana ja Jussi Parviainen nähtiin iloisesti yhdessä Helsingin seksimessuilla. **Lue lisää...**

Esimerkki (11)

Tutkimusryhmä Lumimiehen jäljillä

SIPERIA Tutkimusryhmä etsii todisteita Lumimies-Jetin olemassaolosta. **Lue lisää...**

Esimerkki (12)

Kaisa Mäkäräinen ROMAHTI

AMPUMAAHIHTO Kaisa Mäkäräinen on sijoittunut 11:nneksi ampumahiihdon maailmancupin 12,5 km:n yhteislähtökilpailussa Italian Anterselvasassa. **Lue lisää...**

Esimerkki (13)

Muutto oudon kultin mukaan

Ex-tangokuningatar Kirsi Ranto suuntaa Intiaan, josta myös Äiti Amma on kotoisin. **Lue lisää...**

Esimerkki (14)

HUUMELAASTARI tappoi taas nuorukaisen

Keski-Suomen poliisi varoittaa vaarallisista kipulaastareista. **Lue lisää...**

• Oulussa liikkeellä hengenvaarallisia huumelaastareita

Esimerkki (15)

Tästäkö mallia Suomeen, VR?

VR:n konttaavasta lippu-uudistuksesta tihkuu hitaasti uutta. Viimeisimmän tiedon mukaan ohjelmiston osia testattiin Intiassa. **Lue lisää...**